

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

**KOMUNIKACE V INTERKULTURNÍ RODINĚ
– REFLEXE ČESKÝCH ŽEN**

Autor: Nikol Nováková

Vedoucí práce: PhDr. Dana Bittnerová, CSc.

Praha 2015

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

.....
podpis

V Praze dne 24. 4. 2015

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Daně Bittnerové, CSc., vedoucí mé bakalářské práce, za její cenné rady, odborné vedení, ochotu a vstřícnost při zpracování této bakalářské práce.

Dále bych ráda poděkovala za podporu své rodině.

ABSTRACT

Komunikace v interkulturní rodině – Reflexe českých žen

V této bakalářské práci se zaměřuji na reflexi komunikace v jazykově smíšené rodině. Cílem práce je zodpovědět otázku, jak české ženy žijící v interkulturním manželství reflektují jazykovou komunikaci ve svých rodinách. Jazyková komunikace je nahlížena v kontextu kulturních významů, které zprostředkovává.

Práce je rozdělena na tři části - teoretickou, metodologickou a empirickou. V první části se zabývám otázkou, co vlastně řeč pro člověka znamená, co je to interkulturní partnerství a komunikace, a také spojením jazyka a kultury. Důležitou součástí je také otázka bilingvismu a výchovy bilingvních dětí.

V metodologické části popisuji metodiku výzkumu. Jde o kvalitativní výzkum provedený formou polostrukturovaných rozhovorů.

V empirické části se věnuji samotnému výzkumu, nebo-li analýze rozhovorů s osmi informátorkami. Zabývala jsem se faktory, které ovlivňují dominanci jazyka v rodině, komunikaci mezi partnery a dětmi, strategií v bilingvní výchově. Zaměřila jsem se také na to, jak informátorky reflektují kulturní rozdíly a co považují za pozitivní a naopak problematickou stránku ve svém manželství.

Klíčová slova: komunikace, bilingvní výchova, kulturní rozdíly, jazyková dominance, řeč, rodina

Communication in a cross-cultural family – Reflection of Czech women

In this thesis I focus on the reflection of communication in a linguistically mixed families. The aim of thesis is to answer the question how Czech women living in cross-cultural marriages reflect the linguistic communication within their families. The language communication is seen within the context of cultural meanings.

The thesis is divided into three parts – the theoretical, methodological and empirical part. In the first part I deal with the question of what is the meaning of language for a human, what is a cross-cultural partnership and communication and also the

connection of language and culture. An important part is also the issue of bilingualism and bilingual upbringing of children.

The methodological part describes the research methodology. I used a qualitative research made through semistructured interviews.

The empirical part is about the research and analysis of interviews with eight informants. I focused on factors which affect the dominance of language in a family, the communication between partners and children, bilingual upbringing strategies. I also concentrated on informants perceive cultural differences and what they consider a positive and vice versa problematic aspects in their marriages.

Keywords: communication, bilingual upbringing, cultural differences, language dominance, language, family

Contents

ÚVOD	1
TEORETICKÁ ČÁST	4
1. Kultura	4
2. Interkulturní komunikace	6
2.1 Komunikační etiketa	7
3. Člověk a řeč	9
3.1 Jazyk jako podstata komunikace	9
3.2 Jazyková kompetence	10
3.3 Přepínání kódů	11
3.4 Bilingvismus	12
3.5 Jazyk a etnicita	13
4. Interkulturní vztahy	14
4.1 Partnerské vztahy	14
4.2 Bikulturní respektive bilingvní rodiny	16
4.3 Dvojjazyčná (bilingvní) nebo vícejazyčná (multilingvní) výchova dětí	17
4.4 Strategie jazykové výchovy v lingvisticky smíšených rodinách	18
METODOLOGICKÁ ČÁST	20
5.1 Výzkumné otázky	20
5.2 Výzkumná strategie	20
5.3 Techniky sběru dat	21
5.4 Výběr vzorku	22
5.5 Příprava a prostředí výzkumu	23
5.6 Nakládání s výzkumnými daty	24
5.7 Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat	24
5.8 Hodnocení kvality výzkumu	25
5.9 Etické otázky společenskovedního výzkumu	26
EMPIRICKÁ ČÁST	27
6. Češky ve smíšených manželstvích a jazyk komunikace	27
6.1 Informátorka Věra	27
6.2 Informátorka Monika	27
6.3 Informátorka Miriam	28
6.4 Informátorka Marcela	28
6.5 Informátorka Lenka	28

6.6 Informátorka Karolína	28
6.7 Informátorka Kateřina	28
6.8 Informátorka Radka.....	28
7. Místo pobytu	29
7.1 Život v zahraničí.....	29
7.1.1 Dominantní jazyk v rodině.....	30
7.2 Život v České republice.....	31
7.2.1 Dominantní jazyk v rodině.....	31
8. Kulturní rozdíly	32
9. Jazyk.....	34
9.1 Jazykové kompetence.....	34
9.2 Jazyk v rodině	35
9.3 Jazyková bariéra	36
9.3.1 Partnerství	36
9.3.2 Širší rodina	37
9.3.3 Přátelé	37
9.4 Tajný jazyk	38
9.5 Přepínání kódů	39
9.6 Strategie vícejazyčné výchovy	40
9.6.1 Strategie výběru jmen pro děti	40
9.6.2 Bilingvní výchova	40
9.6.3 Problémy v bilingvní výchově.....	41
9.6.4 Knihy a televize.....	42
9.6.5 Školka a škola.....	42
9.6.6 Dominantní jazyk u dětí.....	43
10. Reflexe interkulturního soužití	43
ZÁVĚR	45
LITERATURA:.....	48

ÚVOD

„Takzvaný „střet kultur nebo civilizací“ není charakteristickým znakem pouze moderní epochy. Západ nikdy nebyl osamělým ostrovem zcela izolovaným od ostatních civilizačních center. Více či méně intenzivní kontakty mezi jednotlivými kulturami nebo civilizacemi, putování kulturních vzorců a hmotných artefaktů, dálková obchodní výměna a míšení rozmanitých životních stylů provází lidstvo prakticky od počátku historie. Soudobá globalizace tento proces díky moderní technologii a komunikaci pouze výrazně akcelerovala.“ (Budil, 2003, str. 25).

Globalizace je historický proces, který završuje trend existující již od vrcholného středověku, a který započal vznik „jednotného světového systému mezicivilizační komunikace“, který spojuje dosud „rozptýlené a izolované ekumeny“. (Budil, 2003, str. 36)

S nadsázkou lze konstatovat, že kdo dnes neumí žádný cizí jazyk, jako by skoro neexistoval. Kvůli vzájemné propojenosti světadílů, států, měst i lidí je vícejazyčnost vstupními dveřmi do světa, který je úžasně pestrý a mnohotvárný. (Müllerová, 2013)

Dnešní Česká republika je výsledkem velmi dlouhého historického procesu, ve kterém byli Češi a Moravané vystaveni mnoha kulturním vlivům cizích národů a etnik. Důvodem byly různé dějinné události, od různých válečných konfliktů až po sdílení území s jinými národy. Proto ani smíšená manželství s příslušníkem jiné rodové, etnické nebo národní skupiny nebyla v českých poměrech neznámým jevem. Převážně dvacáté století bylo obdobím, kdy se měnila frekvence a také skladba interkulturních partnerských vztahů. Dřívější silné vazby na německojazyčný prostor byly vystřídány vazbami na Sovětský svaz a také na celý východní blok. Ovšem po pádu železné opony se pro občany České republiky velmi výrazně změnil a rozšířil nejen hospodářský, ale i sňatkový trh. Po vstupu České republiky do Evropské unie jsou kontakty mezi kulturami ještě intenzivnější, což ovlivnilo i intimní interpersonální vztahy, nebo-li výběr sexuálního a manželského partnera nebo partnerky. (Morgensternová, Šulová, 2009)

„Z oficiálních dat Českého statistického úřadu je možné od roku 1995 sledovat v údajích o státní příslušnosti nevěsty a ženicha obecně vzrůstající tendenci českých žen vdávat se za muže jiné národnosti. V letech 2002 a 2003 přesahuje minimální počet interkulturních manželství, ve kterých česká žena uzavřela sňatek s cizincem (nepočítaje muže slovenské národnosti), dvě procenta ze všech uzavřených manželství v České republice.“ (Morgensternová, Šulová, 2009, str. 102)

„Počet českých nevěst přesahuje počet českých ženichů, a to znamená že české ženy nacházejí manžele mezi příslušníky jiných národností/států častěji než čeští muži. Je nutné podotknout, že z údajů ČSÚ už není možné poznat tendenci obyvatel České republiky jak mužského, tak ženského pohlaví k navazování a udržování partnerských vztahů s člověkem jiné národnosti nevíme totiž například, kolik takzvaných interkulturních párů (kde jeden z partnerů je české národnosti) bylo a je nesezdaných a kolik z nich mělo svatbu za hranicemi naší země.“ (Morgensternová, Šulová, 2009, str. 102)

Politické, ekonomické a hospodářské změny výrazně ovlivnily chování lidí, jejich myšlení, komunikaci a také výběr životního partnera. Tyto smíšené páry vlastně svět propojují, jejich rodina je místem, kde se střetávají různé kultury, používají se různé jazyky a mísí se různé zvyky. Je to jakási globalizace v malém. Jak je uvedeno výše, tomuto trendu se nevyhnula ani Česká republika. Já sama znám hned několik takových rodin. Uvědomuji si, že komunikace v těchto rodinách, jejich zkušenost s užíváním jazyka se liší od zkušenosti monolingvních a etnicky/kulturně homogenních rodin.

Zároveň ale lidé žijící v interkulturním partnerství byli dosud vychováváni spíše v rodinách, které se vztahovaly pouze k jednomu jazykovému a kulturnímu okruhu. Prošli procesem socializace, v němž si jedinec osvojuje modely chování, způsoby i formy komunikace své kultury. Interiorizovali si společenské normy, aby se postupnými kroky a vzájemnou interakcí člověka s prostředím začlenili do společnosti, v jejich případě do společnosti jedné kultury a jednoho jazyka. (Morgensternová, Šulová, 2009) Tito lidé si tedy v průběhu primární socializace neosvojili normy a strategie, které by jim pomohly naplnit interkulturní partnerství. Musí se tedy vyrovnat se situací, na kterou nezískali v průběhu socializace „návod“.

Co se tedy stane, když vznikne partnerství dvou lidí, kteří prošli více či méně odlišným procesem socializace? Mohou si dva takto odlišní jedinci porozumět jak po jazykové, tak po lidské stránce? Jaké problémy musí řešit a jakým způsobem vychovávají děti? Co pozitivního jim tento vztah přináší? Toto téma nabízí mnoho otázek a úhlů pohledu.

V rámci své bakalářské práce bych se ráda zamyslela nad jednou z nich. Ptám se, jak lidé žijící v interkulturním partnerství vnímají jazykovou komunikaci v rodině. Kladu si otázku reflexe jazykové situace v rodině. Zajímá mne, jak lidé žijící v etnicky a jazykově smíšených vztazích hodnotí povahu jazykové komunikace, jak uvažují o významech, které různé jazykové kódy nesou, stejně tak jak uvažují o komunikačních situacích ve vztahu k užitému jazyku či v kontextu dynamiky vztahu.

Hlavním cílem mé práce je zodpovědět otázku, jak české ženy, žijící v interkulturním heterosexuálním partnerství, reflektují jazykovou komunikaci ve svých rodinách. Zaměřuji se nejen na bariéry a konflikty, ale i na pozitiva, která komunikace v různých jazycích v rámci rodiny přináší. Jazyková komunikace bude přitom nahlížena v kontextu kulturních významů, které zprostředkovává. Důraz bude kladen na perspektivu interkulturní psychologie.

TEORETICKÁ ČÁST

1.Kultura

„Naše mysl neustále třídí a kategorizuje, když například řadí „psy“ do jedné kategorie a „kočky“ do druhé. Každá generace však nemusí svět třídit pokaždé znovu od začátku, protože rozlišování a zobecňování jsou již obsažena v předávané řeči. A lidská řeč závisí naopak na duševní schopnosti symbolizovat, abstraktně myslet a používat kulturu.“ (Murphy, 1998, str. 31)

Vliv kultury a jazyka na to, jak vnímáme svět kolem nás, zdůrazní ještě více to, když si uvědomíme, že vztah mezi objektem, který označujeme, a slovem, kterým ho označujeme, je bez daných pravidel. Nemusí mezi nimi být žádná spojitost. Podle Murphyho (1998) existuje určitá malá skupina symbolů, která se vyskytuje současně v několika kulturách. Jde především o znaky „spojené s psycho-sexuální symbolikou.“ (Murphy, 1998, str. 31) To je ovšem výjimka, kterou ve většině kultur nenajdeme. „Nejenom, že slovo označující „psa“ je v každém jazyce jiné, ale lidé mají i zcela odlišná citoslovce napodobující štěkání – slyšel vlastně někdo někdy, že by pes vydával zvuk alespoň vzdáleně podobný výrazu „haf-haf“?“ (Murphy, 1998, str. 31)

„Lze říci, že symboly jsou zvuky, tvary, předměty, vůně a představy, spojené se sdílenými a naučenými významy, nezávislémi na jejich skutečných vlastnostech.“ (Lawless, 1996, str. 57)

„Podle Murphyho je kultura celistvý systém významů, hodnot a společenských norem, kterými se řídí členové dané společnosti a které prostřednictvím socializace předávají dalším generacím. Klíčovým bodem této definice kultury je to, že hovoří o pravidlech a předepsaných způsobech chování, nikoliv o chování samotném. Sociolog Talcott Parsons nazýval kulturu „systémem očekávání“, čímž chtěl zdůraznit, že to, jaká kultura je, záleží spíše na tom, jak ji vidíme, než na tom, jaká vlastně je. Podle Berryho *„jsou kultury chápány jako produkty minulého chování lidí a jako usměřovatelé budoucího chování lidí. Tudíž lidé jsou na jedné straně*

spoluvůrci kultury své společnosti a na druhé straně jsou zároveň touto kulturou řízeni ve svém chování.“ (Berry et al., 2002 s. 229 in Průcha, 2010, str. 31).

Georg Simmel řekl, že kdybychom neměli kulturu, všechny naše sociální kontakty by nutně musely skončit katastrofou. Podle něj nám kultura nám bezpečně určuje hranice nejen našeho vlastního jednání, ale umožňuje nám i odhadnout, jak se budou v určitých situacích chovat ostatní. (Murphy, 1998)

Lawles má podobný názor jako Simmel. Říká, že jsme „zajatci kultury, sdílené s ostatními a zároveň jen díky této sdílené kultuře můžeme vejít ve smysluplnou a uspokojivou interakci s jinými.“ (Lawles, 1996, str. 53) Díky tomu, že sdílíme a máme naučenou stejnou kulturu, můžeme pak většinou odhadnout chování lidí v určitých situacích. Díky této naučené schopnosti předvídat chování druhých, můžeme pak správně uzpůsobit naše vlastní chování. (Lawless, 1996)

Podle Murphyho (1998) však není jediným úkolem kultury ustanovit normativní, usměrňující a morální pravidla. Kultura je současně souborem všech doposud získaných vědomostí, přesvědčení a návodů pro přežití. Není podstatné, zda toto „kulturní bohatství“ pochází z dané společnosti nebo bylo třeba částečně přejato z jiných kultur.

Murphy (1998) také uvádí, že kultura „přesahuje za naše uvědomělé myšlenky a postoje“, což znamená že kultura nás v podstatě neustále ovlivňuje, aniž bychom si toho byli vědomi. I běžné, každodenní věci, jako například to jak chodíme, sedíme, jaká jsou naše gesta, to vše je projevem naší kultury.

Populace, kterým je připisována táž kultura, jsou chápána jako etnika, národy, rasové či náboženská společenství, popřípadě sociální vrstvy. Příslušníci těchto populací jsou přesvědčeni, že disponují stejnou kulturou a že jsou jako nositelé určité kultury rozpoznávání.

2. Interkulturní komunikace

Interkulturní komunikace (*intercultural communication*) je pojem, kterým Průcha (2010, str. 16) označuje „procesy interakce a sdělování probíhající v nejrůznějších typech situací, při nichž jsou komunikujícími partnery příslušníci jazykové a/nebo kulturně odlišných etnik, národů, rasových či náboženských společenství.“ Tato komunikace je určena rozdíly mezi kulturami (viz výše).

V interkulturní komunikaci existují různé typy bariér, které mohou porozumění či jednání mezi komunikujícími partnery více či méně ztěžovat. Každá komunikace probíhá vždy v určitém sociálním kontextu – v určité situaci, s určitými lidmi a určitým záměrem. V úvahu proto musíme brát nejen jazykovou kompetenci jedince (samotnou znalost jazyka), ale i znalosti a dovednosti pragmatického charakteru. (Průcha, 2010)

Z různých výzkumů je známo, že interkulturní komunikaci ovlivňují především dva faktory:

1. Jednak hraje roli odlišnost kultur komunikujících partnerů. Čím je větší kulturní odlišnost komunikujících partnerů, tím je větší pravděpodobnost, že při komunikaci narazí na komunikační bariéru.
2. Jednak závisí na jazycích, které jsou v interkulturní komunikaci používány. Situace se liší podle toho, zda jazyk, který je používán při komunikaci, je mateřským jazykem jednoho z komunikujících partnerů, nebo zda ke komunikaci používají zprostředkující jazyk, který není mateřským jazykem ani jednoho z nich. (Průcha, 2010)

„Člověk může být při interkulturním kontaktu zmaten, protože nesprávně rozumí jazykovým výrazům či špatně interpretuje neverbální signály. Interpretace verbální i neverbální zprávy je v interkulturní situaci mnohem obtížnější než při běžné monokulturní komunikaci.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 69)

Člověk často při interkulturní komunikaci nerozumí reakci ze strany druhého partnera. Nejjednodušší řešení je vysvětlit si tuto reakci pomocí svých vlastních

kulturních vzorců. Tato rychlá cesta a snaha o pochopení sdělení partnera je však často kontraproduktivní. Vede k nedorozumění a nepochopení partnera nebo mohou vzniknout trapné situace. (Morgensternová, Šulová, 2011)

„Etnocentrismus je jedním z postojů, který překáží kulturnímu uvědomění a citlivosti. Je to tendence vidět ostatní a jejich chování skrze filtr své vlastní kultury a oceňovat stupnici hodnot, přesvědčení a chování u své vlastní kultury jako pozitivnější, logičtější a přirozenější než u ostatních kultur. Stupeň etnocentrismu (a všichni jsme přinejmenším do určité míry etnocentričtí) ovlivňuje naše chování při komunikaci v osobních vztazích, ve skupinách i na veřejnosti.“ (DeVito, 2001, str. 36)

Podle Eriksena (2007) je však většina z nás „kulturními kreoly“. Přesto zůstává v mnohých přesvědčení o hranicích, které vytvářejí bariéry mezi skupinami (viz níže).

Zároveň je zřejmé, že lze bariéry plynoucí z interkulturní komunikace odstraňovat. Závisí jak na osvojení jazyka, tak především na procesech kulturního učení (akulturace). Zajímavé jsou v tomto ohledu některé výzkumy, které ukázaly, že vztah mezi akulturací a osvojením jazyka není jednoznačný. Průcha (2010) říká, že rozdíl ve stupni akulturace není prioritně závislý na zvládnutí cizího jazyka, ale hlavně na rozdílnosti kultur.

„Proces osvojování si kultury a znalosti jazyka by neměl být nahlížen jako něco, co dává členům společnosti těsnou uniformitu. Nedefinuje víru a chování přesně, nýbrž představuje pouze omezení změny lidského chování, přičemž nabízí alternativy jednotlivců a určitou svobodu výběru mezi nimi. Rozsah přípustného chování, přijatelných představ a lingvistického výrazu bere v úvahu odpovídající rozsah osobností.“ (Pospíšil, 1994, str. 364)

2.1 Komunikační etiketa

„Interkulturní komunikace má vždy dvě vrstvy: Jedna je spjata se samotným jazykem, s jehož pomocí se komunikuje; druhá je spjata s konvencemi a rituály, které doprovázejí sociální styk. Tato druhá vrstva komunikace je označována jako komunikační etiketa. Problémy vznikají tehdy, když účastníci interkulturní

komunikace ovládají příslušný jazyk, avšak neznají – nebo znají, ale nerespektují – pravidla komunikační etikety svých partnerů.“ (Průcha, 2010, str. 42)

V Evropě je třeba běžné podávat si při setkání ruku. V Asii bychom tento zvyk nenašly, protože fyzický kontakt není při zdavení vhodný nebo je v některých kulturách dokonce tabu. Nemusíme ale porovnávat dva kontinenty, abychom našli rozdíly. Například i v rámci Evropy se lidé zdraví rozdílně. Pokud se Francouz, Španěl nebo Ital setká s kamarády nebo známými, políbí je na obě tváře, a to bez rozdílu ať jde o ženu či muže. (Průcha, 2010)

Interkulturní rozdíly se objevují i u neverbálních projevů. Například úsměvem se dají vyjádřit různé emoce, záleží na tom, kdo se usmívá. Lidé z Evropy a Ameriky úsměvem vyjadřují pozitivní emoce, dobrou náladu, přátelství a sympatie. Ovšem lidé z Asie úsměvem často vyjadřují rozpaky, nejistotu, omluvu nebo nepochopení. (Průcha, 2010)

Emoce jsou obzvláště zajímavou součástí interkulturní komunikace. Lidé z různých kultur buď projevují nebo naopak potlačují své emoce. Evropu můžeme rozdělit podle intenzity emočních projevů tak, že čím více jdeme na sever, tím menší jsou projevy emocí v komunikaci. Směrem na jih jsou emoce v komunikaci naopak výraznější. Tyto rozdíly můžeme pozorovat, pokud porovnáme komunikaci například Švédů, Finů nebo Norů v porovnání s komunikací Italů, Francouzů nebo Španělů. V Asii (Čína, Japonsko) je typické potlačování a skrývání emocí. Například Číňané se při setkání s cizinci neusmívají, a ti je pak mylně mohou považovat za nezdvořilé nebo nepřátelské. (Průcha, 2010)

„Existuje zde ale jedna výjimka, společná Japoncům i Číňanům: Je to zvláštní zvuk jemného syknutí vydávaný po vyslechnutí nějaké žádosti či návrhu, kterým nelze vyhovět. V případě zaslechnutí tohoto signálu se doporučuje od žádosti ustoupit nebo ji nějak zmírnit.“ (Průcha, 2010, str. 43)

3. Člověk a řeč

*„Každý z nás se naučil vidět svět nikoli v jeho skutečné podobě,
ale skrze zkreslující sklo našich slov. Prostřednictvím slov
se stáváme lidskými, prostřednictvím slov se odlidšťujeme.“*

Ashley Montaguová

Sokol (2002) říká, že jazyk není pouze „prostředkem komunikace mezi lidmi“. V první řadě je to prostředek, díky kterému si člověk symbolicky uspořádá svůj svět a svoje zkušenosti se svým okolím. Tyto zkušenosti si uchovává, třídí a předává dál jako tradice. „Není jen prostředkem, ale spíše prostředím, které člověku dovoluje, aby si svůj svět jaksi „ochočil“ a mohl se v něm cítit bezpečně a doma: teprve pojmenovaný, to jest jazykově zvládnutý svět je lidský svět.“ Když se člověk učí nějaký další jazyk, nemusí již tímto procesem procházet, využije pouze toho, co už se naučil. (Sokol, 2002)

„Tahle kouzelná hra by ale neměla velký smysl, kdyby si člověk svá pojmenování nechal jenom pro sebe: děti, které si začnou tvořit svůj „tajný“ jazyk na to brzy přijdou. Ve skutečnosti je to tak, že jakmile dítě s pojmenováváním nějak začne, třeba je jenom naznačí, matka ho opraví: přihraje mu správné jméno – to, kterému rozumí i ona. A tady začíná jazyková komunikace.“ (Sokol, 2002, str.67)

3.1 Jazyk jako podstata komunikace

Podle Müllerové dnes již nevnímáme zvládnutí cizích jazyků pouze tak, že se naučíme gramatiku, významy slov a získáme slovní zásobu v určitém jazyce. Stejně tak důležité je poznat společnost, která tímto jazykem mluví. Jazyk je propojen s kulturou, proto je nutné se seznámit s hodnotami, postoji a tradicemi té určité společnosti. Jen tak můžeme totiž lépe poznat i sami sebe, svoji vlastní zemi a svůj národ, protože jazyk a s ním spojená komunikace stále je tím nejdůležitějším nástrojem v lidské společnosti. (Müllerová, 2013)

„Rozmanitost jazyků je nesmírná a vyvolává různé reakce. Některé lidi tento fakt rmoutí buď proto, že nemají ani chuť ani předpoklad ke zvládnání cizích jazyků, nebo

že vidí v takovém bujení příčinu toho, že si lidé nerozumějí, či v něm dokonce spatřují zdroj konfliktů mezi národy.“ (Hagége, 1998, str. 51)

Hagége (1998) tvrdí, že věci a objekty, z kterých se skládá svět, každý jazyk vnímá „skrz vlastní vjemové mřížky“. Proto postupy, které jsou naprosto běžné v jednom jazyce, nemohou být plně využitelné v druhém jazyce. To, co je podstatné pro jeden jazyk, je pro jiný jazyk vedlejší.

„Podle Chomského se dítě narodí s informací o tom, že existují určité elementy jazyka a pravidla pro jejich spojování. Chomský rozlišuje mezi jazykovou „kompetencí“ (hloubková struktura umožňující příkladně chápat řečené) a „performací“ (ve smyslu provedení, užití). Jedna hloubková struktura může být vyjádřena mnoha způsoby. Děti se nerodí se schopností performance, ale s vrozenými hloubkovými strukturami které jim zajišťují porozumění jazyku, který je obklopuje.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 22)

Proto si podle Hagégeho (1998) můžeme na otázku, jestli je řeč získaná nebo vrozená odpovědět tak, že člověku je vrozená jenom schopnost komunikovat prostřednictvím řeči. Naopak, je zřejmé, že jazyk je vázán na kulturní okruh. Myšlenka vytvoření univerzálního jazyka, který by se používal napříč celým světem, a který by překonal i interkulturní rozdíly, je vlastně myšlenkou člověka, který se brání jasně danému jazykovému systému, bez kterého se nemůže stát součástí určité společnosti.

3.2 Jazyková kompetence

Učení se jazyku je tedy cestou do určité skupiny. Pokud je tento jazyk příbuzný mateřštině zúčastněných, je daleko jednodušší se tento jazyk naučit. Pokud jde o zcela nepříbuzný jazyk, pak je učení mnohem obtížnější. Jazyky mohou být příbuzné geneticky a typologicky. Geneticky příbuzné jazyky mají určité společné vlastnosti, protože mají stejný původ (např. slovanské jazyky). Typologicky příbuzné jazyky mají shodné vlastnosti v gramatických systémech.

Často dochází k tomu, že lidé používají ke komunikaci „třetí jazyk“ – nebo-li jazyk, který není mateřštinou ani jednoho z nich. Často to bývá lingua franca současnosti – tedy angličtina.

„Velká většina autorů se shoduje na tom, že zcela vyvážení bilingvisté, tedy ti, kteří ovládají oba jazyky na stejné úrovni, a to ve vysoké kvalitě, jsou velkou vzácností (Baker, 2006; Grosjean, 1982, 2001+ Hamers, Blanc, 1989, 2003). Většina bilingvistů totiž nepoužívá stejně pravidelně oba jazyky ve všech různých doménách. Proto znalost obou jazyků nemůže být stejná a perfektní. Existují oblasti, s nimiž mají bilingvisté zkušenost jen v jednom nebo druhém jazyce. Tato dominance se však může velmi rychle změnit nejen v dětství, ale během celého života.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 49)

Morgensternová zdůrazňuje, že také přímá expozice jazyku je důležitá. Slova a koncepty více používaného jazyka jsou v mysli „více aktivní a rychleji přístupné“. „Frekvence používání tedy může způsobit změnu v jazykové dominanci (Pearson, Fernández, Ledeweg, Oller, 1997 in Morgensternová, Šulová, 2011). Dominance je tedy nikoliv statický, ale dynamický jev.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 50)

Dominanci jazyka u dětí tedy určují rodiče tak, že rozhodují o tom, jakým způsobem a jak často je dítě vystavováno určitému jazyku nebo jazykům. (Morgensternová, Šulová, 2011)

3.3 Přepínání kódů

„Přepínání kódů neboli míšení, směšování jazyků je dalším typickým projevem (Paradis, 2007). To, že v rámci promluvy (nebo i jedné věty) dochází k přepínání mezi jazyky, nepoukazuje na semilingvismus a bývá další specifickou vlastností bilingvních mluvčích (nejen dětí).“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 48)

Také může docházet k tzv. jazykovým výpůjčkám, kdy si jedinec vypůjčí slova nebo krátké výrazy z druhého jazyka (Grosjean, 1995). „Může to být vědomé, kdy je použito slovo, které v druhém jazyce neznáme, nebo u dětí to často bývá případ, kdy jedno slovo neumí dobře vyslovit, a tak raději použijí lehčí ekvivalent z druhého

jazyka, i když znají obě slova (například místo *strom* – *Baum*). Nebo to může být nevědomé, kdy slova, která v jednom jazyce často používáme (například spojky) jsou automaticky nevědomě nasazovány do druhého jazyka.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 49)

Bilingvní jedinci se snaží při komunikaci s monolingvními osobami používat druhý jazyk co nejméně. Když však komunikují s jinými bilingvními jedinci, jako například děti se svými rodiči, kteří mluví oběma jazyky, dochází k přepínání a jazykovým výpůjčkám daleko častěji, i když je komunikace vedena pouze v jednom jazyce. (Morgensternová, Šulová, 2011)

3.4 Bilingvismus

Rostoucí globalizace a pohyb pracovních sil v posledních desetiletích vedou k tomu, že i v České republice je čím dál tím častějším jevem přirozený bilingvismus. Při práci v zahraničí se celé rodiny učí cizí jazyk a poznávají odlišnou kulturu. Ze stejného důvodu také stoupá počet interkulturně nebo-li jazykově smíšených partnerství a manželství, a tedy i bilingvních rodin (Morgensternová, Šulová, 2011)

Jednoduchá definice říká, že bilingvismus je „aktivní užívání dvou jazyků (zpravidla mateřského a cizího) společností nebo jednotlivcem“. (Kraus, 2007, str. 108)

Ještě v nedávno, v padesátých letech minulého století, byl bilingvismus považován některými vědci za škodlivý. Domnívali se, že bilingvismus způsobuje u dětí nižší inteligenci. V šedesátých letech minulého století byly rozšířené názory, že bilingvismus dítě příliš zatěžuje. Současné výzkumy naopak považují bilingvismus za velmi vhodný trénink pro mozek a domnívají se, že vede k lepším kognitivním schopnostem u dětí. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Názory se také liší i na to, co by bilingvní jedinec měl ovládat, zda musí být zcela kompetentní ve dvou jazycích nebo zda stačí, když vedle svého mateřského jazyka ovládá alespoň jednu z lingvistických oblastí (např. porozumění, mluvení, čtení, psaní).

„Pokud má bilingvní jedinec receptivní dovednosti, hovoříme někdy také o pasivní znalosti jazyka. Jedinec tedy jazyku rozumí, ale sám jím aktivně nemluví. A to proto, že buď mluvit neumí, nebo záměrně nechce. Změnou jazykového prostředí se ale obvykle rychle objeví i aktivní používání jazyka.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 30)

„Produktivní dovednosti někdy také označované jako aktivní znalost jazyka, sice obvykle automaticky zahrnují i receptivní dovednosti, ale nemusí tomu tak vždy být zcela. Například pokud si dítě, které již aktivně mluví, osvojuje jazyk pouze od jedné osoby a nemá žádný kontakt s tímto jazykem ani prostřednictvím médií, může se stát, že nebude rozumět rodilým mluvčím, kteří budou mluvit s trochu jinou výslovností, jiným dialektem.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 30)

3.5 Jazyk a etnicita

Eriksen (2008) tvrdí, že etnicita je vztah. Je budován na dichotomii my x oni. Spočívá v uvědomování si příslušnosti k určité skupině a následně v konstruování hranice mezi členy a nečleny skupiny či společnosti. Přičemž pro ustanovování oné hranice hraje roli kultura, ovšem nikoliv jako odlišná struktura, ale jako „nabídka“ kulturních prvků, na nich lze deklarovat a prožívat skupinovou odlišnost. Přičemž platí, že čím menší jsou reálné rozdíly mezi kulturami jednotlivých skupin, tím větší je potřeba deklarovat a ustanovovat hranice, tedy zviditelňovat a manifestovat odlišnost a přisuzovat jí význam. Proto v současném globalizovaném světě rozdíly mezi lidmi více než povaha kultury určuje ona konstruovaná a pěstovaná odlišnost. Jazyk v kontextu globalizovaného světa zůstal jedním ze znaků, na nichž se hranice utváří.

Sokol (2008, str. 16) uvažuje podobně, když říká, že „díky mobilitě, městskému způsobu života a dalším průvodním jevům moderního světa lze společenství a češství“, tedy etnicitu, stále víc cítit především jazykově, už ne příbuzensky, ani územně. Z toho také vyplývá, že především jazyk, který je zároveň nositelem ostatních složek kultury, určuje hranice, na nichž je etnicita vyjednávána.

Všechny informace se předávají prostřednictvím jazyka, který je hlavním prostředkem komunikace, a také propojuje společnost. „Na jedné straně určité společenství dává dohromady, propojuje a drží. Na druhé straně ji zároveň odděluje

od těch okolních. Tak vznikají jazykové bariéry, které jsou sociologicky jistě významnější, než řekneme na mapě nakreslené politické hranice.“ (Sokol, 2008, str. 16)

V jazykově smíšených rodinách se pak hranice jazyka potažmo etnicity, ustanovována také. Lidé v této situaci musí vyjednávat nové významy, které redefinují či naopak podpoří jazyk jako nástroj udržování hranic.

4. Interkulturní vztahy

4.1 Partnerské vztahy

Vycházíme z definice, že v interkulturním partnerském nebo manželském vztahu jde o intimní heterosexuální vztah dvou lidí, kteří mluví různými mateřskými jazyky a/či kteří pocházejí ze dvou různých zemí nebo i dvou národnostně, etnicky nebo rasově odlišných skupin v rámci jednoho státu. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Interkulturní partnerství bylo v minulosti spojováno s jistou ne – normálností. Lidem, kteří do něho vstoupili, byly přičítány charakteristiky zvláštní pozice jedince ve společnosti či jejich vztahu k ní. (Morgensternová, Šulová, 2009) Interkulturní partnerství však lze zároveň rozumět jako důkazu kulturní a sociální integrace či asimilace. (Gordon, 1964) V současné globalizované společnosti je pak právě důkazem toho, jak společnost ukotvená v mobilitě staví na transferu kultur na straně jedné a individualizovaných zkušenostech a identitách na straně druhé.

Nicméně socializace většiny lidí dosud probíhá v rámci jedné kultury. Proto badatelé uvažují o tom, že stále mohou nastávat konflikty a napětí v rámci interkulturního vztahu založené na odlišných hodnotách a normách. V každodenním životě jde například o preference v jídle a pití, skloubení kariéry a rodiny, vnímání a zacházení s časem, sexuální chování, volnočasové aktivity, rozdělení rolí v rodině, zvládání emocí a stresu, celkový světonázor, morální zásady a politické názory. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Seznámení se s kulturními odlišnostmi partnera, zejména s těmi, které se týkají hodnot, postojů a přesvědčení a schopnost citlivě na ně reagovat, je základem dobré komunikace v interkulturním partnerství. Pokud člověk vnímá pouze podobnosti a nevnímá si odlišností, pak nedokáže vhodně reagovat. Důležité je uznávat rozdíly

mezi kulturami a také rozdíly mezi příslušníky určité kultury, což znamená zbavovat se stereotypů.

V interkulturním partnerském nebo manželském vztahu vymezeném na základě různých mateřských jazyků může být, hlavně na počátku vztahu, hlavní překážkou v komunikaci jazyková bariéra. Pro jazykově smíšené páry je výběr jazyka a způsobu komunikace velmi podstatným faktorem pro rozvíjení a prohlubování vzájemného vztahu. V případě narození dětí se stane důležitým rozhodnutím i to, jaký jazyk každý z nich zvolí ke komunikaci se svým potomkem. (Morgensternová, Šulová, 2009)

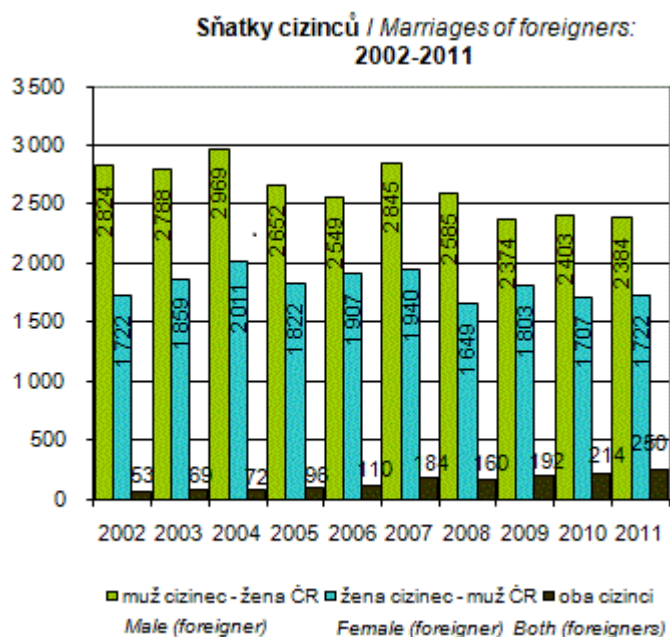
„Ve smíšeném páru hrozí partnerům to, že přisoudí příliš velkou důležitost bezprostřednosti odpovědi a chladné reakci toho druhého, což je může překvapit a nebo šokovat. Zároveň partneři inklinují k podceňování jak propracovaného postupu, který vyvolává tuto spontaneitu, tak technik nezbytných pro tento typ mezikulturní komunikace. Nikde není vůbec zaručeno, že jeden porozumí druhému díky reakcím, neboť ty jsou ukázkou zakódovanou jejich kulturami. Proto je nutný zdlouhavý nácvik dekódování těchto zpráv. Ve smíšených párech, mnohem více než u nesmíšených párů, a zvláště pokud partneři nemluví stejnou mateřskou řečí, je rozdíl v mluveném slovu (a jak ještě uvidíme i v tom, co je vyjadřováno gesty) konkrétním překladem sociální reality, která je vnímána různými způsoby.“ (Barbara, 1989, str. 59)

V interkulturních rodinách a párech bývá dalším častým probléme tzv. „syndrom vystěhovalce“ (z angličtiny expatriate). To znamená, že jeden nebo oba partneři či manželé se musí vyrovnat se ztrátou původního zázemí a domova, a musí se naučit žít v nové zemi a odlišném prostředí. (Morgensternová, Šulová, 2009)

„Všechna úskalí interkulturního intimního vztahu představují pro pár zároveň výzvu a možnost rozvoje. Podle Romana (1997, in Morgensternová, Šulová, 2009, str. 113) existuje několik úrovní odměn, jež partnerům takový vztah poskytuje. Jde o možnost sebepoznávání a seberozvoje skrze nutnost přehodnocovat a definovat vlastní hodnoty, postoje a předsudky; vystavení novým, odlišným a přitom platným způsobům jak přistupovat k životu a řešit problémy; prožívání širší variability a vitality životního stylu; vytváření vlastní mezinárodní identity; bikulturní děti, které mají širší rozhled a světonázor, stejně jako schopnost cítit se doma kdekoli na světě;

považování se za průkopníky v novém světovém řádu.“ (Morgensternová, Šulová, 2009, str. 113)

Sňatky cizinců v letech 2002 – 2011 dle Českého statistického úřadu

(Portál Českého statistického úřadu)

4.2 Bikulturní respektive bilingvní rodiny

Lidé žijící v interkulturním vztahu vystavují tomuto vztahu také další své blízké. Ti, kdo se s touto situací nemohou vyrovnat jinak, než ji přijmout jsou děti. Rodiče, které pocházejí ze dvou kultur nabízejí dětem různé rozložení akcentů na kulturní prvky a z nich plynoucí identity.

Ve vztahu k jazyku se v literatuře hovoří o bilingvních rodinách.

„Bilingvní rodina je taková, která běžně (s určitou frekvencí) užívá dva jazyky. Tyto rodiny lze dělit:

Dle jazyků, kterými hovoří členové rodiny:

→ rodiče mají rozdílné mateřské jazyky, avšak znají je oba a střídají je mezi sebou a svými dětmi

→ rodiče mají rozdílné mateřské jazyky, ale doma s dětmi hovoří jen jedním z nich

→ rodiče mají společný jazyk, ale existují jiné osoby v rodině, které hovoří jiným jazykem (prarodiče, vychovatelky, přátelé)“

„Dle vztahu mezi jazykem užívaným v rodině a jazykem užívaným ve společnosti:

→ rodina je bilingvní a jazyk komunity se shoduje s jedním z jazyků užívaných v rodině, který je tím nutně posílen

→ rodina i komunita je bilingvní shodnými jazyky

→ rodina je jednojazyčná, ale jazyk rodiny se neshoduje s jazykem užívaným ve společnosti. „

„Jazyk společnosti „doléhá“ do rodiny mnoha vlivy – média, škola, návštěvy, styk s úřady. Tato situace nastává v případě kolektivního bilingvismu (Romové) či v případě migrace rodiny do jazykově odlišné společnosti

→ rodina je monolingvní, ale životní nutnost (většinou povinná návštěva školy) vedla některé její členy (často ty nejmladší) k přijetí jazyka okolní společnosti. Tak se může stát, že spolu více komunikuje jedna generace nově přijatým jazykem a komunikace se starší generací i původní jazyk upadají (Siguan, Mackey, 1986 in Morgensternová, Šulová, 2009, str. 41)

4.3 Dvojjazyčná (bilingvní) nebo vícejazyčná (multilingvní) výchova dětí

„Vyrůstání v bilingvní rodině dítěti umožňuje naučit se bez velkého úsilí jazyky dva. Simultánní (současné) osvojení dvou i více jazyků může skutečně být kvalifikováno jako mnohonásobné osvojení primárního jazyka.“ (Miesel, 2004 in Morgensternová, Šulová, 2011, str. 41).

Oba nebo všechny jazyky, které si dítě od narození osvojuje, můžeme nazývat mateřskými jazyky. Pokud si ale dítě osvojuje jazyky postupně, tedy ne simultánně, kdy učení jednoho jazyka je ukončeno a následuje osvojování jazyka druhého, pak se jedná o tzv. „sukcesivní (následný) bilingvismus“. V tomto případě už druhý jazyk

nemůžeme nazývat mateřským (primárním) jazykem. (Mahlstedt, 1996 in Morgensternová, Šulová, 2011).

„Zatímco otázka osvojování dvou jazyků je zkoumána již mnoho let, je výzkum trojjazyčnosti teprve na svém začátku a není tedy dosud ověřeno, zda lze poznatky o bilingvním jazykovém vývoji skutečně přenést i na situaci, kdy je jazyků více.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 41)

Dítě je v nelehké situaci, když si osvojuje dva nebo více jazyků najednou. Seznamuje se světem a věcmi kolem něho skrze jazyky. Naučí se, že kočička může být jak „kočka“, tak „cat“. U takových dětí je pak míšení a prolínání jazyků naprosto běžné a přirozené. Tento jev je součástí zdravého jazykového vývoje bilingvního dítěte. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Aby rodiče dítěti jeho situaci ulehčili, je nejvhodnější strategií při bilingvní výchově tzv. Grammontovo pravidlo. Znamená to, že jedna osoba vždy striktně používá pro komunikaci s dítětem jeden jazyk. To pomůže dítěti rychleji se v jazycích orientovat. Dítě si musí svou řeč a identitu uspořádat a zorganizovat. Proto je důležité, aby mělo „lingvisticko-afektivní orientační body“. Proto by také rodiče měli se svými dětmi mluvit pouze tím jazykem, který ovládají dokonale na všech úrovních – rozumové i citové. (Morgensternová, Šulová, 2011)

Dítě si často osvojí nejprve jazyk toho z rodičů, který s dítětem tráví více času. Nejčastěji to tedy bývá jazyk matky. Jazyku otce dítě může také rozumět, ale dominantním jazykem, kterým mluví, je matčin jazyk. Proto i když například otec mluví na dítě německy, dítě mu odpovídá česky. To se ale postupně mění a dítě nakonec dokáže bez problému přecházet z jednoho jazyka do druhého. (Morgensternová, Šulová, 2009)

4.4 Strategie jazykové výchovy v lingvisticky smíšených rodinách

Rodiče mají na výběr ze tří strategií jazykové výchovy svých dětí:

1. Všichni mluví jazykem otce.

2. Všichni mluví jazykem matky.
3. V rodině se mluví oběma jazyky podle
 - „nevědomého či neúmyslného („laissez-faire“) modelu, kde však dominantní jazyk nakonec převládne“,
 - „úmyslného, vědomého modelu se snahou udržet oba jazyky“ (Schmidt-Mackey, 1977 in Morgensternová, Šulová, 2009, str. 43)

Rodiče mohou střídat jazyky jednak podmíněně, například pokud se nacházejí ve stresové situaci, nebo pokud používají určitý jazyk v určitém kontextu např. v zaměstnání. V druhém případě mohou jazyky střídat volně, což znamená, že používají oba jazyky bez jasných pravidel nebo souvislostí. To může způsobit, že dítě pak není schopné od sebe jazyky rozlišit a může dojít až k „jazykovému míšení“. Volné střídání jazyků je při bilingvní výchově velmi nevhodné. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Důležité také je, jaký je jazyk otce nebo matky, na jaké úrovni ovládají svůj jazyk, kde rodině žije a zda se zde jazyk používá, zda používají ke komunikaci třetí jazyk atd.

K akulturaci dochází i u smíšených párů, kde jazyky hrají podstatnou roli. Téměř vždy se některý z jazyků stává dominantním a ostatní jazyky jsou slabší. Důležitým faktorem je osvojení jazyka země, ve které pár žije.

METODOLOGICKÁ ČÁST

5.1 Výzkumné otázky

Interkulturní komunikace, respektive jazyk komunikace nabízí lidem, kteří do ní vstupují specifickou zkušenost. Jak bylo výše uvedeno v teoretické části, roli hraje především kultura, která determinuje významy, které různým komunikačním situacím lidé připisují. V předkládané práci bych se proto ráda zaměřila na reflexi žen – partnerek či manželek cizinců. Kladu si otázku, jak ženy socializované v rámci české kultury reflektují jazykovou komunikaci s partnerem, který pochází z jiné kultury a v rámci českého prostoru zaujímá pozici manažera vázaného firmou či profesí na výchozí kulturní prostor potažmo na transnacionální sociální pole. (Szaló, 2007) Podobně jako studie Klvačové a Tollarové (2009) vycházím z teze, že zkušenost s životem v České republice se promítá do postojů, které ženy zaujímají, že se významně podílí na významech, které české ženy interkulturní komunikaci v partnerském vztahu přičítají.

Hlavní výzkumná otázka tedy je:

Jak české ženy žijící v interkulturním heterosexuálním partnerství reflektují jazykovou komunikaci v rodině?

Podotázky:

Jaký jazyk komunikace v jakých kontextech preferují?

Jaký význam těmto jazykovým komunikačním událostem informátorky přikládají?

Co volba konkrétního jazyka zprostředkovává a čemu brání?

Jak informátorky reflektují proces vyjednávání užitého jazykového kódu?

5.2 Výzkumná strategie

Cílem mého výzkumu je nahlédnout a hlouběji porozumět vlivu kultury a jazyka na komunikační chování v rodině, kde manželé pochází z odlišného jazykového a kulturního prostředí. Proto nejefektivnější výzkumnou strategií je kvalitativní metodologie. V souladu s étosem kvalitativní metody výzkumu budu usilovat o

odhalení méně známých skutečností ze soužití rodin smíšených párů, a o identifikaci těch zdánlivých drobností týkajících se používání jazyka, jež mají zásadní dopad na komunikaci v rodině.

Výzkum proběhl především pomocí techniky hloubkových, polostrukturovaných rozhovorů s Češkami žijícími ve smíšeném manželství.

Jelikož se jedná o intimní oblast partnerského soužití, byl nutný individuální výzkumný postup s využitím doplňujících a vysvětlujících otázek.

Jednalo se o tzv. „měkké“ rozhovory, v jejichž průběhu jsem usilovala o vytvoření přátelské atmosféry s důrazem na aktivní spoluúčast tázané. Dotazování byla přítomna pouze žena bez svého partnera, nejednalo se tedy o rozhovory skupinové.

S ohledem na zachování autentičnosti jsem anonymizované pasáže z rozhovorů, jež jsem citovala ve své bakalářské práci, upravovala zcela minimálně.

5.3 Techniky sběru dat

Data, jež se stala východiskem pro analýzu, jsem získala na základě polostrukturovaného rozhovoru. Okruhy otázek byly zaměřeny jednak na popis každodenní komunikace, jednak na hodnocení jazykové komunikace ze strany žen a samozřejmě zahrnovaly i otázky týkající se demografických údajů o dotazovaných žen (věk, vzdělání, místo pobytu, jazyková vybavenost žen apod.).

Rozhovory jsem směřovala k následujícím tematickým okruhům a pokládala jsem například tyto otázky:

- a) Jazyk (např. *„Jakým jazykem mluvíte doma?“* *„Jaký jazyk preferujete?“* *„Jakým jazykem mluvíte s dětmi vy a váš partner?“* *„Jaký jazyk volíte při hádce a necítíte se vy nebo váš partner volbou jazyka při konfliktu znevýhodněn?“*)

- b) Výběr přátel a postoj okolí (např. *„Nakolik vaše odlišná kulturní a jazyková výbava ovlivňuje vaše kamarádské vazby mimo rodinu?“* *„Jaká byla komunikace s vaším okolím na počátku vašeho vztahu a jaká je nyní?“*)
- c) Pozitiva a negativa soužití s partnerem z jiného kulturního prostředí (např. *„Co považujete za nejobtížnější ve vztahu s vaším partnerem?“* *„Jak vás tento vztah obohatil?“*)
- d) Výchova dětí (např. *„Jak reagují vaše děti na určitý jazyk?“* *„Jak vnímáte bilingvní výchovu vy a váš partner?“* *„Co je podle vás při vícejazyčné výchově nejdůležitější?“*)

V rozhovoru byly kladeny otázky otevřené, které předem nepodsouvají dotazovanému žádnou variantu odpovědi.

5.4 Výběr vzorku

Cílem výběru vzorku v kvalitativním výzkum není, aby reprezentoval určitou populaci, ale jde o určitý problém. Vzorek není konstruován náhodně, ale je záměrně vytvářen s ohledem na náš problém (Švaříček, Šedřová, 2007).

Vzorek zkoumaných osob, který jsem si zvolila pro svůj výzkum, byl vybrán účelově. Tvoří jej skupina žen Češek, žijících ve smíšeném manželství. Všechny informátorky mají vysokoškolské vzdělání. Do vzorku jsem zahrnula informátorky, které v současné době žijí v trvalém interkulturním vztahu, tzn. alespoň 7 let. Předpokládala jsem, že dlouhodobější vztah tyto ženy přiměl k tomu, že se zamýšlely či již řešily problémy vyplývající z interkulturní komunikace v rodině. Dalším kritériem výběru byl věk. Zaměřila jsem se na populaci mladých dospělých ve věku 30 – 45 let, kteří jsou ve fázi budování trvalého vztahu a opět musí zvažovat různé okolnosti osobních preferencí. Třetím kritériem byly kulturní východiska. Zvolila jsem takové páry, v nichž žena je vždy Češka a muž je cizinec. Tuto volbu jsem preferovala s ohledem na četnost tohoto typu vztahu. Z hlediska lokality jsem se zaměřila na Prahu, kde žije velký počet smíšených párů.

Informátorky jsem kontaktovala na základě metody sněhové koule. Proces výběru jsem začala u známých párů, u nichž vím, že splňují daná kritéria. Následně jsem je při interview požádala, aby doporučily další páry, které daná kritéria splňují. Nominované páry jsem zkontaktovala a pokud souhlasily, také jsem s nimi provedla interview.

Pro svůj kvantitativně nevelký rozsah a způsob sběru dat, si soubor výpovědí nedělá ambice zobecnitelnosti získaných informací na celou populaci. Přesto si myslím, že získané informace tvoří velice cenný a zajímavý materiál pro podrobnější zpracování, který je dostatečně signifikantní ve vztahu ke zkoumané skutečnosti.

Výzkum proběhl pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Obdržela jsem souhlas s účastí na výzkumu od osmi informátorek.

Manželé informátorek pocházejí z Belgie, Maďarska, Uruguaye, Německa, Kanady, Vietnamu a USA. Všechny ženy, které se zúčastnily výzkumu, mají vysokoškolské vzdělání.

Informátorka	Věk informátorky	Manželův původ	Věk manžela
Věra	37	Belgie	38
Monika	37	Vietnam	45
Miriam	43	Kanada	45
Marcela	42	Maďarsko	45
Lenka	33	Německo	43
Karolína	42	Uruguay	43
Kateřina	36	USA	37
Radka	42	Belgie	44

5.5 Příprava a prostředí výzkumu

Rozhovory proběhly po předchozím souhlasu s účastí na výzkumu, respondentky byly informovány o cíli a okolnostech výzkumu. Před zahájením samotného výzkumu

jsem požádala informátorky o udělení souhlasu ke sběru dat a možnosti nahrávání rozhovorů na diktafon.

Místo setkání bylo podle dohody buď u informátorek doma nebo ve veřejných prostorách (v restauraci nebo v kavárně). Aktérky výzkumu byly předem informovány o tom, že je výzkum anonymní a také jsem je ubezpečila, že veškeré získané údaje budou zpracovány a archivovány anonymně pomocí přezdivek. Zdůraznila jsem také to, že účast na výzkumu je dobrovolná a je možné od něj kdykoliv odstoupit.

5.6 Nakládání s výzkumnými daty

Na základě předem získaného souhlasu byly rozhovory nahrávány diktafonem a ukládány v podobě digitálních souborů na PC. Vzhledem k citlivosti získaných dat jsem věnovala zvýšenou pozornost ochraně soukromí informátorek. Do nahrávek nebyla zahrnuta jména ani jiné jasné identifikátory informátorek. Soubory s nahrávkami nejsou uloženy pod jmény informátorek, ale pod číselnými kódy a pseudonymy. Stejně pravidlo platí také pro soubory obsahující transkripce rozhovorů. Přístup k nahrávkám a k transkripcím mám pouze já coby student pracující na této bakalářské práci. Veškeré citace, které jsem použila v mé bakalářské práci, jsou plně anonymizovány a nepoužila jsem žádné citace, které by i kontextuálně umožnily vystopovat spojení s konkrétní informátorkou.

5.7 Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat

Mým výchozím materiálem byla komentovaná transkripce přepsaných rozhovorů. Tento textový materiál jsem analyzovala na základě techniky segmentace a kódování. To znamená, že jsem jednotlivým významovým jednotkám v textu přiřazovala kódy, které vyjadřovaly a z hlediska interpretace strukturovaly odpověď na výzkumnou otázku. Zároveň jsem prováděla poznámkování, tedy komentovala jsem obsahy a významy, které na základě segmentace a kódování vyvstávaly. Klíčové se pak mělo stát hledání vztahů mezi kódy. Tímto způsobem jsou vytvářeny kategorie, které vedou výslednou interpretaci dat.

Výsledky výzkumu byly interpretovány pouze s ohledem na zkoumaný soubor.

Finální závěry z analýzy získaných dat byly shrnuty v závěru mé bakalářské práce.

5.8 Hodnocení kvality výzkumu

Metoda kvalitativního výzkumu je charakteristická nízkou reliabilitou a vysokou validitou. (e-learning, Hedvika Novotná, 2009/2010)

Výzkum probíhal především formou otevřených otázek, nebylo proto možné zaručit získání shodných odpovědí ani v případě kladení stejných otázek, což významně ovlivnilo reliabilitu výzkumu. (Reichl, 2009)

Hendl (2005) zdůrazňuje reaktivitu neboli zkreslení výzkumu ze strany výzkumníka a ze strany jiného účastníka jakožto jisté nebezpečí ovlivňující validitu kvalitativního výzkumu.

„Reaktivita znamená, že přítomnost výzkumníka může ovlivnit procesy, na něž je výzkum zaměřen“ (Hendl, 2005, s. 148).

Ke zkreslení skutečnosti mohlo dojít také díky faktu, že se jednalo o téma partnerského soužití, které může být citlivé a především respondentky, které znám osobně, nemusely být ochotné sdělovat pravdivě a otevřeně ty informace, které jim připadaly příliš intimní. Pokoušela jsem se své dotazy přizpůsobit této skutečnosti.

Jsem si také vědoma zkreslení skutečnosti, ke kterému mohlo dojít z důvodu toho, že informace, které jsem získala rozhovorem, jsou vždy pouze zprostředkované. Vnitřní zkušenost jedinců je obtížně sdělitelná. Proto velmi záleželo na schopnosti informátorek vyjádřit slovy své názory.

Mým cílem bylo co nejúplnější zastoupení jednotlivých názorů, které se ve výpovědích objevily. Uvědomuji si, že mozaika, kterou jsem pomocí rozhovorů utvořila, je závislá na mé vlastní intuici a na mém subjektivním rozhodování, jakkoli jsem se snažila dodržet určitý objektivní a kritický odstup a zasahovat do výzkumu co nejméně. Jsem si vědoma toho, že se vždy do jisté míry jedná o mou interpretaci skutečnosti.

Vysoká důvěryhodnost výzkumu byla zajištěna díky tomu, že výzkumný vzorek byl tvořen informátorkami s bohatou zkušeností se zkoumaným jevem tj. komunikace v životě smíšených rodin.

5.9 Etické otázky společenskovo vědního výzkumu

Během výzkumu jsem si uvědomovala důležitost toho, aby nebylo narušeno soukromí a anonymita informátorek výzkumu. Účast všech informátorek na výzkumu byla anonymní, v přepisu rozhovorů jsem používala pseudonymy.

„Výzkum nesmí jakkoli ohrozit nebo poškodit respondenty po stránce fyzické, psychické, sociální či jiné.“ (Reichl, 2009, s. 177)

Se získanými údaji jsem nakládala v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů – Zákon č. 101/2000 Sb.

Zcela výchozím a zásadním pro účast ve výzkumu bylo pro mne pravidlo dobrovolné účasti informátorek s možností kdykoliv od výzkumu odstoupit. Všechny účastnice výzkumu byly předem seznámeny s cílem výzkumu a byly informovány o jeho průběhu.

Požizování zvukového záznamu bylo předem odsouhlaseno. V případě zájmu umožním informátorkám nahlédnout do písemných záznamů jejich rozhovorů.

Pokud informátorky projeví zájem o výsledky výzkumu, budou o nich informovány a bude jim umožněna možnost nahlédnutí do konečné práce v rozsahu, který nepoškodí práva (např. anonymitu) ostatních.

Nebyla porušena důvěryhodnost výzkumu, k čemu by mohlo dojít například tím, že bych zatajila informace o účelu výzkumu a s informátorkami byl vyjednáno mimo podmínek sběru, zpracování, zveřejnění a archivace dat, písemný nebo ústní informovaný souhlas.

EMPIRICKÁ ČÁST

6. Češky ve smíšených manželstvích a jazyk komunikace

Reflexe jazykové komunikace českých žen je v první řadě dána zkušeností vyplývající z interkulturního soužití. Je otázka, do jaké míry sociodemografické charakteristiky zprostředkují zázemí, v nichž tyto ženy žijí. Přesto minimedailonky informátorek pomohou porozumět kontextu postojů, které ženy zauímají.

To co ženy spojuje je, že jsou Češky ve věku 33 – 43 let. Všechny dotazované žily určitou dobu v zahraničí. Žijí minimálně 8 let v interkulturním partnerství. Všechny tyto páry jsou sezdané. Žijí v Čechách. Dále všechny informatorky mají vysokoškolské vzdělání, tedy mají minimálně bakalářské vzdělání. Všichni manželé pracují na pozicích managerů nebo podnikají. Naopak zkušenost žen specifikuje místo původu, z něhož pochází jejich manžel: Belgie, Maďarsko, Vietnamu, Uruguaye, Německo, Kanady a USA.

Z hlediska jazykové komunikace je podstatné, že jak Češky tak jejich manželé ovládají alespoň dva jazyky.

Základní informace o párech:

6.1 Informátorka Věra

Věře je 37 let, manželovi je 38 let. Manžel je z Belgie. Mají spolu dva syny – 7 a 2 roky. Ve vztahu jsou 12 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je vlámsština, dále ovládá angličtinu, francouzštinu a němčinu na velmi dobré úrovni. Velmi dobře si osvojil češtinu. Věra mluví česky, anglicky a pasivně vlámsky.

6.2 Informátorka Monika

Monice je 37 let, manželovi je 45 let. Manžel je z Vietnamu. Mají spolu dceru – 15 let. Ve vztahu jsou 17 let. Monika má vysokoškolské vzdělání, manžel středoškolské. Manželova mateřština je vietnamština, dále ovládá češtinu. Monika mluví česky a anglicky.

6.3 Informátorka Miriam

Miriam je 43 let, manželovi je 45 let. Manžel je z Kanady. Mají spolu dceru – 4,5 let. Ve vztahu jsou 11 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je angličtina, dále ovládá francouzštinu. Miriam mluví česky, anglicky, rusky a slovensky.

6.4 Informátorka Marcela

Marcele je 42 let, manželovi je 45 let. Manžel je z Maďarska. Mají spolu dceru – 7 let. Ve vztahu jsou 10 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je maďarština, dále ovládá angličtinu. Marcela mluví česky a anglicky, pasivně maďarsky.

6.5 Informátorka Lenka

Lence je 33 let, manželovi je 43 let. Manžel je z Německa. Mají spolu dva syny – 6 a 2 roky. Ve vztahu jsou 8 let. Lenka má vysokoškolské vzdělání, manžel má středoškolské vzdělání. Manželova mateřština je němčina, dále ovládá angličtinu, italštinu a češtinu. Lenka mluví česky, anglicky a německy.

6.6 Informátorka Karolína

Karolíně je 42 let, manželovi je 43 let. Manžel je z Uruguaye. Mají spolu dvě dcery – 7 a 3 roky. Ve vztahu jsou 9 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je španělština, dále ovládá angličtinu, francouzštinu a portugalsštinu. Karolína mluví česky, anglicky a španělsky.

6.7 Informátorka Kateřina

Kateřině je 36 let, manželovi je 37 let. Manžel je z USA. Mají spolu dceru – 3 roky a syna 9 měsíců. Ve vztahu jsou 10 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je angličtina, dále má základy španělštiny a naučil se na dobré úrovni česky. Kateřina mluví česky, anglicky a španělsky.

6.8 Informátorka Radka

Radce je 42 let, manželovi je 44 let. Manžel je z Belgie. Mají tři dcery – 6, 10 a 12 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Ve vztahu jsou 19 let. Manželova mateřština je vlámsština, dále mluví anglicky a německy, pasivně česky a francouzsky. Radka mluví česky, anglicky, francouzsky, německy a vlámsky.

Již na základě medailonků můžeme formulovat první nálezy, které se týkají interkulturní komunikace. Všechny ženy hovoří anglicky. S výjimkou Moniky – manželky Vietnamce, se všechny alespoň na pasivní úrovni naučily jazyk svého muže. Naopak češtinu ovládá aktivně Američan, Němec, Vietnamec a jeden z Belgičanů. Druhý Belgičan ovládá češtinu na pasivní úrovni. Maďar, Kanaďan a Uruguayec se česky nenaučili, přestože žijí v zemi, kde čeština je dominantním komunikačním jazykem.

7. Místo pobytu

Přestože v současné době všechny informátorky žijí v Čechách, nebyla pro všechny Česká republika jedinou zemí, kde v manželství žily. Skupina informátorek se dá rozdělit na dvě hlavní skupiny podle toho, zda s partnerem žily mimo Českou republiku či nikoliv.

Na základě analýzy jsem zjistila, že ty ženy, které žily mimo Českou republiku mají odlišný pohled na vlastní kulturu a zvyky, než ty které se od počátku usadily v Čechách.

7.1 Život v zahraničí

Zkušenost se životem v zahraničí má Radka a Karolína. Karolína žila se svým mužem tři roky v Uruguayi. Radka žila se svým mužem šest let v Belgii. Nyní žijí v Čechách.

V reflexi žen je kladen důraz na kulturní odlišnosti, které jsou vždy s ohledem na cílovou zemi specifické, shodují se na tom, že jim jejich zkušenost života v zahraničí „nasadila kritické brýle“ vůči české společnosti.

Karolína: „Dozvěděla jsem se o spoustě alternativ k tomu, co se u nás dělá tak a tak, co je správně. Taky mě ten vztah přinutil zpochybňovat hodně z mých vlastních „ways“, ale to asi každý vážný partner a každá rodina. Když je ale partner z hodně odlišné kultury, tak je ale asi tlak na takový sebezpyt větší. Jsem mnohem kritičtější k české společnosti, a ke kapacitě většiny Čechů integrovat jiné lidi jiným způsobem, než že se počeští. Jsem kritičtější k naší přenormalizované společnosti, kde je vysoce oceňováno poslouchat autority.“

Radka: „Těch šest let v Belgii mě ale stejně ovlivnilo, už nejsem stejná, lidi mi nerozumí. Společnost v Belgii je nastavená tak, aby jedla zdravě. To co tady radí nutriční specialisti, je tam standard. Libové maso a spoustu zeleniny, to je úplně běžný. Ve školce v Čechách jsem teda nechápala, jak můžou tříletý děti dostat párek? Na rodičovské schůzce jsem protestovala, aby děti dostávaly k obědu vdolky se smetanou a k svačině sušenku. Já jsem to nebyla schopná zkousnout. Ale ty učitelky na mě koukaly, jako co že to chci. Ale nejen učitelky, ale i rodiče, jako co pořád mám. Dokonce argumentovali tím, že české děti zeleninu nejedí, že by se to jen vyhazovalo.“

7.1.1 Dominantní jazyk v rodině

Tato skutečnost byla také velmi důležitým mezníkem při volbě, který jazyk se stal v rodině dominantním. Ani v jedné z těchto rodin se hlavním jazykem nestala čeština. Dominantním jazykem se vždy stal jazyk používaný v zemi, kde rodina žila. Ta ustanovila jazyk komunikace a poté, co se rodina přestěhovala do Čech, jazyk komunikace v rodině se nezměnil.

Radka žila šest let se svým mužem v Belgii. Nyní žijí v Čechách, přesto s manželem mluví dál vlámsky.

Radka: „Mluvíme spolu (s manželem – pozn. autorky) vlámsky, protože já jsem vždycky měla ráda jazyky a trochu jsem už uměla holandsky a vlámsčina je hodně podobná holandsčině. A jak jsme tam žili, tak jsem to opravdu rychle vstřebala. Bylo to jednoduchý. Vlámsčina je po těch letech pro mě nejsilnější cizí jazyk.“

I Karolína s manželem dál komunikuje v jeho mateřštině, tedy španělštině.

Karolína: „Dál mluvíme španělsky. Manžel se sice zdokonaluje na kurzech češtiny, ale ne moc konzistentně, takže vlastně vůbec (smích).“

7.2 Život v České republice

Druhá skupiny informátorek založila rodinu v Čechách. Intenzivní zkušenost se životem v zahraničí nezískala. Do skupiny informátorek, které s partnerem žily pouze v České republice patří Marcela, Věra, Lenka, Miriam, Monika a Kateřina.

7.2.1 Dominantní jazyk v rodině

V této skupině výběr dominantního jazyka nebyl podřízen vždy prostředí, v němž rodina žila. Ve výpovědích informátorek se objevilo několik motivů, kterým přiřítají vliv při volbě jazyka a skrze které i interpretují změnu jazykového kódu.

Některé ženy reflektovaly, že jazyk komunikace se v průběhu života v manželství měnil. U Věry a Kateřiny byla na počátku vztahu komunikačním jazykem angličtina. To se ale postupem času změnilo. Postupný přechod k češtině zapříčinil u obou párů jednak vliv prostředí, a u Věry a jejího manžela také rozdílná úroveň angličtiny.

Věra: „R. (manžel – pozn. autorky) začal jezdit do práce do Kladna do Lega. Jenže jezdil autem s Čechem, který neuměl ani slovo anglicky, takže každý den celou tu cestu tam a zpátky mlčeli. Navíc v tom pracovním týmu taky nikdo pořádně anglicky neuměl, takže R. byl mimo a bylo to pro něj strašně frustrující. I když to byla celkem zajímavá práce, navrhoval nový design těch velkých hraček na hřiště, tak to nevydržel a asi po třech měsících dal výpověď, prostě ještě ve zkušební době. Ale nakoplo ho to, uvědomil si asi, že jestli tu chce žít a nebýt tu jako cizinec, tak se musí naučit česky. Taky tam určitě hrálo roli to, že jeho úroveň angličtiny je v podstatě na úrovni mateřštiny (jeho mateřštinou je vlámština – pozn. autorky), zatímco moje angličtina byla spíš taková emotivní (smích).“

U Moniky byla situace jiná. Od začátku vztahu mluví se svým mužem česky, protože její manžel žije v Čechách od svých 18 let a podniká tu. Přesto se ale jejich komunikace nevyhnula komplikacím. Tedy i tato informátorka reflektovala, že společné soužití partnerů v interkulturním partnerství prohloubilo jazykové kompetence manželů v češtině.

Monika: „*My jsme spolu mluvili od začátku česky, ale zjednodušeně česky. Prostě jsme používali slova, u kterých jsme si byli jistí, že jim ten druhý rozumí. Po ruce jsme často mívali česko-vietnamský slovník, ve kterém jsme si nová slova ukazovali, když bylo potřeba vyjádřit něco nového a podstatného.*“

Jiné informátorky naopak neměly pocit, že by se na úrovni jazyka cokoliv v jejich vztahu změnilo. Marcela, Lenka a Miriam potkaly své muže v práci, kde používaly jazyk, který se později stal dominantní i v jejich rodinách.

Miriam: „*My spolu mluvíme od počátku vztahu anglicky a pořád spolu mluvíme anglicky. Nepotřebuju, aby mluvil česky. Já mluvím hlavně anglicky od svých 20 let, protože od té doby jsem žila různě, v Austrálii, v USA...*“

Lenka: „*Nám němčina vyhovuje, mluvíme tak od začátku. Nevidím důvod, proč bychom to měli měnit. Navíc je to bezva i kvůli dětem, že to slyší. Kdybychom přešli do češtiny, tak by určitě manžel přestal na děti mluvit německy, a to by mě štvalo.*“

8. Kulturní rozdíly

Součástí interkulturní komunikace je i kultura zemí původu partnerů. V reflexi informátorek se potvrzuje, že roli hraje blízkost či vzdálenost kultury české kultuře. Akcenty jsou samozřejmě kulturně podmíněné. Nicméně i přístup k nim je dán přístupem ke komunikaci jako takové. Ukazuje se totiž, že pro některé informátorky hraje roli kultura více a pro jiné méně. Zatímco některé hodnotí komunikaci skrze prisma kultury, jiné kulturu zanedbávají a vliv přičítají osobnosti jedince.

Velmi zajímavé je porovnání odpovědí Radky a Věry, které obě žijí s Belgičany a obě zmínily rozdílný přístup k mateřství.

Radka: „*A co mi nejvíc vadilo, když se nám narodily děti. Tam je úplně normální, že děti jdou ve třech měsících do jeslí. To není jako u nás, že jste nejdřív s jedním dítětem doma, klidně tři, čtyři roky a pak s druhým to samé. Tohle bylo pro mě nezkousnutelný.*“

Věra: „Já jsem si dřív myslela, že bychom tam (v Belgii – pozn. autorky) mohli třeba pár let žít, ale čím dál tím víc rozumím manželovi, proč z Belgie odešel. Jeho rodina je skvělá a milující, ale oni jsou příliš zaměřeni na výkon. On má tři starší sestry a všechny mají skvělou kariéru, žijí v luxusu. Vlastně celá Belgie je taková ... od dětí matky odchází ve třech měsících zpátky do práce, mají „day care“...proto všechno manžel odešel. On je takový „loser“ v té rodině (smích).“

Nejsilněji vnímaly kulturní rozdíly Karolína, jejíž manžel pochází u Uruquaye a Monika, jejíž manžel je z Vietnamu.

Karolína: „Kulturní rozdíly se projevují snad na všech rovinách, ve společnosti kamarádů, při návštěvě příbuzných, při rozdílné interpretaci chování okolí, při kontaktu s institucemi jako jsou škola, lékařská centra. Oni Češi podle vnějších projevů často působí při veřejném kontaktu nepřátelštější, než je tomu jinde. Neusmívají se, mluví úsečně, či jednají z pozice síly. Paradoxně tak mohou působit i v situacích, kdy se snaží být nápomocni, což lze těžko poznat, když neumíte česky. Navíc je u nás ve veřejné sféře normálních spoustu norem, které jsou v jiných částech světa považovány za nepřijatelné. Učitelé a tety ve školkách neinformují rodiče, lékař nakazuje, neinformuje pacienta, protože je to laik, který by tomu nerozuměl a nemá rád, když mu pacient kecá do svého zdraví.“

Monika: „Rozdíly se projevují nejvíce při různých příležitostech, jako třeba Vánoce a tak. Mám pocit, že Vánoce manžel nevnímá tak slavnostně a nejsou pro něj tak důležité, jako je vnímáme my. Jednou se stalo, že na Štědrý den se třeba věnoval pracovním povinnostem až do večera, takže jsme s ostatními členy rodiny čekali až se vrátí domů, abychom mohli společně večeřet a svátek oslavit. Taky je zvyklý více na patriarchální rodinu, já jsem zastánkyní genderové rovnosti. Ale to už jsme si vyjasnili.“

Kateřina, jejíž manžel pochází z USA, Marcela, jejíž muž je z Maďarska a Lenka, jejíž manžel pochází z Německa uvedly, že si buď žádné velké kulturní rozdíly neuvědomují nebo jsou naprosto zanedbatelné a vlastně neví, jestli tyto rozpory nevznikají spíše kvůli rozdílným osobnostním rysům.

Lenka: „Kulturní rozdíly nevnímám. Možná je to tím, že manžel žil v Německu jen v dětství, pak dlouhou dobu v Itálii a jinde po světě, a taky v Čechách. On je velice kosmopolitní a nedá se nikam zařadit. Já spíš vnímám rozdíly ve znamení zvěrokruhu, já jsem vodnář a manžel beran (smích), ale to by byla jiná kapitola.“

Marcela: „Mě to připadá, že Češi a Maďaři jsou si hodně blízký, nejsou mezi náma velký rozdíly. Asi takhle třeba s Francouzem by to bylo těžší ... ta východní Evropa mi připadá, že jsme si blízcí.“

9. Jazyk

9.1 Jazykové kompetence

Jazykové kompetence všech informátorek jsou na velmi dobré úrovni. Kromě Moniky, která uvedla, že mluví vedle češtiny pouze jedním cizím jazykem, všechny dotazované ženy uvedly, že kromě své mateřštiny mluví minimálně dalšími dvěma jazyky (Věra, Marcela, Lenka, Karolína, Kateřina), třemi jazyky (Miriam) a čtyřmi jazyky (Radka). Všechny dotazované žily určitou dobu v zahraničí, buď před uzavřením manželství, například během studia, nebo se svým stávajícím manželem. Podstatné je také to, že všechny informátorky mají vysokoškolské vzdělání. V reflexi se pak tato zkušenost promítla v deklaraci vztahu k cizím jazykům. Ten se stal pak argumentem, pro vysvětlení obtíží, které provázejí interkulturní komunikaci, respektive legitimizoval rozložení jazyků v rodině.

Monika: „Já jsem vždycky měla jazyky ráda, proto jsem taky učitelka angličtiny (smích) Taky mi nevadí pomáhat manželovi s češtinou, mám na to trpělivost. Zároveň se tak učím nová vietnamská slova. Pro někoho by to bylo třeba namáhavé, ale mě to baví.“

Pozitivním přístupem k cizím jazykům také informátorky vyrovnávají přístup svých manželů, kteří studium češtiny vzdali nebo ani studovat nezačali (Radka, Karolína, Miriam a Marcela).

Radka: „Manžel chodil na kurzy češtiny asi dva roky, ale už nechodí. On je opravdu hodně vytíženej a jeho prostě jazyky apriori nebaví. Mě apriori baví, já si to užívám, on ne. Takže on teď tak nějak spíš jen odchyťává z okolí.“

Miriam: „Manžel umí pár slov ode mě, a taky byl asi na dvou kurzech. Teď se ale nijak nezdokonaluje. Mě to nevadí, že neumí česky.“

Jazykové kompetence manželů ženy často reflektují skrze jejich intenci. Buďto jim jdou, nebo ne. Rozhodně od nich ale ženy neočekávají, že budou v jazyce dokonalí.

Věra: „On (manžel – pozn. autorky) češtinu hlavně odposlouchal, jemu jazyky jdou. Naučil se česky hodně dobře, jakoby srdcem. I hádku zvládneme v češtině. Vést jednání na nějaké vysoké úrovni by v češtině asi nedokázal. Taky mu nejde psaná čeština, tuhle na mě byl pyšný s měkkým i ... (smích).“

9.2 Jazyk v rodině

Již výše bylo uvedeno, že informátorky zdůvodňují jazyk s partnerem ve vztahu k minulosti. Buď byl zvolen na základě pobytu v jiné zemi, nebo ho ustanovilo zázemí zahraniční firmy, kde se manželé seznámili, nebo naopak se posléze přešlo na češtinu, protože to byla volba manžela, který začal preferovat češtinu v komunikaci mimo rodinu. Jen Monika se v tomto liší, protože s mužem mluví od počátku česky a jiný jazykový kód se v jejich komunikaci neobjevil.

V rámci rodiny se pak užití jazyka dále komplikuje. Objevují se různé jazykové strategie, které určují, kdo s kým bude jakým jazykem mluvit. Ženy přiznávaly, že právě v souvislosti s výchovou dětí vstoupil do komunikace v rodině další jazykový kód.

Marcela: „Já mluvím s dcerou česky a manžel maďarsky. On měl na výběr, jestli s ní bude mluvit anglicky nebo maďarsky, ale kvůli babičkám, tedy babičce, se rozhodl pro maďarštinu. My jsme se dohodli, že na ní striktně budeme mluvit každý tím svým jazykem.“

Věra: „Ono je to těžký, ve společnosti panuje klišé, že děti ze smíšených manželství musí být automaticky bilingvní. Tenhle společenský tlak syn vnímá. Není to ale vůbec

pravda. No, tak ale teď zase s mladším synem manžel mluví vlámsky. On je ale úplně jiný než starší syn. On se ničemu nebrání. On teď mluví tak, že všechno říká dvakrát, třeba řekne „ještě – noch“.

9.3 Jazyková bariéra

9.3.1 Partnerství

Informátorky (Radka, Karolína, Miriam a Marcela), jejichž manželé česky neumí, nebo jen velmi málo, se shodly na tom, že by uvítaly, kdyby jejich manžel zvládnul češtinu na komunikační úrovni. Uvědomují si, že by to ovlivnilo jejich partnerství na několika úrovních. V první řadě reflektují jistou nesamostatnost mužů, kteří neumí česky ve vztahu k veřejnému prostoru. Jejich nekompetenci pak musí samy suplovat.

Radka: *„Já pořád musím spoustu věcí zařizovat za něj, úřady a tak ... Bylo by to lepší kdyby mohl více věcí zařizovat sám ... Nebo to jsou takový okamžiky, takový pohotovostní, třeba když zvoní telefon, tak on běží, abych to zvedla. Prostě když je potřeba, aby rychle rozuměl, tak to nejde.“*

Informátorky také uvažují o jazyce jako o zprostředkovateli emocí, zážitků a informací. Uvádějí, že paralelní komunikace ve více jazycích vlastně redukuje nejen sdílené informace, ale především možnost je společně zažít či prožít.

Radka: *„Nebo mě taky mrzí, že by mohl více věcí s náma víc sdílet. On třeba jde s náma do divadla, ale rozumí třeba jen půlku. On si nestěžuje, to je takový paradox. Myslím, že mu to opravdu ani nevadí. Mě to vadí za něj. Bylo by to pro něj obohacení, všechno by bylo přirozenější.“*

Absence jazykového kódu cílové země u manželů podle žen rozhodně determinuje jejich komunikaci v rodině. Rozhodně ve výpovědi Radky zaznívá, že společnou a vyváženou jazykovou kompetenci v partnerství a rodině pokládá za přirozenou a žádoucí.

9.3.2 Širší rodina

Informátorky reflektují svou komunikaci s rodinou manžela jako bezproblémovou. Pouze Marcela se s orientační rodinou manžela nedomluví. Jazykovou bariéru ale v tomto případě považuje za jakousi ochranu před případnými neshodami. Racionalizuje ve své reflexi svoji jazykovou nekompetenci. Zároveň vlastní jazykovou nekompetenci nechápe jako bariéru pro navázání pozitivního vztahu s manželovou rodinou.

Marcela: *„Já s nima moc nekomunikuju (smích). Já mám skvělou tchýni, ona je fakt bezvadná. Vždycky na mě mluví a mluví, já něco rozumím, něco ne, ale vlastně s ní skoro nemluví a ona to ví, ale nevdá jí to. A pak to jen ukončí: „Tak si nalejeme!“ (smích) Já tam jezdím hrozně ráda. Mě to připadá, že tohle je vlastně i výhoda, my nemusíme řešit, co kdo řekl jako v jiných rodinách. Prostě nemáme konflikty (smích).“*

9.3.3 Přátelé

Zajímala mě také sféra přátelských vztahů mimo rodinu. Ptala jsem se tedy informátorek, jak jejich jazyková vybavenost ovlivňuje jejich kamarádské vztahy. Nejčastější odpovědí bylo, že vůbec nijak. Přesto z výpovědí bylo zřejmé, že zejména absence českého jazykového kódu u manželů představuje jistá jiná pravidla komunikace. Do hry vstupuje překlad. Informátorky musely v některých případech konverzaci překládat. Tuto skutečnost však chápaly jako danou a samozřejmou. Spíše potvrzoval funkční vztah, dokládal skutečnost, že ženy cítily vzájemnou odpovědnost partnerů za sebe. Překlad pak měl dvě podoby, buď se jednalo o překlad z jazyka do jazyka, nebo o převod do jednodušší češtiny.

Monika: *„Vlastně nijak, jen je občas nutné si vypomáhat, vysvětlovat či zjednodušovat to, co lidé v okolí řekli, aby partner rozuměl všemu. Například „ona říká, že ...“ a to, co ona osoba řekla, převedu do našeho jednoduššího jazyka.“*

Někdy bylo z výpovědí zřejmé, že se informátorky dobrovolně přeorientovaly na anglofonní jazykový okruh přátel. Pak nutně reflektovaly volbu a komunikaci v rámci přátelských vztahů bez ohledu na odlišnost jazykového kódu partnerů, protože tento nebyl.

Miriam: „Při dobré jazykové vybavenosti přestává být rozhodující jazyk samotný. Důležitějším ohledem pro kamarádství se stane povaha člověka, společné zájmy. Stejně jako u lidí, kteří mluví třeba jen česky.“

Naopak ty, které cíleně tuto volbu neučinily, vnímaly ten samý fakt (uzavření se do monolingvního prostředí anglofonních přátel) jako omezení. Ztrátu přátelských vazeb, na nichž ženě záleželo, přičítala jazykové nekompetenci muže.

Karolína: „Naprosto zásadně a negativně řekla bych. Společenské kruhy, které společně frekventujeme se smršly na ty skupiny, jež jsou ochotny k anglické konverzaci. Jde buď o skupiny cizinců, anebo velmi ohleduplné Čechy, kterých ale není moc, a jde většinou o lidi se stejnými zkušenostmi se smíšenými rodinami nebo životem v zahraničí. Proto když jdu ven bez manžela, vídám se s jinými lidmi, než když jdu s ním. Snažím se to nějak kompenzovat.“

Jiné informátorky však přijaly fakt dvoujazyčnosti ve vlastním vztahu. S ohledem na volbu přátel udržovaly dva autonomní okruhy. Nicméně v reflexi tento fakt přičítaly svým osobnostním charakteristikám. Tím tak trochu omlouvaly situaci, kterou pokládaly za nestandardní.

Marcela: „Nás teda vlastně vůbec, protože my jsme strašný individualisti, my si tohle prostě řešíme každý sám. Navíc teda můj muž je v tomhle úplně zvláštní. On ani nemá moc kamarádů, má asi dva nebo tři, a jemu stačí se s nima vidět jednou za měsíc.“

9.4 Tajný jazyk

Pokud se v rodině používá více jazyků a ne všichni členové rodiny tyto jazyky ovládají, objevuje se jakýsi „tajný jazyk“, jak tento jev nazvaly samy informátorky. Většinou jde o situaci, kdy rodiče nechtějí, aby děti věděly, o čem spolu mluví, tak ke konverzaci použijí jazyk, kterému dítě nerozumí.

Radka: „Ani ne, jen když chceme, aby nám holky nerozuměly, tak jsme mluvili anglicky. Jenže od té doby, co mají holky angličtinu ve škole a začínají rozumět, tak mluvíme německy.“

„Tajný jazyk“ měl ale v rodině Marcely zvláštní dopad na jejich dceru.

Marcela: „Do té doby byla angličtina takovým naším „tajným jazykem“. To teda mělo a má na dceru takový zvláštní dopad, že ona když se baví dospěláci, když se bavíme my dva, tak ona prostě vypne a neposlouchá. Ona je zvyklá, že nám nerozumí, když se bavíme ... to je teda takový trochu divný ... Ona prostě dospěláky nevnímá a vypíná úplně automaticky. Jinak je to ale úplně normální chytrá holka. (smích).“

I děti ale umí využít skutečnosti, že jeden z rodičů nerozumí určitému jazyku, které dítě ovládá. Děti se toho občas snaží využít ve svůj prospěch.

Marcela: „Dcera teda taky měla období, kdy se toho snažila využívat, že já jsem jí třeba něco zakázala a ona šla pak za tátou a ptala se ho maďarsky, protože si myslela, že já nerozumím ani slovo (smích), jenže to jí neprošlo. Já moc nemluvím, ale docela rozumím. Navíc manžel se mě vždycky zeptal, takže to přestala dělat.“

Karolína: „U starší dcery je někdy výběr češtiny strategie vytváření aliance se mnou, proti tátovi.“

Z rozhovoru je patrné, že strategie „tajného jazyka“ se může obrátit někdy i proti rodičům. Dítě se snaží při různých příležitostech využívat strategii „tajného jazyka“ ve svůj prospěch.

9.5 Přepínání kódů

Informátorky mi potvrdily, že přepínání mezi jazyky a jazykové výpůjčky jsou u vícejazyčných jedinců běžné. Časté je také spojení určitého jazyka s určitou oblastí například když člověk používá jiný jazyk v práci a jiný doma při komunikaci s rodinou. Také ve stresových nebo jinak vyhocených situacích informátorky reflektují, že inklinují k jednomu jazyku, obvykle ke své mateřštině.

Radka: „Obvykle nemám potřebu přecházet do jiného jazyka. Vlastně jedině když třeba mluvíme o práci, tak jak jsem to řešila původně v tý angličtině, třeba něco s klientem, tak to pak manželovi doma do vlámštiny nepřekládám a vkládám do toho ty anglický slova. Manžel to dělá taky, angličtina je pro nás druhá přirozenost. Ale to je teda v tom pracovním kontextu.“

Kateřina: „No, jedině když jsem hodně našťvaná a nadávám, tak jsem sprostá v češtině.“

Karolína: „*Vtipkujeme ve španělštině. Pokud se týče angličtiny jako jazyka pro konflikty, tak na to muž nepřistoupí, protože jím vládnu trošku líp, takže by byl v nevýhodě. Často tedy na sebe multi-křičíme – já anglicky a manžel španělsky.*“

9.6 Strategie vícejazyčné výchovy

Informátorky reflektovaly, že přítomnost v bilingvním prostředí představuje pro jejich děti jisté výzvy. V řadě ohledů tomu přizpůsobily i výchovné strategie. Reflektovaly volbu jména a učení se jazyka.

9.6.1 Strategie výběru jmen pro děti

Informátorky uvedly, že při výběru jmen pro děti hledaly kompromis mezi svou a partnerovou kulturou. Záleželo jim na tom, aby nikdo z širších příbuzných neměl problém například s výslovností jména. Nejčastější volbou bylo tedy jméno, které se objevovalo v obou zemích.

Kateřina: „*My jsme chtěli, aby obě strany neměly problém. Proto dcera je Evelína, což je Evelynne a syn je Eliáš nebo-li Elijah. Obě rodiny jsou tak spokojený a my taky.*“

Pouze u Radky byla rozhodující skutečnost, že v době narození starších dcer žili v Belgii.

Radka: „*My jsme vůbec nepočítali, že bychom žili v Čechách, proto mají holky i francouzská jména. Ono jak je ta Belgie namíchaná, tak manžel má francouzské příjmení (manžel pochází z vlámské části Belgie – pozn. autorky).*“

9.6.2 Bilingvní výchova

Informátorky reflektovaly, že vidí jako výhodu, že se jejich děti naučí dva jazyky. Za důležité považovaly bezproblémový kontakt s prarodiči a širší rodinou. Také vyzdvihovaly uplatnění dětí v dospělosti.

Miriam: „*Já to vidím jako ohromnou devizu pro dceru. Naučí se dva jazyky úplně bez námahy. To je v dnešní době strašně podstatný, bude se jí to hodit.*“

Marcela: „Dcera má od narození dva jazyky. Taky jsem ráda, že se bez problému domluví s oběma babičkami. Navíc teď už začíná chytat i tu naši angličtinu.“

Jasná strategie, vnitřní odhodlání a důslednost jsou v bilingvní výchově velmi podstatné faktory, které určují, zda dítě bude schopno používat dva nebo více jazyků či nikoli, a také na jaké úrovni. Výchova dítěte je v každém případě náročná, avšak vícejazyčná výchova klade na rodiče ještě větší nároky, hlavně co se týče důslednosti a sebekázně.

Všechny respondentky uvedly, že na své děti mluví ve své mateřštině tj. česky. Stejně tak otcové používají při komunikaci s dětmi svou mateřštinu. Zda rodina žije v Čechách nebo v zahraničí nehrálo při rozhodování žádnou roli. Výchovnou strategii zvolily všechny páry podle Grammontova pravidla – jedna osoba, jeden jazyk.

Lenka: „Já na děti mluvím od narození česky, nemohla bych na ně mluvit jinak, bylo by to nepřirozené. Manžel na ně mluví německy. Když jsme všichni pohromadě, tak já s manželem mluvím německy a na děti každý svým jazykem. Já jsem dokonce velmi háklivá na to, když manžel náhodou promluví na děti česky. Je to stejně nepřirozené, jako kdybych na ně já mluvila německy.“

Karolína: „Je to bez problémů, jsou na to zvyklé od narození. Vybírají jazyk podle toho, koho oslovují.“

9.6.3 Problémy v bilingvní výchově

Pouze v rodině Věry nastaly s bilingvní výchovou problémy. Věra celou situaci vnímá jako selhání, jehož hlavní příčinu vidí v malé motivaci ze strany manžela.

Věra: „Manželovi je úplně jedno, jestli naše děti budou mluvit vlámsky nebo ne. Měli jsme ale pocit, hlavně teda já, že kvůli jeho rodině, rodičům, by kluci měli vlámsky umět. Manžel se teda snažil, asi tak nějak přes dva roky mluvil na Toníka (starší syn – pozn. autorky) vlámsky. Jenže protože jezdí domů pozdě, tak samozřejmě moje čeština to převálcovala. Navíc mezi sebou mluvíme česky. Pro manžela to bylo nepřirozený, říkal, že v Belgii děti neměl, neměl tam ani psa, proto na děti i na psa prostě mluví česky (smích). Taky pro něj bylo těžký, když viděl, že se mnou Tonda kolem toho druhýho, třetího roku už krásně komunikuje, zatímco jemu často

nerozuměl, a třeba ani neodpověděl nebo odpověděl česky. Takže to nakonec vzdal a začal na něj mluvit taky česky.“

Věra téma jazyků ve své rodině považuje za bolestivé.

Věra: *„Já si ale myslím, že to není správný, že se kluci nedomluví s babičkou a s dědou. Když byl Tonda malej, tak to bylo takový přirozený, prostě nemluvil, ale teď už je to frustrující i pro něj. Jednou tam (u prarodičů v Belgii – pozn. autorky) brečel na schodech, že chce už jet domů, že nikomu nerozumí. On cítí, že by to umět měl, vlastně se za to stydí, že nemluví. On asi i trochu rozumí ... manželův tatínek má občas takové narážky, že soused si vzal Švédku a jejich děti mluví vlámsky. Asi je to trápí. Vždycky taky zdůrazní, že ale on (soused – pozn. autorky) se švédsky nenaučil. Asi to, že manžel mluví česky, vnímají negativně, nebo že nenaučil kluky vlámsky. Já to cítím jako takový dluh vůči nim a často to řeším.“*

9.6.4 Knihy a televize

Informátorky také uváděly, že při osvojování jazyků často využívají různé knihy, hry a také programy v televizi.

Kateřina: *„Hodně jejích kamarádů mluví anglicky a manžel se jí věnuje, jak to jen jde. Hodně spolu čtou. Hry a pohádky na iPadu jsou většinou v angličtině, máme anglické kanály v televizi ... Připadá mi, že si angličtinu osvojuje lehčeji.“*

Radka: *„My je podporujeme jak se dá, čteme vlámský knížky, koukáme na vlámskou televizi. Belgická televize má kvalitní pořady, takže je to dobrý nejen na to, že si ten jazyk naposlouchají, ale i se něco dozví.“*

9.6.5 Školka a škola

Výběr školky a školy ani jedna z informátorek nijak výrazně neřešila. Jejich děti navštěvují běžné školky a školy v místě bydliště. Z výzkumu ale není jasné, jak dalece je to ovlivněno nedostatečným výběrem vícejazyčných předškolních a školních zařízení.

Pouze Radka uvedla, že její dcery navštěvují speciální kurzy vlámstiny, jinak ale také chodí do běžné české školy.

Radka: „Holky chodí na kurzy vlámsštiny, aby byly gramotné. Nejde jen o to domluvit se, ale aby uměly ten jazyk používat, psát a tak. Naštěstí je v Praze taková organizace, NOPJE se to jmenuje, která zajišřuje výuku holandštiny a vlámsštiny. Je to pod zášřitou nizozemského ministerstva školství, dostávají na to i státní dotace. Je to dobrý v tom, že kdybychom se někdy chtěli vracet do Belgie, tak holky můžou nastoupit ve škole tam, kde to přerušily, prostě jim to uznají.“

9.6.6 Dominantní jazyk u dětí

Jazyková dominance se mění v různých životních fázích a situacích.

Kateřiny manžel vyrovnává to, že dcera je po většinu času vystavena češtině tak, že se jí snaží více věnovat.

Kateřina: „Většinu času tráví se mnou nebo v české školce, tak bych očekávala, že bude dominovat čeština, ale není tomu tak. Je to vyrovnané. Hodně jejích kamarádů mluví anglicky a manžel se jí věnuje, jak to jen jde.“

Marcely manžel se dceři momentálně věnuje méně a její jazyková dominance se změnila.

Marcela: „Ono se to mění. Když byla ve školce, tak já jsem pracovala na plný úvazek a vyzvedával ji manžel. Takže spolu trávili daleko víc času. To uměla dobře mařarsky. Jenže teď, jak je ve škole, tak u ní je čeština na prvním místě. Mařarštinu má tak na úrovni pětiletého dítěte (dceři je 7 let – pozn. autorky). Prostě jí chybí slovní zásoba. Oni prostě tátové tráví s dětma míň času než mámy – řekněme si to na rovinu ... Teď se právě dost vzteká a je z toho frustrovaná, když chce říct něco tátovi a neví jak, tak se mě ptá a překládáme to třeba anglicky. Ale ona dcera, když jsme v Mařarsku, tak jí stačí dva, tři dny a ona se krásně rozmluví. To úplně vidíte, ty dětský mozky, jak prostě fungují na ty jazyky.“

10. Reflexe interkulturního soužití

Informátorky přiznávaly určité nevýhody interkulturního soužití v určitých oblastech. Radka například reflektuje bilingvní výchovu svých dcer jako časově a finančně náročnou.

Radka: „Negativní stránka toho je, že to stojí spoustu času, úsilí a peněz.“

Celkově ale reflektují svoji zkušenost velmi pozitivně.

Radka: „Tenhle vztah, to je naprosto zásadní věc v mém životě, za kterou jsem nesmírně vděčná. Člověka to neuvěřitelně obohacuje. Já si prostě myslím, že čím víc řečí člověk umí, tím víc jakoby nasává kultur, názorů, pohledů, tím víc se vzdaluje češství. Je to to spojení protknuté tím jazykem. Člověk tím získá přístup k jiným zdrojům, spoustu věcí se učí a přebírá.“

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala otázkou reflexe komunikace v jazykově smíšené rodině. Protože jazyk není jen prostředkem k dorozumívání, ale skrývá v sobě celý světonázor každého jednotlivce, zajímalo mne, jak tento fakt, že partneri pochází z kulturně odlišného prostředí a prošli více či méně odlišnou výchovou, a tudíž mají odlišné zvyky, hodnoty, tradice a celkové vidění světa, ovlivňuje postoje jednoho z partnerů – resp. českých manželek. Jak ony reflektují společné soužití, komunikaci, včetně komunikace s jejich dětmi. Identifikovala jsem oblasti běžného života ve vícejazyčné rodině, které ženy pokládaly za významné. Zajímalo mne, jak ženy o problém uvažují.

Z informací, které jsem během rozhovorů získala, vyplynulo, že volbu jazykové komunikace ženy přičítají vnějšímu prostředí. Nikdy nezmiňovaly, že by volbu jazyka s partnerem vyjednávaly. Berou ji jako fakt, k němuž došlo kdysi v průběhu budování vztahu.

Ženy, jejichž manželé neovládali češtinu, tedy jejich mateřský jazyk, také tento fakt přijímali jako danost. Většinou neznalost jazyka spojovali s osobní intencí manžela. Nikdy muže nereflektovaly jako nevstřícného i nekompetentního. Dokonce důsledky jazykové nekompetence manžela, které vyvstaly ve vztahu k okolí jako bariéra, interpretovaly jako chybu okolí. Jazykovou bariéru mezi manželem a českým prostředím maximálně reflektovaly ve smyslu omezené možnosti sdílení společných zážitků, informací popř. emocí.

Vysokoškolsky vzdělané ženy viděly jako pozitivum, že jejich děti mohou být bilingvní resp. multilingvní. Informátorky zdůraznily, že si velmi cení toho, že se jejich děti téměř bez námahy naučí dva jazyky. Zvládnutí jiného jazyka vidí jako dveře do jiného světa, kde získaly druhý domov pro sebe a své děti. Co se týče komunikace s dětmi, respondentky shodně uváděly, že jak ony, tak otcové dětí používají výhradně ke komunikaci svůj mateřský jazyk. O své mateřštině mluvila více než polovina respondentek jako o něčem „přirozeném“. Možnost, že by na své děti trvale mluvily jiným jazykem než svým mateřským, naprosto vyloučily.

Informátorky také bez výjimky shodně uvedly, že při bilingvní výchově svých dětí používají strategii, kdy jedna osoba (matka nebo otec) používá vždy ke komunikaci

s dítětem jeden jazyk (svou mateřštinu). Tato strategie je považována jako za nevhodnější (viz teoretická část str. 18).

Zajímavý jev, který se během rozhovorů objevil, nazvaly hned čtyři informátorky „tajným jazykem“. Informátorky popisovaly situace, kdy si oni, jako rodiče nepřáli, aby jim děti rozuměli, a proto použili ke konverzaci právě „tajný jazyk“, nebo-li jazyk, kterému dítě nerozumí. Tuto taktiku ale děti velmi rychle odkoukaly a pokoušely se ji napodobit, když si přály, aby jim jeden z rodičů nerozuměl. Jde o příklad toho, jak se děti učí používat jazyk nejen jako prostředek ke komunikaci, ale i jako nástroj, v tomto případě jako nástroj k získání určitých výhod.

Odlišný jazyk a znamená odlišnou kulturu. Proto jsem se zajímala i o to, jak ženy reflektují kulturní rozdíly. Nejdůležitějším faktorem byla země původu partnera a její kulturní blízkost nebo vzdálenost k české kultuře. Subjektivní vnímání kulturních rozdílů hraje samozřejmě důležitou roli. Informátorky však většinu kulturních rozdílů refletovaly jako obohacující. Často uváděly, že si vybírají z obou kultur to, co se jim zdá být v té či oné kultuře lepší, ať už jde například o přístup k mateřství nebo o stravování.

Jako symbolické propojení dvou kultur se mi jeví strategie výběru jmen pro děti. Kromě jednoho případu, se manželé snažili vybírat taková jména pro své děti, která se používají v obou kulturách. Hlavním kritériem výběru jmen byla také snadná výslovnost jména v obou jazycích i pro širší rodinu

Pouze jedna informátorka uvedla, že jazykovou bariéru, která je mezi ní a rodinou manžela, vidí jako ochranu a prevenci konfliktů, které by mohly pramenit jak z osobnostních, tak kulturních rozdílů.

Odlišný jazyk a kultura partnerů ovlivňují každý aspekt rodinného života. Ačkoliv respondentky často neviděly jazyk jako klíčový a v rozhovoru odbíhaly k žitým zkušenostem, přesto se jazyk objevoval jako silný nástroj, který rodinu spojuje i odděluje. Všechny informátorky připustily v některé oblasti komunikace, větší či menší těžkosti, které podle nich pramení právě z faktu, že žijí v interkulturním manželství.

Zároveň ale uvádějí, že pozitiva tyto těžkosti zdaleka převyšují. Také velmi pozitivně hodnotí to, že díky odlišné kultuře svého partnera, jsou schopné vidět vlastní hodnoty, postoje i kulturu v jiném světle.

Z rozhovorů vyplývá, že si informátorky jasně uvědomují důležitost jazyků a komunikace v rodině. Informátorky volí vhodnou strategii podle toho, jak se vyvíjí jejich vztah a mění se životní situace. Uvědomují si, že tím, jak se učily vzájemné komunikaci s partnerem, musely poznat jeho kulturu, myšlení a souvislosti, bez kterých by svému partnerovi nemohly plně porozumět. Na této společné cestě se naučily mnohé i samy o sobě. Celkově reflektují interkulturní soužití a komunikaci jako cestu osobního růstu a tolerance.

LITERATURA:

BARBARA, Augustin. 1989, *Marriage across frontiers*, Bristol: WBC Print Ltd, ISBN 1-85359-041-X
pbk

BUDIL, T. Ivo. 2003, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha: TRITON, ISBN 80-7254-321-0

DE VITO, A. Joseph. 2001, *Základy mezilidské komunikace*, Grada Publishing, ISBN: 80-7169-988-8

ERIKSEN, Thomas Hylland. 2007, *Antropologie multikulturních společností - Rozumět identitě*, Praha: Triton, ISBN 978-80-7254-925-2

ERIKSEN, Thomas Hylland. 2008, *Sociální a kulturní antropologie*, Praha Portál, ISBN: 978-80-7367-465-6

GORDON, M. Milton. 1964, *Assimilation in American Life*, New York: Oxford University Press, ISBN-13: 978-0195008968

HAGÉGE, Claude. 1998, *Člověk a řeč*, Praha Karolinum, ISBN 80-7184-331-8

HENDL, Jan. 2005, *Kvalitativní výzkum*, Praha Portál, ISBN 80-7367-040-2

KRAUS, Jiří a kol. 2007, *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha: ACADEMIA, ISBN 978-80-200-1351-4

LAWLESS, Robert. 1996, *Co je to kultura?*, Praha, Votobia, ISBN 80-7198-106-0

MORGENSTERNOVÁ, Monika, ŠULOVÁ, Lenka a kol. 2009, *Interkulturní psychologie Rozvoj interkulturní senzitivity*, Praha Karolinum, ISBN 978-80-246-1361-1

MORGENSTERNOVÁ, Monika, ŠULOVÁ, Lenka, SCHÖLL, Lucie. 2011, *Bilingvismus a interkulturní komunikace*, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., ISBN 978-80-7357-678-3

MÜLLEROVÁ, Marie, SCHÖNHERR POLÁČKOVÁ Lysann a kol. 2013, *Evropský koncept vícejazyčnosti*, Červený Kostelec: Pavel Merart, ISBN 978-80-7465-085-7

MURPHY, F. Robert. 1998, *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha, SLON, ISBN 978-80-8642-925-0

POSPÍŠIL, Leopold. 1994, *Kultura. Český lid, suplement, Národopisný časopis, Ročník 80/1993*, Praha: Academia

PRŮCHA, Jan. 2010, *Interkulturní komunikace*, Praha: Grada Publishing, a.s., ISBN 978-80-247-3069-1

REICHL, Jiří. 2009, *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*, Praha: Grada, ISBN 978-80-247-3006-6

SOKOL, Jan. 2002, *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*, Praha: Portál, ISBN 80-7178-627-6

SOKOL, JAN. 2008, *Kultura českého prostoru, prostor české kultury*, Praha: ERMAT s.r.o., ISBN 978-80-87178-03-4

ŠVAŘIČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. 2007, *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha : Portál,ISBN 978-80-7367-313

SZALÓ, Csaba. 2007, *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno: CDK, ISBN 80-7325-136-9

TOLLAROVÁ, Blanka, KLVAČOVÁ, Petra. 2009, Strategie zvládání nerovností imigrantů žijících v České republice. In Jadwiga Šanderová, Olga Šmídová a kolektiv. *Sociální konstrukce nerovností pod kvalitativní lupou*, Praha: Sociologické nakladatelství, ISBN 978-80-7419-015-5

INTERNETOVÉ ZDROJE:

EZZEDDINE, Petra, HEŘMANSKÝ, Martin, NOVOTNÁ, Hedvika, SEIDLOVÁ, Gabriela, ŠŤOVÍČKOVÁ, Magdalena, VAŇKOVÁ, Markéta. *E_Úvod do společenskovedních metod* [online]. [cit. 2014-01-04]. 2009. Dostupné z < <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>

PORTÁL ČSÚ (ČESKÉHO STATISTICKÉHO ÚŘADU):

Český statistický úřad (2009) [18] Sňatky v České republice. [on-line]. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/B700359FFD/\\$File/111809.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/B700359FFD/$File/111809.pdf)

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Bakalářská práce

**KOMUNIKACE V INTERKULTURNÍ RODINĚ
– REFLEXE ČESKÝCH ŽEN**

Autor: Nikol Nováková

Vedoucí práce: PhDr. Dana Bittnerová, CSc.

Praha 2015

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

.....
podpis

V Praze dne 24. 4. 2015

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Daně Bittnerové, CSc., vedoucí mé bakalářské práce, za její cenné rady, odborné vedení, ochotu a vstřícnost při zpracování této bakalářské práce.

Dále bych ráda poděkovala za podporu své rodině.

ABSTRACT

Komunikace v interkulturní rodině – Reflexe českých žen

V této bakalářské práci se zaměřuji na reflexi komunikace v jazykově smíšené rodině. Cílem práce je zodpovědět otázku, jak české ženy žijící v interkulturním manželství reflektují jazykovou komunikaci ve svých rodinách. Jazyková komunikace je nahlížena v kontextu kulturních významů, které zprostředkovává.

Práce je rozdělena na tři části - teoretickou, metodologickou a empirickou. V první části se zabývám otázkou, co vlastně řeč pro člověka znamená, co je to interkulturní partnerství a komunikace, a také spojením jazyka a kultury. Důležitou součástí je také otázka bilingvismu a výchovy bilingvních dětí.

V metodologické části popisuji metodiku výzkumu. Jde o kvalitativní výzkum provedený formou polostrukturovaných rozhovorů.

V empirické části se věnuji samotnému výzkumu, nebo-li analýze rozhovorů s osmi informátorkami. Zabývala jsem se faktory, které ovlivňují dominanci jazyka v rodině, komunikaci mezi partnery a dětmi, strategií v bilingvní výchově. Zaměřila jsem se také na to, jak informátorky reflektují kulturní rozdíly a co považují za pozitivní a naopak problematickou stránku ve svém manželství.

Klíčová slova: komunikace, bilingvní výchova, kulturní rozdíly, jazyková dominance, řeč, rodina

Communication in a cross-cultural family – Reflection of Czech women

In this thesis I focus on the reflection of communication in a linguistically mixed families. The aim of thesis is to answer the question how Czech women living in cross-cultural marriages reflect the linguistic communication within their families. The language communication is seen within the context of cultural meanings.

The thesis is divided into three parts – the theoretical, methodological and empirical part. In the first part I deal with the question of what is the meaning of language for a human, what is a cross-cultural partnership and communication and also the

connection of language and culture. An important part is also the issue of bilingualism and bilingual upbringing of children.

The methodological part describes the research methodology. I used a qualitative research made through semistructured interviews.

The empirical part is about the research and analysis of interviews with eight informants. I focused on factors which affect the dominance of language in a family, the communication between partners and children, bilingual upbringing strategies. I also concentrated on informants perceive cultural differences and what they consider a positive and vice versa problematic aspects in their marriages.

Keywords: communication, bilingual upbringing, cultural differences, language dominance, language, family

Contents

ÚVOD	1
TEORETICKÁ ČÁST	4
1. Kultura	4
2. Interkulturní komunikace	6
2.1 Komunikační etiketa	7
3. Člověk a řeč	9
3.1 Jazyk jako podstata komunikace	9
3.2 Jazyková kompetence	10
3.3 Přepínání kódů	11
3.4 Bilingvismus	12
3.5 Jazyk a etnicita	13
4. Interkulturní vztahy	14
4.1 Partnerské vztahy	14
4.2 Bikulturní respektive bilingvní rodiny	16
4.3 Dvojjazyčná (bilingvní) nebo vícejazyčná (multilingvní) výchova dětí	17
4.4 Strategie jazykové výchovy v lingvisticky smíšených rodinách	18
METODOLOGICKÁ ČÁST	20
5.1 Výzkumné otázky	20
5.2 Výzkumná strategie	20
5.3 Techniky sběru dat	21
5.4 Výběr vzorku	22
5.5 Příprava a prostředí výzkumu	23
5.6 Nakládání s výzkumnými daty	24
5.7 Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat	24
5.8 Hodnocení kvality výzkumu	25
5.9 Etické otázky společenskovedního výzkumu	26
EMPIRICKÁ ČÁST	27
6. Češky ve smíšených manželstvích a jazyk komunikace	27
6.1 Informátorka Věra	27
6.2 Informátorka Monika	27
6.3 Informátorka Miriam	28
6.4 Informátorka Marcela	28
6.5 Informátorka Lenka	28

6.6 Informátorka Karolína	28
6.7 Informátorka Kateřina	28
6.8 Informátorka Radka.....	28
7. Místo pobytu	29
7.1 Život v zahraničí.....	29
7.1.1 Dominantní jazyk v rodině.....	30
7.2 Život v České republice.....	31
7.2.1 Dominantní jazyk v rodině.....	31
8. Kulturní rozdíly	32
9. Jazyk.....	34
9.1 Jazykové kompetence.....	34
9.2 Jazyk v rodině	35
9.3 Jazyková bariéra	36
9.3.1 Partnerství	36
9.3.2 Širší rodina	37
9.3.3 Přátelé	37
9.4 Tajný jazyk	38
9.5 Přepínání kódů	39
9.6 Strategie vícejazyčné výchovy	40
9.6.1 Strategie výběru jmen pro děti	40
9.6.2 Bilingvní výchova	40
9.6.3 Problémy v bilingvní výchově.....	41
9.6.4 Knihy a televize.....	42
9.6.5 Školka a škola.....	42
9.6.6 Dominantní jazyk u dětí.....	43
10. Reflexe interkulturního soužití	43
ZÁVĚR	45
LITERATURA:.....	48

ÚVOD

„Takzvaný „střet kultur nebo civilizací“ není charakteristickým znakem pouze moderní epochy. Západ nikdy nebyl osamělým ostrovem zcela izolovaným od ostatních civilizačních center. Více či méně intenzivní kontakty mezi jednotlivými kulturami nebo civilizacemi, putování kulturních vzorců a hmotných artefaktů, dálková obchodní výměna a míšení rozmanitých životních stylů provází lidstvo prakticky od počátku historie. Soudobá globalizace tento proces díky moderní technologii a komunikaci pouze výrazně akcelerovala.“ (Budil, 2003, str. 25).

Globalizace je historický proces, který završuje trend existující již od vrcholného středověku, a který započal vznik „jednotného světového systému mezicivilizační komunikace“, který spojuje dosud „rozptýlené a izolované ekumeny“. (Budil, 2003, str. 36)

S nadsázkou lze konstatovat, že kdo dnes neumí žádný cizí jazyk, jako by skoro neexistoval. Kvůli vzájemné propojenosti světadílů, států, měst i lidí je vícejazyčnost vstupními dveřmi do světa, který je úžasně pestrý a mnohotvárný. (Müllerová, 2013)

Dnešní Česká republika je výsledkem velmi dlouhého historického procesu, ve kterém byli Češi a Moravané vystaveni mnoha kulturním vlivům cizích národů a etnik. Důvodem byly různé dějinné události, od různých válečných konfliktů až po sdílení území s jinými národy. Proto ani smíšená manželství s příslušníkem jiné rodové, etnické nebo národní skupiny nebyla v českých poměrech neznámým jevem. Převážně dvacáté století bylo obdobím, kdy se měnila frekvence a také skladba interkulturních partnerských vztahů. Dřívější silné vazby na německojazyčný prostor byly vystřídány vazbami na Sovětský svaz a také na celý východní blok. Ovšem po pádu železné opony se pro občany České republiky velmi výrazně změnil a rozšířil nejen hospodářský, ale i sňatkový trh. Po vstupu České republiky do Evropské unie jsou kontakty mezi kulturami ještě intenzivnější, což ovlivnilo i intimní interpersonální vztahy, nebo-li výběr sexuálního a manželského partnera nebo partnerky. (Morgensternová, Šulová, 2009)

„Z oficiálních dat Českého statistického úřadu je možné od roku 1995 sledovat v údajích o státní příslušnosti nevěsty a ženicha obecně vzrůstající tendenci českých žen vdávat se za muže jiné národnosti. V letech 2002 a 2003 přesahuje minimální počet interkulturních manželství, ve kterých česká žena uzavřela sňatek s cizincem (nepočítaje muže slovenské národnosti), dvě procenta ze všech uzavřených manželství v České republice.“ (Morgensternová, Šulová, 2009, str. 102)

„Počet českých nevěst přesahuje počet českých ženichů, a to znamená že české ženy nacházejí manžele mezi příslušníky jiných národností/států častěji než čeští muži. Je nutné podotknout, že z údajů ČSÚ už není možné poznat tendenci obyvatel České republiky jak mužského, tak ženského pohlaví k navazování a udržování partnerských vztahů s člověkem jiné národnosti nevíme totiž například, kolik takzvaných interkulturních párů (kde jeden z partnerů je české národnosti) bylo a je nesezdaných a kolik z nich mělo svatbu za hranicemi naší země.“ (Morgensternová, Šulová, 2009, str. 102)

Politické, ekonomické a hospodářské změny výrazně ovlivnily chování lidí, jejich myšlení, komunikaci a také výběr životního partnera. Tyto smíšené páry vlastně svět propojují, jejich rodina je místem, kde se střetávají různé kultury, používají se různé jazyky a mísí se různé zvyky. Je to jakási globalizace v malém. Jak je uvedeno výše, tomuto trendu se nevyhnula ani Česká republika. Já sama znám hned několik takových rodin. Uvědomuji si, že komunikace v těchto rodinách, jejich zkušenost s užíváním jazyka se liší od zkušenosti monolingvních a etnicky/kulturně homogenních rodin.

Zároveň ale lidé žijící v interkulturním partnerství byli dosud vychovávaní spíše v rodinách, které se vztahovaly pouze k jednomu jazykovému a kulturnímu okruhu. Prošli procesem socializace, v němž si jedinec osvojuje modely chování, způsoby i formy komunikace své kultury. Interiorizovali si společenské normy, aby se postupnými kroky a vzájemnou interakcí člověka s prostředím začlenili do společnosti, v jejich případě do společnosti jedné kultury a jednoho jazyka. (Morgensternová, Šulová, 2009) Tito lidé si tedy v průběhu primární socializace neosvojili normy a strategie, které by jim pomohly naplnit interkulturní partnerství. Musí se tedy vyrovnat se situací, na kterou nezískali v průběhu socializace „návod“.

Co se tedy stane, když vznikne partnerství dvou lidí, kteří prošli více či méně odlišným procesem socializace? Mohou si dva takto odlišní jedinci porozumět jak po jazykové, tak po lidské stránce? Jaké problémy musí řešit a jakým způsobem vychovávají děti? Co pozitivního jim tento vztah přináší? Toto téma nabízí mnoho otázek a úhlů pohledu.

V rámci své bakalářské práce bych se ráda zamyslela nad jednou z nich. Ptám se, jak lidé žijící v interkulturním partnerství vnímají jazykovou komunikaci v rodině. Kladu si otázku reflexe jazykové situace v rodině. Zajímá mne, jak lidé žijící v etnicky a jazykově smíšených vztazích hodnotí povahu jazykové komunikace, jak uvažují o významech, které různé jazykové kódy nesou, stejně tak jak uvažují o komunikačních situacích ve vztahu k užitému jazyku či v kontextu dynamiky vztahu.

Hlavním cílem mé práce je zodpovědět otázku, jak české ženy, žijící v interkulturním heterosexuálním partnerství, reflektují jazykovou komunikaci ve svých rodinách. Zaměřuji se nejen na bariéry a konflikty, ale i na pozitiva, která komunikace v různých jazycích v rámci rodiny přináší. Jazyková komunikace bude přitom nahlížena v kontextu kulturních významů, které zprostředkovává. Důraz bude kladen na perspektivu interkulturní psychologie.

TEORETICKÁ ČÁST

1.Kultura

„Naše mysl neustále třídí a kategorizuje, když například řadí „psy“ do jedné kategorie a „kočky“ do druhé. Každá generace však nemusí svět třídit pokaždé znovu od začátku, protože rozlišování a zobecňování jsou již obsažena v předávané řeči. A lidská řeč závisí naopak na duševní schopnosti symbolizovat, abstraktně myslet a používat kulturu.“ (Murphy, 1998, str. 31)

Vliv kultury a jazyka na to, jak vnímáme svět kolem nás, zdůrazní ještě více to, když si uvědomíme, že vztah mezi objektem, který označujeme, a slovem, kterým ho označujeme, je bez daných pravidel. Nemusí mezi nimi být žádná spojitost. Podle Murphyho (1998) existuje určitá malá skupina symbolů, která se vyskytuje současně v několika kulturách. Jde především o znaky „spojené s psycho-sexuální symbolikou.“ (Murphy, 1998, str. 31) To je ovšem výjimka, kterou ve většině kultur nenajdeme. „Nejenom, že slovo označující „psa“ je v každém jazyce jiné, ale lidé mají i zcela odlišná citoslovce napodobující štěkání – slyšel vlastně někdo někdy, že by pes vydával zvuk alespoň vzdáleně podobný výrazu „haf-haf“?“ (Murphy, 1998, str. 31)

„Lze říci, že symboly jsou zvuky, tvary, předměty, vůně a představy, spojené se sdílenými a naučenými významy, nezávislémi na jejich skutečných vlastnostech.“ (Lawless, 1996, str. 57)

„Podle Murphyho je kultura celistvý systém významů, hodnot a společenských norem, kterými se řídí členové dané společnosti a které prostřednictvím socializace předávají dalším generacím. Klíčovým bodem této definice kultury je to, že hovoří o pravidlech a předepsaných způsobech chování, nikoliv o chování samotném. Sociolog Talcott Parsons nazýval kulturu „systémem očekávání“, čímž chtěl zdůraznit, že to, jaká kultura je, záleží spíše na tom, jak ji vidíme, než na tom, jaká vlastně je. Podle Berryho *„jsou kultury chápány jako produkty minulého chování lidí a jako usměřovatelé budoucího chování lidí. Tudíž lidé jsou na jedné straně*

spoluvůrci kultury své společnosti a na druhé straně jsou zároveň touto kulturou řízeni ve svém chování.“ (Berry et al., 2002 s. 229 in Průcha, 2010, str. 31).

Georg Simmel řekl, že kdybychom neměli kulturu, všechny naše sociální kontakty by nutně musely skončit katastrofou. Podle něj nám kultura nám bezpečně určuje hranice nejen našeho vlastního jednání, ale umožňuje nám i odhadnout, jak se budou v určitých situacích chovat ostatní. (Murphy, 1998)

Lawles má podobný názor jako Simmel. Říká, že jsme „zajatci kultury, sdílené s ostatními a zároveň jen díky této sdílené kultuře můžeme vejít ve smysluplnou a uspokojivou interakci s jinými.“ (Lawles, 1996, str. 53) Díky tomu, že sdílíme a máme naučenou stejnou kulturu, můžeme pak většinou odhadnout chování lidí v určitých situacích. Díky této naučené schopnosti předvídat chování druhých, můžeme pak správně uzpůsobit naše vlastní chování. (Lawless, 1996)

Podle Murphyho (1998) však není jediným úkolem kultury ustanovit normativní, usměrňující a morální pravidla. Kultura je současně souborem všech doposud získaných vědomostí, přesvědčení a návodů pro přežití. Není podstatné, zda toto „kulturní bohatství“ pochází z dané společnosti nebo bylo třeba částečně přejato z jiných kultur.

Murphy (1998) také uvádí, že kultura „přesahuje za naše uvědomělé myšlenky a postoje“, což znamená že kultura nás v podstatě neustále ovlivňuje, aniž bychom si toho byli vědomi. I běžné, každodenní věci, jako například to jak chodíme, sedíme, jaká jsou naše gesta, to vše je projevem naší kultury.

Populace, kterým je připisována táž kultura, jsou chápána jako etnika, národy, rasové či náboženská společenství, popřípadě sociální vrstvy. Příslušníci těchto populací jsou přesvědčeni, že disponují stejnou kulturou a že jsou jako nositelé určité kultury rozpoznáváni.

2. Interkulturní komunikace

Interkulturní komunikace (*intercultural communication*) je pojem, kterým Průcha (2010, str. 16) označuje „procesy interakce a sdělování probíhající v nejrůznějších typech situací, při nichž jsou komunikujícími partnery příslušníci jazykové a/nebo kulturně odlišných etnik, národů, rasových či náboženských společenství.“ Tato komunikace je určena rozdíly mezi kulturami (viz výše).

V interkulturní komunikaci existují různé typy bariér, které mohou porozumění či jednání mezi komunikujícími partnery více či méně ztěžovat. Každá komunikace probíhá vždy v určitém sociálním kontextu – v určité situaci, s určitými lidmi a určitým záměrem. V úvahu proto musíme brát nejen jazykovou kompetenci jedince (samotnou znalost jazyka), ale i znalosti a dovednosti pragmatického charakteru. (Průcha, 2010)

Z různých výzkumů je známo, že interkulturní komunikaci ovlivňují především dva faktory:

1. Jednak hraje roli odlišnost kultur komunikujících partnerů. Čím je větší kulturní odlišnost komunikujících partnerů, tím je větší pravděpodobnost, že při komunikaci narazí na komunikační bariéru.
2. Jednak závisí na jazycích, které jsou v interkulturní komunikaci používány. Situace se liší podle toho, zda jazyk, který je používán při komunikaci, je mateřským jazykem jednoho z komunikujících partnerů, nebo zda ke komunikaci používají zprostředkující jazyk, který není mateřským jazykem ani jednoho z nich. (Průcha, 2010)

„Člověk může být při interkulturním kontaktu zmaten, protože nesprávně rozumí jazykovým výrazům či špatně interpretuje neverbální signály. Interpretace verbální i neverbální zprávy je v interkulturní situaci mnohem obtížnější než při běžné monokulturní komunikaci.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 69)

Člověk často při interkulturní komunikaci nerozumí reakci ze strany druhého partnera. Nejjednodušší řešení je vysvětlit si tuto reakci pomocí svých vlastních

kulturních vzorců. Tato rychlá cesta a snaha o pochopení sdělení partnera je však často kontraproduktivní. Vede k nedorozumění a nepochopení partnera nebo mohou vzniknout trapné situace. (Morgensternová, Šulová, 2011)

„Etnocentrismus je jedním z postojů, který překáží kulturnímu uvědomění a citlivosti. Je to tendence vidět ostatní a jejich chování skrze filtr své vlastní kultury a oceňovat stupnici hodnot, přesvědčení a chování u své vlastní kultury jako pozitivnější, logičtější a přirozenější než u ostatních kultur. Stupeň etnocentrismu (a všichni jsme přinejmenším do určité míry etnocentričtí) ovlivňuje naše chování při komunikaci v osobních vztazích, ve skupinách i na veřejnosti.“ (DeVito, 2001, str. 36)

Podle Eriksena (2007) je však většina z nás „kulturními kreoly“. Přesto zůstává v mnohých přesvědčení o hranicích, které vytvářejí bariéry mezi skupinami (viz níže).

Zároveň je zřejmé, že lze bariéry plynoucí z interkulturní komunikace odstraňovat. Závisí jak na osvojení jazyka, tak především na procesech kulturního učení (akulturace). Zajímavé jsou v tomto ohledu některé výzkumy, které ukázaly, že vztah mezi akulturací a osvojením jazyka není jednoznačný. Průcha (2010) říká, že rozdíl ve stupni akulturace není prioritně závislý na zvládnutí cizího jazyka, ale hlavně na rozdílnosti kultur.

„Proces osvojování si kultury a znalosti jazyka by neměl být nahlížen jako něco, co dává členům společnosti těsnou uniformitu. Nedefinuje víru a chování přesně, nýbrž představuje pouze omezení změny lidského chování, přičemž nabízí alternativy jednotlivců a určitou svobodu výběru mezi nimi. Rozsah přípustného chování, přijatelných představ a lingvistického výrazu bere v úvahu odpovídající rozsah osobností.“ (Pospíšil, 1994, str. 364)

2.1 Komunikační etiketa

„Interkulturní komunikace má vždy dvě vrstvy: Jedna je spjata se samotným jazykem, s jehož pomocí se komunikuje; druhá je spjata s konvencemi a rituály, které doprovázejí sociální styk. Tato druhá vrstva komunikace je označována jako komunikační etiketa. Problémy vznikají tehdy, když účastníci interkulturní

komunikace ovládají příslušný jazyk, avšak neznají – nebo znají, ale nerespektují – pravidla komunikační etikety svých partnerů.“ (Průcha, 2010, str. 42)

V Evropě je třeba běžné podávat si při setkání ruku. V Asii bychom tento zvyk nenašly, protože fyzický kontakt není při zdrcení vhodný nebo je v některých kulturách dokonce tabu. Nemusíme ale porovnávat dva kontinenty, abychom našli rozdíly. Například i v rámci Evropy se lidé zdraví rozdílně. Pokud se Francouz, Španěl nebo Ital setká s kamarádem nebo známými, políbí je na obě tváře, a to bez rozdílu ať jde o ženu či muže. (Průcha, 2010)

Interkulturní rozdíly se objevují i u neverbálních projevů. Například úsměvem se dají vyjádřit různé emoce, záleží na tom, kdo se usmívá. Lidé z Evropy a Ameriky úsměvem vyjadřují pozitivní emoce, dobrou náladu, přátelství a sympatie. Ovšem lidé z Asie úsměvem často vyjadřují rozpaky, nejistotu, omluvu nebo nepochopení. (Průcha, 2010)

Emoce jsou obzvláště zajímavou součástí interkulturní komunikace. Lidé z různých kultur buď projevují nebo naopak potlačují své emoce. Evropu můžeme rozdělit podle intenzity emočních projevů tak, že čím více jdeme na sever, tím menší jsou projevy emocí v komunikaci. Směrem na jih jsou emoce v komunikaci naopak výraznější. Tyto rozdíly můžeme pozorovat, pokud porovnáme komunikaci například Švédů, Finů nebo Norů v porovnání s komunikací Italů, Francouzů nebo Španělů. V Asii (Čína, Japonsko) je typické potlačování a skrývání emocí. Například Číňané se při setkání s cizinci neusmívají, a ti je pak mylně mohou považovat za nezdvořilé nebo nepřátelské. (Průcha, 2010)

„Existuje zde ale jedna výjimka, společná Japoncům i Číňanům: Je to zvláštní zvuk jemného syknutí vydáván po vyslechnutí nějaké žádosti či návrhu, kterým nelze vyhovět. V případě zaslechnutí tohoto signálu se doporučuje od žádosti ustoupit nebo ji nějak zmírnit.“ (Průcha, 2010, str. 43)

3. Člověk a řeč

*„Každý z nás se naučil vidět svět nikoli v jeho skutečné podobě,
ale skrze zkreslující sklo našich slov. Prostřednictvím slov
se stáváme lidskými, prostřednictvím slov se odlidšťujeme.“*

Ashley Montaguová

Sokol (2002) říká, že jazyk není pouze „prostředkem komunikace mezi lidmi“. V první řadě je to prostředek, díky kterému si člověk symbolicky uspořádá svůj svět a svoje zkušenosti se svým okolím. Tyto zkušenosti si uchovává, třídí a předává dál jako tradice. „Není jen prostředkem, ale spíše prostředím, které člověku dovoluje, aby si svůj svět jaksi „ochočil“ a mohl se v něm cítit bezpečně a doma: teprve pojmenovaný, to jest jazykově zvládnutý svět je lidský svět.“ Když se člověk učí nějaký další jazyk, nemusí již tímto procesem procházet, využije pouze toho, co už se naučil. (Sokol, 2002)

„Tahle kouzelná hra by ale neměla velký smysl, kdyby si člověk svá pojmenování nechal jenom pro sebe: děti, které si začnou tvořit svůj „tajný“ jazyk na to brzy přijdou. Ve skutečnosti je to tak, že jakmile dítě s pojmenováváním nějak začne, třeba je jenom naznačí, matka ho opraví: přihraje mu správné jméno – to, kterému rozumí i ona. A tady začíná jazyková komunikace.“ (Sokol, 2002, str.67)

3.1 Jazyk jako podstata komunikace

Podle Müllerové dnes již nevnímáme zvládnutí cizích jazyků pouze tak, že se naučíme gramatiku, významy slov a získáme slovní zásobu v určitém jazyce. Stejně tak důležité je poznat společnost, která tímto jazykem mluví. Jazyk je propojen s kulturou, proto je nutné se seznámit s hodnotami, postoji a tradicemi té určité společnosti. Jen tak můžeme totiž lépe poznat i sami sebe, svoji vlastní zemi a svůj národ, protože jazyk a s ním spojená komunikace stále je tím nejdůležitějším nástrojem v lidské společnosti. (Müllerová, 2013)

„Rozmanitost jazyků je nesmírná a vyvolává různé reakce. Některé lidi tento fakt rmoutí buď proto, že nemají ani chuť ani předpoklad ke zvládnání cizích jazyků, nebo

že vidí v takovém bujení příčinu toho, že si lidé nerozumějí, či v něm dokonce spatřují zdroj konfliktů mezi národy.“ (Hagége, 1998, str. 51)

Hagége (1998) tvrdí, že věci a objekty, z kterých se skládá svět, každý jazyk vnímá „skrz vlastní vjemové mřížky“. Proto postupy, které jsou naprosto běžné v jednom jazyce, nemohou být plně využitelné v druhém jazyce. To, co je podstatné pro jeden jazyk, je pro jiný jazyk vedlejší.

„Podle Chomského se dítě narodí s informací o tom, že existují určité elementy jazyka a pravidla pro jejich spojování. Chomský rozlišuje mezi jazykovou „kompetencí“ (hloubková struktura umožňující příkladně chápat řečené) a „performací“ (ve smyslu provedení, užití). Jedna hloubková struktura může být vyjádřena mnoha způsoby. Děti se nerodí se schopností performance, ale s vrozenými hloubkovými strukturami které jim zajišťují porozumění jazyku, který je obklopuje.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 22)

Proto si podle Hagégeho (1998) můžeme na otázku, jestli je řeč získaná nebo vrozená odpovědět tak, že člověku je vrozená jenom schopnost komunikovat prostřednictvím řeči. Naopak, je zřejmé, že jazyk je vázán na kulturní okruh. Myšlenka vytvoření univerzálního jazyka, který by se používal napříč celým světem, a který by překonal i interkulturní rozdíly, je vlastně myšlenkou člověka, který se brání jasně danému jazykovému systému, bez kterého se nemůže stát součástí určité společnosti.

3.2 Jazyková kompetence

Učení se jazyku je tedy cestou do určité skupiny. Pokud je tento jazyk příbuzný mateřštině zúčastněných, je daleko jednodušší se tento jazyk naučit. Pokud jde o zcela nepříbuzný jazyk, pak je učení mnohem obtížnější. Jazyky mohou být příbuzné geneticky a typologicky. Geneticky příbuzné jazyky mají určité společné vlastnosti, protože mají stejný původ (např. slovanské jazyky). Typologicky příbuzné jazyky mají shodné vlastnosti v gramatických systémech.

Často dochází k tomu, že lidé používají ke komunikaci „třetí jazyk“ – nebo-li jazyk, který není mateřštinou ani jednoho z nich. Často to bývá lingua franca současnosti – tedy angličtina.

„Velká většina autorů se shoduje na tom, že zcela vyvážení bilingvisté, tedy ti, kteří ovládají oba jazyky na stejné úrovni, a to ve vysoké kvalitě, jsou velkou vzácností (Baker, 2006; Grosjean, 1982, 2001+ Hamers, Blanc, 1989, 2003). Většina bilingvistů totiž nepoužívá stejně pravidelně oba jazyky ve všech různých doménách. Proto znalost obou jazyků nemůže být stejná a perfektní. Existují oblasti, s nimiž mají bilingvisté zkušenost jen v jednom nebo druhém jazyce. Tato dominance se však může velmi rychle změnit nejen v dětství, ale během celého života.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 49)

Morgensternová zdůrazňuje, že také přímá expozice jazyku je důležitá. Slova a koncepty více používaného jazyka jsou v mysli „více aktivní a rychleji přístupné“. „Frekvence používání tedy může způsobit změnu v jazykové dominanci (Pearson, Fernández, Ledeweg, Oller, 1997 in Morgensternová, Šulová, 2011). Dominance je tedy nikoliv statický, ale dynamický jev.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 50)

Dominanci jazyka u dětí tedy určují rodiče tak, že rozhodují o tom, jakým způsobem a jak často je dítě vystavováno určitému jazyku nebo jazykům. (Morgensternová, Šulová, 2011)

3.3 Přepínání kódů

„Přepínání kódů neboli míšení, směšování jazyků je dalším typickým projevem (Paradis, 2007). To, že v rámci promluvy (nebo i jedné věty) dochází k přepínání mezi jazyky, nepoukazuje na semilingvismus a bývá další specifickou vlastností bilingvních mluvčích (nejen dětí).“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 48)

Také může docházet k tzv. jazykovým výpůjčkám, kdy si jedinec vypůjčí slova nebo krátké výrazy z druhého jazyka (Grosjean, 1995). „Může to být vědomé, kdy je použito slovo, které v druhém jazyce neznáme, nebo u dětí to často bývá případ, kdy jedno slovo neumí dobře vyslovit, a tak raději použijí lehčí ekvivalent z druhého

jazyka, i když znají obě slova (například místo *strom* – *Baum*). Nebo to může být nevědomé, kdy slova, která v jednom jazyce často používáme (například spojky) jsou automaticky nevědomě nasazovány do druhého jazyka.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 49)

Bilingvní jedinci se snaží při komunikaci s monolingvními osobami používat druhý jazyk co nejméně. Když však komunikují s jinými bilingvními jedinci, jako například děti se svými rodiči, kteří mluví oběma jazyky, dochází k přepínání a jazykovým výpůjčkám daleko častěji, i když je komunikace vedena pouze v jednom jazyce. (Morgensternová, Šulová, 2011)

3.4 Bilingvismus

Rostoucí globalizace a pohyb pracovních sil v posledních desetiletích vedou k tomu, že i v České republice je čím dál tím častějším jevem přirozený bilingvismus. Při práci v zahraničí se celé rodiny učí cizí jazyk a poznávají odlišnou kulturu. Ze stejného důvodu také stoupá počet interkulturně nebo-li jazykově smíšených partnerství a manželství, a tedy i bilingvních rodin (Morgensternová, Šulová, 2011)

Jednoduchá definice říká, že bilingvismus je „aktivní užívání dvou jazyků (zpravidla mateřského a cizího) společností nebo jednotlivcem“. (Kraus, 2007, str. 108)

Ještě v nedávno, v padesátých letech minulého století, byl bilingvismus považován některými vědci za škodlivý. Domnívali se, že bilingvismus způsobuje u dětí nižší inteligenci. V šedesátých letech minulého století byly rozšířené názory, že bilingvismus dítě příliš zatěžuje. Současné výzkumy naopak považují bilingvismus za velmi vhodný trénink pro mozek a domnívají se, že vede k lepším kognitivním schopnostem u dětí. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Názory se také liší i na to, co by bilingvní jedinec měl ovládat, zda musí být zcela kompetentní ve dvou jazycích nebo zda stačí, když vedle svého mateřského jazyka ovládá alespoň jednu z lingvistických oblastí (např. porozumění, mluvení, čtení, psaní).

„Pokud má bilingvní jedinec receptivní dovednosti, hovoříme někdy také o pasivní znalosti jazyka. Jedinec tedy jazyku rozumí, ale sám jím aktivně nemluví. A to proto, že buď mluvit neumí, nebo záměrně nechce. Změnou jazykového prostředí se ale obvykle rychle objeví i aktivní používání jazyka.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 30)

„Produktivní dovednosti někdy také označované jako aktivní znalost jazyka, sice obvykle automaticky zahrnují i receptivní dovednosti, ale nemusí tomu tak vždy být zcela. Například pokud si dítě, které již aktivně mluví, osvojuje jazyk pouze od jedné osoby a nemá žádný kontakt s tímto jazykem ani prostřednictvím médií, může se stát, že nebude rozumět rodilým mluvčím, kteří budou mluvit s trochu jinou výslovností, jiným dialektem.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 30)

3.5 Jazyk a etnicita

Eriksen (2008) tvrdí, že etnicita je vztah. Je budován na dichotomii my x oni. Spočívá v uvědomování si příslušnosti k určité skupině a následně v konstruování hranice mezi členy a nečleny skupiny či společnosti. Přičemž pro ustanovování oné hranice hraje roli kultura, ovšem nikoliv jako odlišná struktura, ale jako „nabídka“ kulturních prvků, na nich lze deklarovat a prožívat skupinovou odlišnost. Přičemž platí, že čím menší jsou reálné rozdíly mezi kulturami jednotlivých skupin, tím větší je potřeba deklarovat a ustanovovat hranice, tedy zviditelňovat a manifestovat odlišnost a přisuzovat jí význam. Proto v současném globalizovaném světě rozdíly mezi lidmi více než povaha kultury určuje ona konstruovaná a pěstovaná odlišnost. Jazyk v kontextu globalizovaného světa zůstal jedním ze znaků, na nichž se hranice utváří.

Sokol (2008, str. 16) uvažuje podobně, když říká, že „díky mobilitě, městskému způsobu života a dalším průvodním jevům moderního světa lze společenství a češství“, tedy etnicitu, stále víc cítit především jazykově, už ne příbuzensky, ani územně. Z toho také vyplývá, že především jazyk, který je zároveň nositelem ostatních složek kultury, určuje hranice, na nichž je etnicita vyjednávána.

Všechny informace se předávají prostřednictvím jazyka, který je hlavním prostředkem komunikace, a také propojuje společnost. „Na jedné straně určité společenství dává dohromady, propojuje a drží. Na druhé straně ji zároveň odděluje

od těch okolních. Tak vznikají jazykové bariéry, které jsou sociologicky jistě významnější, než řekneme na mapě nakreslené politické hranice.“ (Sokol, 2008, str. 16)

V jazykově smíšených rodinách se pak hranice jazyka potažmo etnicity, ustanovována také. Lidé v této situaci musí vyjednávat nové významy, které redefinují či naopak podpoří jazyk jako nástroj udržování hranic.

4. Interkulturní vztahy

4.1 Partnerské vztahy

Vycházíme z definice, že v interkulturním partnerském nebo manželském vztahu jde o intimní heterosexuální vztah dvou lidí, kteří mluví různými mateřskými jazyky a/či kteří pocházejí ze dvou různých zemí nebo i dvou národnostně, etnicky nebo rasově odlišných skupin v rámci jednoho státu. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Interkulturní partnerství bylo v minulosti spojováno s jistou ne – normálností. Lidem, kteří do něho vstoupili, byly přiřítány charakteristiky zvláštní pozice jedince ve společnosti či jejich vztahu k ní. (Morgensternová, Šulová, 2009) Interkulturní partnerství však lze zároveň rozumět jako důkazu kulturní a sociální integrace či asimilace. (Gordon, 1964) V současné globalizované společnosti je pak právě důkazem toho, jak společnost ukotvená v mobilitě staví na transferu kultur na straně jedné a individualizovaných zkušenostech a identitách na straně druhé.

Nicméně socializace většiny lidí dosud probíhá v rámci jedné kultury. Proto badatelé uvažují o tom, že stále mohou nastávat konflikty a napětí v rámci interkulturního vztahu založené na odlišných hodnotách a normách. V každodenním životě jde například o preference v jídle a pití, skloubení kariéry a rodiny, vnímání a zacházení s časem, sexuální chování, volnočasové aktivity, rozdělení rolí v rodině, zvládání emocí a stresu, celkový světonázor, morální zásady a politické názory. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Seznámení se s kulturními odlišnostmi partnera, zejména s těmi, které se týkají hodnot, postojů a přesvědčení a schopnost citlivě na ně reagovat, je základem dobré komunikace v interkulturním partnerství. Pokud člověk vnímá pouze podobnosti a nevnímá si odlišností, pak nedokáže vhodně reagovat. Důležité je uznávat rozdíly

mezi kulturami a také rozdíly mezi příslušníky určité kultury, což znamená zbavovat se stereotypů.

V interkulturním partnerském nebo manželském vztahu vymezeném na základě různých mateřských jazyků může být, hlavně na počátku vztahu, hlavní překážkou v komunikaci jazyková bariéra. Pro jazykově smíšené páry je výběr jazyka a způsobu komunikace velmi podstatným faktorem pro rozvíjení a prohlubování vzájemného vztahu. V případě narození dětí se stane důležitým rozhodnutím i to, jaký jazyk každý z nich zvolí ke komunikaci se svým potomkem. (Morgensternová, Šulová, 2009)

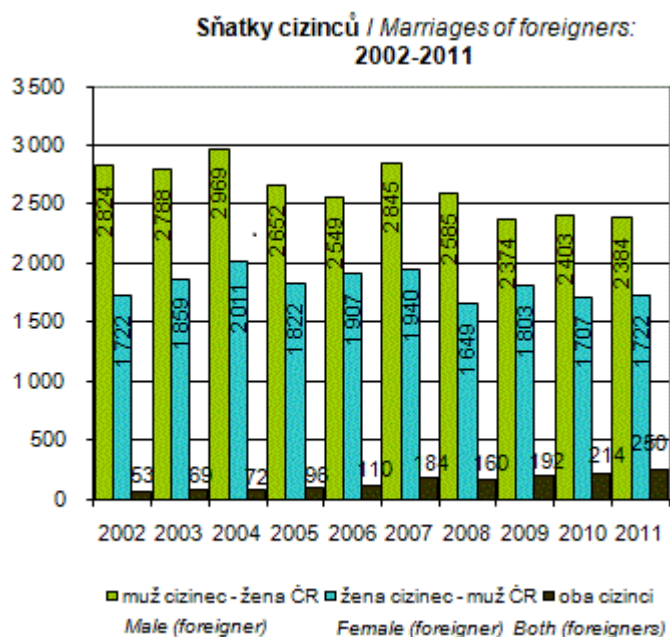
„Ve smíšeném páru hrozí partnerům to, že přisoudí příliš velkou důležitost bezprostřednosti odpovědi a chladné reakci toho druhého, což je může překvapit a nebo šokovat. Zároveň partneři inklinují k podceňování jak propracovaného postupu, který vyvolává tuto spontaneitu, tak technik nezbytných pro tento typ mezikulturní komunikace. Nikde není vůbec zaručeno, že jeden porozumí druhému díky reakcím, neboť ty jsou ukázkou zakódovanou jejich kulturami. Proto je nutný zdlouhavý nácvik dekódování těchto zpráv. Ve smíšených párech, mnohem více než u nesmíšených párů, a zvláště pokud partneři nemluví stejnou mateřskou řečí, je rozdíl v mluveném slovu (a jak ještě uvidíme i v tom, co je vyjadřováno gesty) konkrétním překladem sociální reality, která je vnímána různými způsoby.“ (Barbara, 1989, str. 59)

V interkulturních rodinách a párech bývá dalším častým probléme tzv. „syndrom vystěhovalce“ (z angličtiny expatriate). To znamená, že jeden nebo oba partneři či manželé se musí vyrovnat se ztrátou původního zázemí a domova, a musí se naučit žít v nové zemi a odlišném prostředí. (Morgensternová, Šulová, 2009)

„Všechna úskalí interkulturního intimního vztahu představují pro pár zároveň výzvu a možnost rozvoje. Podle Romana (1997, in Morgensternová, Šulová, 2009, str. 113) existuje několik úrovní odměn, jež partnerům takový vztah poskytuje. Jde o možnost sebepoznávání a seberozvoje skrze nutnost přehodnocovat a definovat vlastní hodnoty, postoje a předsudky; vystavení novým, odlišným a přitom platným způsobům jak přistupovat k životu a řešit problémy; prožívání širší variability a vitality životního stylu; vytváření vlastní mezinárodní identity; bikulturní děti, které mají širší rozhled a světonázor, stejně jako schopnost cítit se doma kdekoli na světě;

považování se za průkopníky v novém světovém řádu.“ (Morgensternová, Šulová, 2009, str. 113)

Sňatky cizinců v letech 2002 – 2011 dle Českého statistického úřadu

(Portál Českého statistického úřadu)

4.2 Bikulturní respektive bilingvní rodiny

Lidé žijící v interkulturním vztahu vystavují tomuto vztahu také další své blízké. Ti, kdo se s touto situací nemohou vyrovnat jinak, než ji přijmout jsou děti. Rodiče, které pocházejí ze dvou kultur nabízejí dětem různé rozložení akcentů na kulturní prvky a z nich plynoucí identity.

Ve vztahu k jazyku se v literatuře hovoří o bilingvních rodinách.

„Bilingvní rodina je taková, která běžně (s určitou frekvencí) užívá dva jazyky. Tyto rodiny lze dělit:

Dle jazyků, kterými hovoří členové rodiny:

→ rodiče mají rozdílné mateřské jazyky, avšak znají je oba a střídají je mezi sebou a svými dětmi

→ rodiče mají rozdílné mateřské jazyky, ale doma s dětmi hovoří jen jedním z nich

→ rodiče mají společný jazyk, ale existují jiné osoby v rodině, které hovoří jiným jazykem (prarodiče, vychovatelky, přátelé)“

„Dle vztahu mezi jazykem užívaným v rodině a jazykem užívaným ve společnosti:

→ rodina je bilingvní a jazyk komunity se shoduje s jedním z jazyků užívaných v rodině, který je tím nutně posílen

→ rodina i komunita je bilingvní shodnými jazyky

→ rodina je jednojazyčná, ale jazyk rodiny se neshoduje s jazykem užívaným ve společnosti. „

„Jazyk společnosti „doléhá“ do rodiny mnoha vlivy – média, škola, návštěvy, styk s úřady. Tato situace nastává v případě kolektivního bilingvismu (Romové) či v případě migrace rodiny do jazykově odlišné společnosti

→ rodina je monolingvní, ale životní nutnost (většinou povinná návštěva školy) vedla některé její členy (často ty nejmladší) k přijetí jazyka okolní společnosti. Tak se může stát, že spolu více komunikuje jedna generace nově přijatým jazykem a komunikace se starší generací i původní jazyk upadají (Siguan, Mackey, 1986 in Morgensternová, Šulová, 2009, str. 41)

4.3 Dvojjazyčná (bilingvní) nebo vícejazyčná (multilingvní) výchova dětí

„Vyrůstání v bilingvní rodině dítěti umožňuje naučit se bez velkého úsilí jazyky dva. Simultánní (současné) osvojení dvou i více jazyků může skutečně být kvalifikováno jako mnohonásobné osvojení primárního jazyka.“ (Miesel, 2004 in Morgensternová, Šulová, 2011, str. 41).

Oba nebo všechny jazyky, které si dítě od narození osvojuje, můžeme nazývat mateřskými jazyky. Pokud si ale dítě osvojuje jazyky postupně, tedy ne simultánně, kdy učení jednoho jazyka je ukončeno a následuje osvojování jazyka druhého, pak se jedná o tzv. „sukcesivní (následný) bilingvismus“. V tomto případě už druhý jazyk

nemůžeme nazývat mateřským (primárním) jazykem. (Mahlstedt, 1996 in Morgensternová, Šulová, 2011).

„Zatímco otázka osvojování dvou jazyků je zkoumána již mnoho let, je výzkum trojjazyčnosti teprve na svém začátku a není tedy dosud ověřeno, zda lze poznatky o bilingvním jazykovém vývoji skutečně přenést i na situaci, kdy je jazyků více.“ (Morgensternová, Šulová, 2011, str. 41)

Dítě je v nelehké situaci, když si osvojuje dva nebo více jazyků najednou. Seznamuje se světem a věcmi kolem něho skrze jazyky. Naučí se, že kočička může být jak „kočka“, tak „cat“. U takových dětí je pak míšení a prolínání jazyků naprosto běžné a přirozené. Tento jev je součástí zdravého jazykového vývoje bilingvního dítěte. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Aby rodiče dítěti jeho situaci ulehčili, je nejvhodnější strategií při bilingvní výchově tzv. Grammontovo pravidlo. Znamená to, že jedna osoba vždy striktně používá pro komunikaci s dítětem jeden jazyk. To pomůže dítěti rychleji se v jazycích orientovat. Dítě si musí svou řeč a identitu uspořádat a zorganizovat. Proto je důležité, aby mělo „lingvisticko-afektivní orientační body“. Proto by také rodiče měli se svými dětmi mluvit pouze tím jazykem, který ovládají dokonale na všech úrovních – rozumové i citové. (Morgensternová, Šulová, 2011)

Dítě si často osvojí nejprve jazyk toho z rodičů, který s dítětem tráví více času. Nejčastěji to tedy bývá jazyk matky. Jazyku otce dítě může také rozumět, ale dominantním jazykem, kterým mluví, je matčin jazyk. Proto i když například otec mluví na dítě německy, dítě mu odpovídá česky. To se ale postupně mění a dítě nakonec dokáže bez problému přecházet z jednoho jazyka do druhého. (Morgensternová, Šulová, 2009)

4.4 Strategie jazykové výchovy v lingvisticky smíšených rodinách

Rodiče mají na výběr ze tří strategií jazykové výchovy svých dětí:

1. Všichni mluví jazykem otce.

2. Všichni mluví jazykem matky.
3. V rodině se mluví oběma jazyky podle
 - „nevědomého či neúmyslného („laissez-faire“) modelu, kde však dominantní jazyk nakonec převládne“,
 - „úmyslného, vědomého modelu se snahou udržet oba jazyky“ (Schmidt-Mackey, 1977 in Morgensternová, Šulová, 2009, str. 43)

Rodiče mohou střídat jazyky jednak podmíněně, například pokud se nacházejí ve stresové situaci, nebo pokud používají určitý jazyk v určitém kontextu např. v zaměstnání. V druhém případě mohou jazyky střídat volně, což znamená, že používají oba jazyky bez jasných pravidel nebo souvislostí. To může způsobit, že dítě pak není schopné od sebe jazyky rozlišit a může dojít až k „jazykovému míšení“. Volné střídání jazyků je při bilingvní výchově velmi nevhodné. (Morgensternová, Šulová, 2009)

Důležité také je, jaký je jazyk otce nebo matky, na jaké úrovni ovládají svůj jazyk, kde rodině žije a zda se zde jazyk používá, zda používají ke komunikaci třetí jazyk atd.

K akulturaci dochází i u smíšených párů, kde jazyky hrají podstatnou roli. Téměř vždy se některý z jazyků stává dominantním a ostatní jazyky jsou slabší. Důležitým faktorem je osvojení jazyka země, ve které pár žije.

METODOLOGICKÁ ČÁST

5.1 Výzkumné otázky

Interkulturní komunikace, respektive jazyk komunikace nabízí lidem, kteří do ní vstupují specifickou zkušenost. Jak bylo výše uvedeno v teoretické části, roli hraje především kultura, která determinuje významy, které různým komunikačním situacím lidé připisují. V předkládané práci bych se proto ráda zaměřila na reflexi žen – partnerek či manželek cizinců. Kladu si otázku, jak ženy socializované v rámci české kultury reflektují jazykovou komunikaci s partnerem, který pochází z jiné kultury a v rámci českého prostoru zaujímá pozici manažera vázaného firmou či profesí na výchozí kulturní prostor potažmo na transnacionální sociální pole. (Szaló, 2007) Podobně jako studie Klvačové a Tollarové (2009) vycházím z teze, že zkušenost s životem v České republice se promítá do postojů, které ženy zaujímají, že se významně podílí na významech, které české ženy interkulturní komunikaci v partnerském vztahu přičítají.

Hlavní výzkumná otázka tedy je:

Jak české ženy žijící v interkulturním heterosexuálním partnerství reflektují jazykovou komunikaci v rodině?

Podotázky:

Jaký jazyk komunikace v jakých kontextech preferují?

Jaký význam těmto jazykovým komunikačním událostem informátorky přikládají?

Co volba konkrétního jazyka zprostředkovává a čemu brání?

Jak informátorky reflektují proces vyjednávání užitého jazykového kódu?

5.2 Výzkumná strategie

Cílem mého výzkumu je nahlédnout a hlouběji porozumět vlivu kultury a jazyka na komunikační chování v rodině, kde manželé pochází z odlišného jazykového a kulturního prostředí. Proto nejefektivnější výzkumnou strategií je kvalitativní metodologie. V souladu s étosem kvalitativní metody výzkumu budu usilovat o

odhalení méně známých skutečností ze soužití rodin smíšených párů, a o identifikaci těch zdánlivých drobností týkajících se používání jazyka, jež mají zásadní dopad na komunikaci v rodině.

Výzkum proběhl především pomocí techniky hloubkových, polostrukturovaných rozhovorů s Češkami žijícími ve smíšeném manželství.

Jelikož se jedná o intimní oblast partnerského soužití, byl nutný individuální výzkumný postup s využitím doplňujících a vysvětlujících otázek.

Jednalo se o tzv. „měkké“ rozhovory, v jejichž průběhu jsem usilovala o vytvoření přátelské atmosféry s důrazem na aktivní spoluúčast tázané. Dotazování byla přítomna pouze žena bez svého partnera, nejednalo se tedy o rozhovory skupinové.

S ohledem na zachování autentičnosti jsem anonymizované pasáže z rozhovorů, jež jsem citovala ve své bakalářské práci, upravovala zcela minimálně.

5.3 Techniky sběru dat

Data, jež se stala východiskem pro analýzu, jsem získala na základě polostrukturovaného rozhovoru. Okruhy otázek byly zaměřeny jednak na popis každodenní komunikace, jednak na hodnocení jazykové komunikace ze strany žen a samozřejmě zahrnovaly i otázky týkající se demografických údajů o dotazovaných žen (věk, vzdělání, místo pobytu, jazyková vybavenost žen apod.).

Rozhovory jsem směřovala k následujícím tematickým okruhům a pokládala jsem například tyto otázky:

- a) Jazyk (např. „*Jakým jazykem mluvíte doma?*“ „*Jaký jazyk preferujete?*“ „*Jakým jazykem mluvíte s dětmi vy a váš partner?*“ „*Jaký jazyk volíte při hádce a necítíte se vy nebo váš partner volbou jazyka při konfliktu znevýhodněn?*“)

- b) Výběr přátel a postoj okolí (např. „*Nakolik vaše odlišná kulturní a jazyková výbava ovlivňuje vaše kamarádské vazby mimo rodinu?*“ „*Jaká byla komunikace s vaším okolím na počátku vašeho vztahu a jaká je nyní?*“)
- c) Pozitiva a negativa soužití s partnerem z jiného kulturního prostředí (např. „*Co považujete za nejobtížnější ve vztahu s vaším partnerem?*“ „*Jak vás tento vztah obohatil?*“)
- d) Výchova dětí (např. „*Jak reagují vaše děti na určitý jazyk?*“ „*Jak vnímáte bilingvní výchovu vy a váš partner?*“ „*Co je podle vás při vícejazyčné výchově nejdůležitější?*“)

V rozhovoru byly kladeny otázky otevřené, které předem nepodsouvají dotazovanému žádnou variantu odpovědi.

5.4 Výběr vzorku

Cílem výběru vzorku v kvalitativním výzkum není, aby reprezentoval určitou populaci, ale jde o určitý problém. Vzorek není konstruován náhodně, ale je záměrně vytvářen s ohledem na náš problém (Švaříček, Šedřová, 2007).

Vzorek zkoumaných osob, který jsem si zvolila pro svůj výzkum, byl vybrán účelově. Tvoří jej skupina žen Češek, žijících ve smíšeném manželství. Všechny informátorky mají vysokoškolské vzdělání. Do vzorku jsem zahrnula informátorky, které v současné době žijí v trvalém interkulturním vztahu, tzn. alespoň 7 let. Předpokládala jsem, že dlouhodobější vztah tyto ženy přiměl k tomu, že se zamýšlely či již řešily problémy vyplývající z interkulturní komunikace v rodině. Dalším kritériem výběru byl věk. Zaměřila jsem se na populaci mladých dospělých ve věku 30 – 45 let, kteří jsou ve fázi budování trvalého vztahu a opět musí zvažovat různé okolnosti osobních preferencí. Třetím kritériem byly kulturní východiska. Zvolila jsem takové páry, v nichž žena je vždy Češka a muž je cizinec. Tuto volbu jsem preferovala s ohledem na četnost tohoto typu vztahu. Z hlediska lokality jsem se zaměřila na Prahu, kde žije velký počet smíšených párů.

Informátorky jsem kontaktovala na základě metody sněhové koule. Proces výběru jsem začala u známých párů, u nichž vím, že splňují daná kritéria. Následně jsem je při interview požádala, aby doporučily další páry, které daná kritéria splňují. Nominované páry jsem zkontaktovala a pokud souhlasily, také jsem s nimi provedla interview.

Pro svůj kvantitativně nevelký rozsah a způsob sběru dat, si soubor výpovědí nedělá ambice zobecnitelnosti získaných informací na celou populaci. Přesto si myslím, že získané informace tvoří velice cenný a zajímavý materiál pro podrobnější zpracování, který je dostatečně signifikantní ve vztahu ke zkoumané skutečnosti.

Výzkum proběhl pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Obdržela jsem souhlas s účastí na výzkumu od osmi informátorek.

Manželé informátorek pocházejí z Belgie, Maďarska, Uruguaye, Německa, Kanady, Vietnamu a USA. Všechny ženy, které se zúčastnily výzkumu, mají vysokoškolské vzdělání.

Informátorka	Věk informátorky	Manželův původ	Věk manžela
Věra	37	Belgie	38
Monika	37	Vietnam	45
Miriam	43	Kanada	45
Marcela	42	Maďarsko	45
Lenka	33	Německo	43
Karolína	42	Uruguay	43
Kateřina	36	USA	37
Radka	42	Belgie	44

5.5 Příprava a prostředí výzkumu

Rozhovory proběhly po předchozím souhlasu s účastí na výzkumu, respondentky byly informovány o cíli a okolnostech výzkumu. Před zahájením samotného výzkumu

jsem požádala informátorky o udělení souhlasu ke sběru dat a možnosti nahrávání rozhovorů na diktafon.

Místo setkání bylo podle dohody buď u informátorek doma nebo ve veřejných prostorách (v restauraci nebo v kavárně). Aktérky výzkumu byly předem informovány o tom, že je výzkum anonymní a také jsem je ubezpečila, že veškeré získané údaje budou zpracovány a archivovány anonymně pomocí přezdivek. Zdůraznila jsem také to, že účast na výzkumu je dobrovolná a je možné od něj kdykoliv odstoupit.

5.6 Nakládání s výzkumnými daty

Na základě předem získaného souhlasu byly rozhovory nahrávány diktafonem a ukládány v podobě digitálních souborů na PC. Vzhledem k citlivosti získaných dat jsem věnovala zvýšenou pozornost ochraně soukromí informátorek. Do nahrávek nebyla zahrnuta jména ani jiné jasné identifikátory informátorek. Soubory s nahrávkami nejsou uloženy pod jmény informátorek, ale pod číselnými kódy a pseudonymy. Stejně pravidlo platí také pro soubory obsahující transkripce rozhovorů. Přístup k nahrávkám a k transkripcím mám pouze já coby student pracující na této bakalářské práci. Veškeré citace, které jsem použila v mé bakalářské práci, jsou plně anonymizovány a nepoužila jsem žádné citace, které by i kontextuálně umožnily vystopovat spojení s konkrétní informátorkou.

5.7 Metody vyhodnocování a interpretace získaných dat

Mým výchozím materiálem byla komentovaná transkripce přepsaných rozhovorů. Tento textový materiál jsem analyzovala na základě techniky segmentace a kódování. To znamená, že jsem jednotlivým významovým jednotkám v textu přiřazovala kódy, které vyjadřovaly a z hlediska interpretace strukturovaly odpověď na výzkumnou otázku. Zároveň jsem prováděla poznámkování, tedy komentovala jsem obsahy a významy, které na základě segmentace a kódování vyvstávaly. Klíčové se pak mělo stát hledání vztahů mezi kódy. Tímto způsobem jsou vytvářeny kategorie, které vedou výslednou interpretaci dat.

Výsledky výzkumu byly interpretovány pouze s ohledem na zkoumaný soubor.

Finální závěry z analýzy získaných dat byly shrnuty v závěru mé bakalářské práce.

5.8 Hodnocení kvality výzkumu

Metoda kvalitativního výzkumu je charakteristická nízkou reliabilitou a vysokou validitou. (e-learning, Hedvika Novotná, 2009/2010)

Výzkum probíhal především formou otevřených otázek, nebylo proto možné zaručit získání shodných odpovědí ani v případě kladení stejných otázek, což významně ovlivnilo reliabilitu výzkumu. (Reichl, 2009)

Hendl (2005) zdůrazňuje reaktivitu neboli zkreslení výzkumu ze strany výzkumníka a ze strany jiného účastníka jakožto jisté nebezpečí ovlivňující validitu kvalitativního výzkumu.

„Reaktivita znamená, že přítomnost výzkumníka může ovlivnit procesy, na něž je výzkum zaměřen“ (Hendl, 2005, s. 148).

Ke zkreslení skutečnosti mohlo dojít také díky faktu, že se jednalo o téma partnerského soužití, které může být citlivé a především respondentky, které znám osobně, nemusely být ochotné sdělovat pravdivě a otevřeně ty informace, které jim připadaly příliš intimní. Pokoušela jsem se své dotazy přizpůsobit této skutečnosti.

Jsem si také vědoma zkreslení skutečnosti, ke kterému mohlo dojít z důvodu toho, že informace, které jsem získala rozhovorem, jsou vždy pouze zprostředkované. Vnitřní zkušenost jedinců je obtížně sdělitelná. Proto velmi záleželo na schopnosti informátorek vyjádřit slovy své názory.

Mým cílem bylo co nejúplnější zastoupení jednotlivých názorů, které se ve výpovědích objevily. Uvědomuji si, že mozaika, kterou jsem pomocí rozhovorů utvořila, je závislá na mé vlastní intuici a na mém subjektivním rozhodování, jakkoli jsem se snažila dodržet určitý objektivní a kritický odstup a zasahovat do výzkumu co nejméně. Jsem si vědoma toho, že se vždy do jisté míry jedná o mou interpretaci skutečnosti.

Vysoká důvěryhodnost výzkumu byla zajištěna díky tomu, že výzkumný vzorek byl tvořen informátorkami s bohatou zkušeností se zkoumaným jevem tj. komunikace v životě smíšených rodin.

5.9 Etické otázky společenskovo vědního výzkumu

Během výzkumu jsem si uvědomovala důležitost toho, aby nebylo narušeno soukromí a anonymita informátorek výzkumu. Účast všech informátorek na výzkumu byla anonymní, v přepisu rozhovorů jsem používala pseudonymy.

„Výzkum nesmí jakkoli ohrozit nebo poškodit respondenty po stránce fyzické, psychické, sociální či jiné.“ (Reichl, 2009, s. 177)

Se získanými údaji jsem nakládala v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů – Zákon č. 101/2000 Sb.

Zcela výchozím a zásadním pro účast ve výzkumu bylo pro mne pravidlo dobrovolné účasti informátorek s možností kdykoliv od výzkumu odstoupit. Všechny účastnice výzkumu byly předem seznámeny s cílem výzkumu a byly informovány o jeho průběhu.

Pořizování zvukového záznamu bylo předem odsouhlaseno. V případě zájmu umožním informátorkám nahlédnout do písemných záznamů jejich rozhovorů.

Pokud informátorky projeví zájem o výsledky výzkumu, budou o nich informovány a bude jim umožněna možnost nahlédnutí do konečné práce v rozsahu, který nepoškodí práva (např. anonymitu) ostatních.

Nebyla porušena důvěryhodnost výzkumu, k čemu by mohlo dojít například tím, že bych zatajila informace o účelu výzkumu a s informátorkami byl vyjednáno mimo podmínek sběru, zpracování, zveřejnění a archivace dat, písemný nebo ústní informovaný souhlas.

EMPIRICKÁ ČÁST

6. Češky ve smíšených manželstvích a jazyk komunikace

Reflexe jazykové komunikace českých žen je v první řadě dána zkušeností vyplývající z interkulturního soužití. Je otázka, do jaké míry sociodemografické charakteristiky zprostředkují zázemí, v nichž tyto ženy žijí. Přesto minimedailonky informátorek pomohou porozumět kontextu postojů, které ženy zaujímají.

To co ženy spojuje je, že jsou Češky ve věku 33 – 43 let. Všechny dotazované žily určitou dobu v zahraničí. Žijí minimálně 8 let v interkulturním partnerství. Všechny tyto páry jsou sezdané. Žijí v Čechách. Dále všechny informatorky mají vysokoškolské vzdělání, tedy mají minimálně bakalářské vzdělání. Všichni manželé pracují na pozicích managerů nebo podnikají. Naopak zkušenost žen specifikuje místo původu, z něhož pochází jejich manžel: Belgie, Maďarsko, Vietnamu, Uruguaye, Německo, Kanady a USA.

Z hlediska jazykové komunikace je podstatné, že jak Češky tak jejich manželé ovládají alespoň dva jazyky.

Základní informace o párech:

6.1 Informátorka Věra

Věře je 37 let, manželovi je 38 let. Manžel je z Belgie. Mají spolu dva syny – 7 a 2 roky. Ve vztahu jsou 12 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je vlámsština, dále ovládá angličtinu, francouzštinu a němčinu na velmi dobré úrovni. Velmi dobře si osvojil češtinu. Věra mluví česky, anglicky a pasivně vlámsky.

6.2 Informátorka Monika

Monice je 37 let, manželovi je 45 let. Manžel je z Vietnamu. Mají spolu dceru – 15 let. Ve vztahu jsou 17 let. Monika má vysokoškolské vzdělání, manžel středoškolské. Manželova mateřština je vietnamština, dále ovládá češtinu. Monika mluví česky a anglicky.

6.3 Informátorka Miriam

Miriam je 43 let, manželovi je 45 let. Manžel je z Kanady. Mají spolu dceru – 4,5 let. Ve vztahu jsou 11 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je angličtina, dále ovládá francouzštinu. Miriam mluví česky, anglicky, rusky a slovensky.

6.4 Informátorka Marcela

Marcele je 42 let, manželovi je 45 let. Manžel je z Maďarska. Mají spolu dceru – 7 let. Ve vztahu jsou 10 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je maďarština, dále ovládá angličtinu. Marcela mluví česky a anglicky, pasivně maďarsky.

6.5 Informátorka Lenka

Lence je 33 let, manželovi je 43 let. Manžel je z Německa. Mají spolu dva syny – 6 a 2 roky. Ve vztahu jsou 8 let. Lenka má vysokoškolské vzdělání, manžel má středoškolské vzdělání. Manželova mateřština je němčina, dále ovládá angličtinu, italštinu a češtinu. Lenka mluví česky, anglicky a německy.

6.6 Informátorka Karolína

Karolíně je 42 let, manželovi je 43 let. Manžel je z Uruguaye. Mají spolu dvě dcery – 7 a 3 roky. Ve vztahu jsou 9 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je španělština, dále ovládá angličtinu, francouzštinu a portugalsštinu. Karolína mluví česky, anglicky a španělsky.

6.7 Informátorka Kateřina

Kateřině je 36 let, manželovi je 37 let. Manžel je z USA. Mají spolu dceru – 3 roky a syna 9 měsíců. Ve vztahu jsou 10 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Manželova mateřština je angličtina, dále má základy španělštiny a naučil se na dobré úrovni česky. Kateřina mluví česky, anglicky a španělsky.

6.8 Informátorka Radka

Radce je 42 let, manželovi je 44 let. Manžel je z Belgie. Mají tři dcery – 6, 10 a 12 let. Oba mají vysokoškolské vzdělání. Ve vztahu jsou 19 let. Manželova mateřština je vlámsština, dále mluví anglicky a německy, pasivně česky a francouzsky. Radka mluví česky, anglicky, francouzsky, německy a vlámsky.

Již na základě medailonků můžeme formulovat první nálezy, které se týkají interkulturní komunikace. Všechny ženy hovoří anglicky. S výjimkou Moniky – manželky Vietnamce, se všechny alespoň na pasivní úrovni naučily jazyk svého muže. Naopak češtinu ovládá aktivně Američan, Němec, Vietnamec a jeden z Belgičanů. Druhý Belgičan ovládá češtinu na pasivní úrovni. Maďar, Kanaďan a Uruguayec se česky nenaučili, přestože žijí v zemi, kde čeština je dominantním komunikačním jazykem.

7. Místo pobytu

Přestože v současné době všechny informátorky žijí v Čechách, nebyla pro všechny Česká republika jedinou zemí, kde v manželství žily. Skupina informátorek se dá rozdělit na dvě hlavní skupiny podle toho, zda s partnerem žily mimo Českou republiku či nikoliv.

Na základě analýzy jsem zjistila, že ty ženy, které žily mimo Českou republiku mají odlišný pohled na vlastní kulturu a zvyky, než ty které se od počátku usadily v Čechách.

7.1 Život v zahraničí

Zkušenost se životem v zahraničí má Radka a Karolína. Karolína žila se svým mužem tři roky v Uruguayi. Radka žila se svým mužem šest let v Belgii. Nyní žijí v Čechách.

V reflexi žen je kladen důraz na kulturní odlišnosti, které jsou vždy s ohledem na cílovou zemi specifické, shodují se na tom, že jim jejich zkušenost života v zahraničí „nasadila kritické brýle“ vůči české společnosti.

Karolína: „Dozvěděla jsem se o spoustě alternativ k tomu, co se u nás dělá tak a tak, co je správně. Taky mě ten vztah přinutil zpochybňovat hodně z mých vlastních „ways“, ale to asi každý vážný partner a každá rodina. Když je ale partner z hodně odlišné kultury, tak je ale asi tlak na takový sebezpyt větší. Jsem mnohem kritičtější k české společnosti, a ke kapacitě většiny Čechů integrovat jiné lidi jiným způsobem, než že se počeští. Jsem kritičtější k naší přenormalizované společnosti, kde je vysoce oceňováno poslouchat autority.“

Radka: „Těch šest let v Belgii mě ale stejně ovlivnilo, už nejsem stejná, lidi mi nerozumí. Společnost v Belgii je nastavená tak, aby jedla zdravě. To co tady radí nutriční specialisti, je tam standard. Libové maso a spoustu zeleniny, to je úplně běžný. Ve školce v Čechách jsem teda nechápala, jak můžou tříletý děti dostat párek? Na rodičovské schůzce jsem protestovala, aby děti dostávaly k obědu vdolky se smetanou a k svačině sušenku. Já jsem to nebyla schopná zkousnout. Ale ty učitelky na mě koukaly, jako co že to chci. Ale nejen učitelky, ale i rodiče, jako co pořád mám. Dokonce argumentovali tím, že české děti zeleninu nejedí, že by se to jen vyhazovalo.“

7.1.1 Dominantní jazyk v rodině

Tato skutečnost byla také velmi důležitým mezníkem při volbě, který jazyk se stal v rodině dominantním. Ani v jedné z těchto rodin se hlavním jazykem nestala čeština. Dominantním jazykem se vždy stal jazyk používaný v zemi, kde rodina žila. Ta ustanovila jazyk komunikace a poté, co se rodina přestěhovala do Čech, jazyk komunikace v rodině se nezměnil.

Radka žila šest let se svým mužem v Belgii. Nyní žijí v Čechách, přesto s manželem mluví dál vlámsky.

Radka: „Mluvíme spolu (s manželem – pozn. autorky) vlámsky, protože já jsem vždycky měla ráda jazyky a trochu jsem už uměla holandsky a vlámsčina je hodně podobná holandsčině. A jak jsme tam žili, tak jsem to opravdu rychle vstřebala. Bylo to jednoduchý. Vlámsčina je po těch letech pro mě nejsilnější cizí jazyk.“

I Karolína s manželem dál komunikuje v jeho mateřštině, tedy španělštině.

Karolína: „Dál mluvíme španělsky. Manžel se sice zdokonaluje na kurzech češtiny, ale ne moc konzistentně, takže vlastně vůbec (smích).“

7.2 Život v České republice

Druhá skupiny informátorek založila rodinu v Čechách. Intenzivní zkušenost se životem v zahraničí nezískala. Do skupiny informátorek, které s partnerem žily pouze v České republice patří Marcela, Věra, Lenka, Miriam, Monika a Kateřina.

7.2.1 Dominantní jazyk v rodině

V této skupině výběr dominantního jazyka nebyl podřízen vždy prostředí, v němž rodina žila. Ve výpovědích informátorek se objevilo několik motivů, kterým přiřítají vliv při volbě jazyka a skrze které i interpretují změnu jazykového kódu.

Některé ženy reflektovaly, že jazyk komunikace se v průběhu života v manželství měnil. U Věry a Kateřiny byla na počátku vztahu komunikačním jazykem angličtina. To se ale postupem času změnilo. Postupný přechod k češtině zapříčinil u obou párů jednak vliv prostředí, a u Věry a jejího manžela také rozdílná úroveň angličtiny.

Věra: „R. (manžel – pozn. autorky) začal jezdit do práce do Kladna do Lega. Jenže jezdil autem s Čechem, který neuměl ani slovo anglicky, takže každý den celou tu cestu tam a zpátky mlčeli. Navíc v tom pracovním týmu taky nikdo pořádně anglicky neuměl, takže R. byl mimo a bylo to pro něj strašně frustrující. I když to byla celkem zajímavá práce, navrhoval nový design těch velkých hraček na hřiště, tak to nevydržel a asi po třech měsících dal výpověď, prostě ještě ve zkušební době. Ale nakoplo ho to, uvědomil si asi, že jestli tu chce žít a nebýt tu jako cizinec, tak se musí naučit česky. Taky tam určitě hrálo roli to, že jeho úroveň angličtiny je v podstatě na úrovni mateřštiny (jeho mateřštinou je vlámština – pozn. autorky), zatímco moje angličtina byla spíš taková emotivní (smích).“

U Moniky byla situace jiná. Od začátku vztahu mluví se svým mužem česky, protože její manžel žije v Čechách od svých 18 let a podniká tu. Přesto se ale jejich komunikace nevyhnula komplikacím. Tedy i tato informátorka reflektovala, že společné soužití partnerů v interkulturním partnerství prohloubilo jazykové kompetence manželů v češtině.

Monika: „*My jsme spolu mluvili od začátku česky, ale zjednodušeně česky. Prostě jsme používali slova, u kterých jsme si byli jistí, že jim ten druhý rozumí. Po ruce jsme často mívali česko-vietnamský slovník, ve kterém jsme si nová slova ukazovali, když bylo potřeba vyjádřit něco nového a podstatného.*“

Jiné informátorky naopak neměly pocit, že by se na úrovni jazyka cokoliv v jejich vztahu změnilo. Marcela, Lenka a Miriam potkaly své muže v práci, kde používaly jazyk, který se později stal dominantní i v jejich rodinách.

Miriam: „*My spolu mluvíme od počátku vztahu anglicky a pořád spolu mluvíme anglicky. Nepotřebuju, aby mluvil česky. Já mluvím hlavně anglicky od svých 20 let, protože od té doby jsem žila různě, v Austrálii, v USA...*“

Lenka: „*Nám němčina vyhovuje, mluvíme tak od začátku. Nevidím důvod, proč bychom to měli měnit. Navíc je to bezva i kvůli dětem, že to slyší. Kdybychom přešli do češtiny, tak by určitě manžel přestal na děti mluvit německy, a to by mě štvalo.*“

8. Kulturní rozdíly

Součástí interkulturní komunikace je i kultura zemí původu partnerů. V reflexi informátorek se potvrzuje, že roli hraje blízkost či vzdálenost kultury české kultuře. Akcenty jsou samozřejmě kulturně podmíněné. Nicméně i přístup k nim je dán přístupem ke komunikaci jako takové. Ukazuje se totiž, že pro některé informátorky hraje roli kultura více a pro jiné méně. Zatímco některé hodnotí komunikaci skrze prisma kultury, jiné kulturu zanedbávají a vliv přičítají osobnosti jedince.

Velmi zajímavé je porovnání odpovědí Radky a Věry, které obě žijí s Belgičany a obě zmínily rozdílný přístup k mateřství.

Radka: „*A co mi nejvíc vadilo, když se nám narodily děti. Tam je úplně normální, že děti jdou ve třech měsících do jeslí. To není jako u nás, že jste nejdřív s jedním dítětem doma, klidně tři, čtyři roky a pak s druhým to samé. Tohle bylo pro mě nezkousnutelný.*“

Věra: „Já jsem si dřív myslela, že bychom tam (v Belgii – pozn. autorky) mohli třeba pár let žít, ale čím dál tím víc rozumím manželovi, proč z Belgie odešel. Jeho rodina je skvělá a milující, ale oni jsou příliš zaměřeni na výkon. On má tři starší sestry a všechny mají skvělou kariéru, žijí v luxusu. Vlastně celá Belgie je taková ... od dětí matky odchází ve třech měsících zpátky do práce, mají „day care“...proto všechno manžel odešel. On je takový „loser“ v té rodině (smích).“

Nejsilněji vnímaly kulturní rozdíly Karolína, jejíž manžel pochází u Uruquaye a Monika, jejíž manžel je z Vietnamu.

Karolína: „Kulturní rozdíly se projevují snad na všech rovinách, ve společnosti kamarádů, při návštěvě příbuzných, při rozdílné interpretaci chování okolí, při kontaktu s institucemi jako jsou škola, lékařská centra. Oni Češi podle vnějších projevů často působí při veřejném kontaktu nepřátelštější, než je tomu jinde. Neusmívají se, mluví úsečně, či jednají z pozice síly. Paradoxně tak mohou působit i v situacích, kdy se snaží být nápomocni, což lze těžko poznat, když neumíte česky. Navíc je u nás ve veřejné sféře normálních spoustu norem, které jsou v jiných částech světa považovány za nepřijatelné. Učitelé a tety ve školkách neinformují rodiče, lékař nakazuje, neinformuje pacienta, protože je to laik, který by tomu nerozuměl a nemá rád, když mu pacient kecá do svého zdraví.“

Monika: „Rozdíly se projevují nejvíce při různých příležitostech, jako třeba Vánoce a tak. Mám pocit, že Vánoce manžel nevnímá tak slavnostně a nejsou pro něj tak důležité, jako je vnímáme my. Jednou se stalo, že na Štědrý den se třeba věnoval pracovním povinnostem až do večera, takže jsme s ostatními členy rodiny čekali až se vrátí domů, abychom mohli společně večeřet a svátek oslavit. Taky je zvyklý více na patriarchální rodinu, já jsem zastánkyní genderové rovnosti. Ale to už jsme si vyjasnili.“

Kateřina, jejíž manžel pochází z USA, Marcela, jejíž muž je z Maďarska a Lenka, jejíž manžel pochází z Německa uvedly, že si buď žádné velké kulturní rozdíly neuvědomují nebo jsou naprosto zanedbatelné a vlastně neví, jestli tyto rozpory nevznikají spíše kvůli rozdílným osobnostním rysům.

Lenka: „Kulturní rozdíly nevnímám. Možná je to tím, že manžel žil v Německu jen v dětství, pak dlouhou dobu v Itálii a jinde po světě, a taky v Čechách. On je velice kosmopolitní a nedá se nikam zařadit. Já spíš vnímám rozdíly ve znamení zvěrokruhu, já jsem vodnář a manžel beran (smích), ale to by byla jiná kapitola.“

Marcela: „Mě to připadá, že Češi a Maďaři jsou si hodně blízký, nejsou mezi náma velký rozdíly. Asi takhle třeba s Francouzem by to bylo těžší ... ta východní Evropa mi připadá, že jsme si blízcí.“

9. Jazyk

9.1 Jazykové kompetence

Jazykové kompetence všech informátorek jsou na velmi dobré úrovni. Kromě Moniky, která uvedla, že mluví vedle češtiny pouze jedním cizím jazykem, všechny dotazované ženy uvedly, že kromě své mateřštiny mluví minimálně dalšími dvěma jazyky (Věra, Marcela, Lenka, Karolína, Kateřina), třemi jazyky (Miriam) a čtyřmi jazyky (Radka). Všechny dotazované žily určitou dobu v zahraničí, buď před uzavřením manželství, například během studia, nebo se svým stávajícím manželem. Podstatné je také to, že všechny informátorky mají vysokoškolské vzdělání. V reflexi se pak tato zkušenost promítla v deklaraci vztahu k cizím jazykům. Ten se stal pak argumentem, pro vysvětlení obtíží, které provázejí interkulturní komunikaci, respektive legitimizoval rozložení jazyků v rodině.

Monika: „Já jsem vždycky měla jazyky ráda, proto jsem taky učitelka angličtiny (smích) Taky mi nevadí pomáhat manželovi s češtinou, mám na to trpělivost. Zároveň se tak učím nová vietnamská slova. Pro někoho by to bylo třeba namáhavé, ale mě to baví.“

Pozitivním přístupem k cizím jazykům také informátorky vyrovnávají přístup svých manželů, kteří studium češtiny vzdali nebo ani studovat nezačali (Radka, Karolína, Miriam a Marcela).

Radka: „Manžel chodil na kurzy češtiny asi dva roky, ale už nechodí. On je opravdu hodně vytížen a jeho prostě jazyky apriori nebaví. Mě apriori baví, já si to užívám, on ne. Takže on teď tak nějak spíš jen odchyťává z okolí.“

Miriam: „Manžel umí pár slov ode mě, a taky byl asi na dvou kurzech. Teď se ale nijak nezdokonaluje. Mě to nevadí, že neumí česky.“

Jazykové kompetence manželů ženy často reflektují skrze jejich intenci. Buďto jim jdou, nebo ne. Rozhodně od nich ale ženy neočekávají, že budou v jazyce dokonalí.

Věra: „On (manžel – pozn. autorky) češtinu hlavně odposlouchal, jemu jazyky jdou. Naučil se česky hodně dobře, jakoby srdcem. I hádku zvládneme v češtině. Vést jednání na nějaké vysoké úrovni by v češtině asi nedokázal. Taky mu nejde psaná čeština, tuhle na mě byl pyšný s měkkým i ... (smích).“

9.2 Jazyk v rodině

Již výše bylo uvedeno, že informátorky zdůvodňují jazyk s partnerem ve vztahu k minulosti. Buď byl zvolen na základě pobytu v jiné zemi, nebo ho ustanovilo zázemí zahraniční firmy, kde se manželé seznámili, nebo naopak se posléze přešlo na češtinu, protože to byla volba manžela, který začal preferovat češtinu v komunikaci mimo rodinu. Jen Monika se v tomto liší, protože s mužem mluví od počátku česky a jiný jazykový kód se v jejich komunikaci neobjevil.

V rámci rodiny se pak užití jazyka dále komplikuje. Objevují se různé jazykové strategie, které určují, kdo s kým bude jakým jazykem mluvit. Ženy přiznávaly, že právě v souvislosti s výchovou dětí vstoupil do komunikace v rodině další jazykový kód.

Marcela: „Já mluvím s dcerou česky a manžel maďarsky. On měl na výběr, jestli s ní bude mluvit anglicky nebo maďarsky, ale kvůli babičkám, tedy babičce, se rozhodl pro maďarštinu. My jsme se dohodli, že na ní striktně budeme mluvit každý tím svým jazykem.“

Věra: „Ono je to těžký, ve společnosti panuje klišé, že děti ze smíšených manželství musí být automaticky bilingvní. Tenhle společenský tlak syn vnímá. Není to ale vůbec

pravda. No, tak ale teď zase s mladším synem manžel mluví vlámsky. On je ale úplně jiný než starší syn. On se ničemu nebrání. On teď mluví tak, že všechno říká dvakrát, třeba řekne „ještě – noch“.

9.3 Jazyková bariéra

9.3.1 Partnerství

Informátorky (Radka, Karolína, Miriam a Marcela), jejichž manželé česky neumí, nebo jen velmi málo, se shodly na tom, že by uvítaly, kdyby jejich manžel zvládnul češtinu na komunikační úrovni. Uvědomují si, že by to ovlivnilo jejich partnerství na několika úrovních. V první řadě reflektují jistou nesamostatnost mužů, kteří neumí česky ve vztahu k veřejnému prostoru. Jejich nekompetenci pak musí samy suplovat.

Radka: *„Já pořád musím spoustu věcí zařizovat za něj, úřady a tak ... Bylo by to lepší kdyby mohl více věcí zařizovat sám ... Nebo to jsou takový okamžiky, takový pohotovostní, třeba když zvoní telefon, tak on běží, abych to zvedla. Prostě když je potřeba, aby rychle rozuměl, tak to nejde.“*

Informátorky také uvažují o jazyce jako o zprostředkovateli emocí, zážitků a informací. Uvádějí, že paralelní komunikace ve více jazycích vlastně redukuje nejen sdílené informace, ale především možnost je společně zažít či prožít.

Radka: *„Nebo mě taky mrzí, že by mohl více věcí s náma víc sdílet. On třeba jde s náma do divadla, ale rozumí třeba jen půlku. On si nestěžuje, to je takový paradox. Myslím, že mu to opravdu ani nevadí. Mě to vadí za něj. Bylo by to pro něj obohacení, všechno by bylo přirozenější.“*

Absence jazykového kódu cílové země u manželů podle žen rozhodně determinuje jejich komunikaci v rodině. Rozhodně ve výpovědi Radky zaznívá, že společnou a vyváženou jazykovou kompetenci v partnerství a rodině pokládá za přirozenou a žádoucí.

9.3.2 Širší rodina

Informátorky reflektují svou komunikaci s rodinou manžela jako bezproblémovou. Pouze Marcela se s orientační rodinou manžela nedomluví. Jazykovou bariéru ale v tomto případě považuje za jakousi ochranu před případnými neshodami. Racionalizuje ve své reflexi svoji jazykovou nekompetenci. Zároveň vlastní jazykovou nekompetenci nechápe jako bariéru pro navázání pozitivního vztahu s manželovou rodinou.

Marcela: „*Já s nima moc nekomunikuju (smích). Já mám skvělou tchýni, ona je fakt bezvadná. Vždycky na mě mluví a mluví, já něco rozumím, něco ne, ale vlastně s ní skoro nemluví a ona to ví, ale nevdá jí to. A pak to jen ukončí: „Tak si nalejeme!“ (smích) Já tam jezdím hrozně ráda. Mě to připadá, že tohle je vlastně i výhoda, my nemusíme řešit, co kdo řekl jako v jiných rodinách. Prostě nemáme konflikty (smích).*“

9.3.3 Přátelé

Zajímala mě také sféra přátelských vztahů mimo rodinu. Ptala jsem se tedy informátorek, jak jejich jazyková vybavenost ovlivňuje jejich kamarádské vztahy. Nejčastější odpovědí bylo, že vůbec nijak. Přesto z výpovědí bylo zřejmé, že zejména absence českého jazykového kódu u manželů představuje jistá jiná pravidla komunikace. Do hry vstupuje překlad. Informátorky musely v některých případech konverzaci překládat. Tuto skutečnost však chápaly jako danou a samozřejmou. Spíše potvrzoval funkční vztah, dokládal skutečnost, že ženy cítily vzájemnou odpovědnost partnerů za sebe. Překlad pak měl dvě podoby, buď se jednalo o překlad z jazyka do jazyka, nebo o převod do jednodušší češtiny.

Monika: „*Vlastně nijak, jen je občas nutné si vypomáhat, vysvětlovat či zjednodušovat to, co lidé v okolí řekli, aby partner rozuměl všemu. Například „ona říká, že ...“ a to, co ona osoba řekla, převedu do našeho jednoduššího jazyka.*“

Někdy bylo z výpovědí zřejmé, že se informátorky dobrovolně přeorientovaly na anglofonní jazykový okruh přátel. Pak nutně reflektovaly volbu a komunikaci v rámci přátelských vztahů bez ohledu na odlišnost jazykového kódu partnerů, protože tento nebyl.

Miriam: „Při dobré jazykové vybavenosti přestává být rozhodující jazyk samotný. Důležitějším ohledem pro kamarádství se stane povaha člověka, společné zájmy. Stejně jako u lidí, kteří mluví třeba jen česky.“

Naopak ty, které cíleně tuto volbu neučinily, vnímaly ten samý fakt (uzavření se do monolingvního prostředí anglofonních přátel) jako omezení. Ztrátu přátelských vazeb, na nichž ženě záleželo, přičítala jazykové nekompetenci muže.

Karolína: „Naprosto zásadně a negativně řekla bych. Společenské kruhy, které společně frekventujeme se smrskly na ty skupiny, jež jsou ochotny k anglické konverzaci. Jde buď o skupiny cizinců, anebo velmi ohleduplné Čechy, kterých ale není moc, a jde většinou o lidi se stejnými zkušenostmi se smíšenými rodinami nebo životem v zahraničí. Proto když jdu ven bez manžela, vídám se s jinými lidmi, než když jdu s ním. Snažím se to nějak kompenzovat.“

Jiné informátorky však přijaly fakt dvoujazyčnosti ve vlastním vztahu. S ohledem na volbu přátel udržovaly dva autonomní okruhy. Nicméně v reflexi tento fakt přičítaly svým osobnostním charakteristikám. Tím tak trochu omlouvaly situaci, kterou pokládaly za nestandardní.

Marcela: „Nás teda vlastně vůbec, protože my jsme strašný individualisti, my si tohle prostě řešíme každý sám. Navíc teda můj muž je v tomhle úplně zvláštní. On ani nemá moc kamarádů, má asi dva nebo tři, a jemu stačí se s nima vidět jednou za měsíc.“

9.4 Tajný jazyk

Pokud se v rodině používá více jazyků a ne všichni členové rodiny tyto jazyky ovládají, objevuje se jakýsi „tajný jazyk“, jak tento jev nazvaly samy informátorky. Většinou jde o situaci, kdy rodiče nechtějí, aby děti věděly, o čem spolu mluví, tak ke konverzaci použijí jazyk, kterému dítě nerozumí.

Radka: „Ani ne, jen když chceme, aby nám holky nerozuměly, tak jsme mluvili anglicky. Jenže od té doby, co mají holky angličtinu ve škole a začínají rozumět, tak mluvíme německy.“

„Tajný jazyk“ měl ale v rodině Marcely zvláštní dopad na jejich dceru.

Marcela: „Do té doby byla angličtina takovým naším „tajným jazykem“. To teda mělo a má na dceru takový zvláštní dopad, že ona když se baví dospěláci, když se bavíme my dva, tak ona prostě vypne a neposlouchá. Ona je zvyklá, že nám nerozumí, když se bavíme ... to je teda takový trochu divný ... Ona prostě dospěláky nevnímá a vypíná úplně automaticky. Jinak je to ale úplně normální chytrá holka. (smích).“

I děti ale umí využít skutečnosti, že jeden z rodičů nerozumí určitému jazyku, které dítě ovládá. Děti se toho občas snaží využít ve svůj prospěch.

Marcela: „Dcera teda taky měla období, kdy se toho snažila využívat, že já jsem jí třeba něco zakázala a ona šla pak za tátou a ptala se ho maďarsky, protože si myslela, že já nerozumím ani slovo (smích), jenže to jí neprošlo. Já moc nemluším, ale docela rozumím. Navíc manžel se mě vždycky zeptal, takže to přestala dělat.“

Karolína: „U starší dcery je někdy výběr češtiny strategie vytváření aliance se mnou, proti tátovi.“

Z rozhovoru je patrné, že strategie „tajného jazyka“ se může obrátit někdy i proti rodičům. Dítě se snaží při různých příležitostech využívat strategii „tajného jazyka“ ve svůj prospěch.

9.5 Přepínání kódů

Informátorky mi potvrdily, že přepínání mezi jazyky a jazykové výpůjčky jsou u vícejazyčných jedinců běžné. Časté je také spojení určitého jazyka s určitou oblastí například když člověk používá jiný jazyk v práci a jiný doma při komunikaci s rodinou. Také ve stresových nebo jinak vyhrocených situacích informátorky reflektují, že inklinují k jednomu jazyku, obvykle ke své mateřštině.

Radka: „Obvykle nemám potřebu přecházet do jiného jazyka. Vlastně jedině když třeba mluvíme o práci, tak jak jsem to řešila původně v té angličtině, třeba něco s klientem, tak to pak manželovi doma do vlámštiny nepřekládám a vkládám do toho ty anglický slova. Manžel to dělá taky, angličtina je pro nás druhá přirozenost. Ale to je teda v tom pracovním kontextu.“

Kateřina: „No, jedině když jsem hodně našťvaná a nadávám, tak jsem sprostá v češtině.“

Karolína: „*Vtipkujeme ve španělštině. Pokud se týče angličtiny jako jazyka pro konflikty, tak na to muž nepřistoupí, protože jím vládnu trošku líp, takže by byl v nevýhodě. Často tedy na sebe multi-křičíme – já anglicky a manžel španělsky.*“

9.6 Strategie vícejazyčné výchovy

Informátorky reflektovaly, že přítomnost v bilingvním prostředí představuje pro jejich děti jisté výzvy. V řadě ohledů tomu přizpůsobily i výchovné strategie. Reflektovaly volbu jména a učení se jazyka.

9.6.1 Strategie výběru jmen pro děti

Informátorky uvedly, že při výběru jmen pro děti hledaly kompromis mezi svou a partnerovou kulturou. Záleželo jim na tom, aby nikdo z širších příbuzných neměl problém například s výslovností jména. Nejčastější volbou bylo tedy jméno, které se objevovalo v obou zemích.

Kateřina: „*My jsme chtěli, aby obě strany neměly problém. Proto dcera je Evelína, což je Evelynne a syn je Eliáš nebo-li Elijah. Obě rodiny jsou tak spokojený a my taky.*“

Pouze u Radky byla rozhodující skutečnost, že v době narození starších dcer žili v Belgii.

Radka: „*My jsme vůbec nepočítali, že bychom žili v Čechách, proto mají holky i francouzská jména. Ono jak je ta Belgie namíchaná, tak manžel má francouzské příjmení (manžel pochází z vlámské části Belgie – pozn. autorky).*“

9.6.2 Bilingvní výchova

Informátorky reflektovaly, že vidí jako výhodu, že se jejich děti naučí dva jazyky. Za důležité považovaly bezproblémový kontakt s prarodiči a širší rodinou. Také vyzdvihovaly uplatnění dětí v dospělosti.

Miriam: „*Já to vidím jako ohromnou devizu pro dceru. Naučí se dva jazyky úplně bez námahy. To je v dnešní době strašně podstatný, bude se jí to hodit.*“

Marcela: „Dcera má od narození dva jazyky. Taky jsem ráda, že se bez problému domluví s oběma babičkami. Navíc teď už začíná chytat i tu naši angličtinu.“

Jasná strategie, vnitřní odhodlání a důslednost jsou v bilingvní výchově velmi podstatné faktory, které určují, zda dítě bude schopno používat dva nebo více jazyků či nikoli, a také na jaké úrovni. Výchova dítěte je v každém případě náročná, avšak vícejazyčná výchova klade na rodiče ještě větší nároky, hlavně co se týče důslednosti a sebekázně.

Všechny respondentky uvedly, že na své děti mluví ve své mateřštině tj. česky. Stejně tak otcové používají při komunikaci s dětmi svou mateřštinu. Zda rodina žije v Čechách nebo v zahraničí nehrálo při rozhodování žádnou roli. Výchovnou strategii zvolily všechny páry podle Grammontova pravidla – jedna osoba, jeden jazyk.

Lenka: „Já na děti mluvím od narození česky, nemohla bych na ně mluvit jinak, bylo by to nepřirozené. Manžel na ně mluví německy. Když jsme všichni pohromadě, tak já s manželem mluvím německy a na děti každý svým jazykem. Já jsem dokonce velmi háklivá na to, když manžel náhodou promluví na děti česky. Je to stejně nepřirozené, jako kdybych na ně já mluvila německy.“

Karolína: „Je to bez problémů, jsou na to zvyklé od narození. Vybírají jazyk podle toho, koho oslovují.“

9.6.3 Problémy v bilingvní výchově

Pouze v rodině Věry nastaly s bilingvní výchovou problémy. Věra celou situaci vnímá jako selhání, jehož hlavní příčinu vidí v malé motivaci ze strany manžela.

Věra: „Manželovi je úplně jedno, jestli naše děti budou mluvit vlámsky nebo ne. Měli jsme ale pocit, hlavně teda já, že kvůli jeho rodině, rodičům, by kluci měli vlámsky umět. Manžel se teda snažil, asi tak nějak přes dva roky mluvil na Toníka (starší syn – pozn. autorky) vlámsky. Jenže protože jezdí domů pozdě, tak samozřejmě moje čeština to převálcovává. Navíc mezi sebou mluvíme česky. Pro manžela to bylo nepřirozený, říkal, že v Belgii děti neměl, neměl tam ani psa, proto na děti i na psa prostě mluví česky (smích). Taky pro něj bylo těžký, když viděl, že se mnou Tonda kolem toho druhýho, třetího roku už krásně komunikuje, zatímco jemu často

nerozuměl, a třeba ani neodpověděl nebo odpověděl česky. Takže to nakonec vzdal a začal na něj mluvit taky česky.“

Věra téma jazyků ve své rodině považuje za bolestivé.

Věra: *„Já si ale myslím, že to není správný, že se kluci nedomluví s babičkou a s dědou. Když byl Tonda malej, tak to bylo takový přirozený, prostě nemluvil, ale teď už je to frustrující i pro něj. Jednou tam (u prarodičů v Belgii – pozn. autorky) brečel na schodech, že chce už jet domů, že nikomu nerozumí. On cítí, že by to umět měl, vlastně se za to stydí, že nemluví. On asi i trochu rozumí ... manželův tatínek má občas takové narážky, že soused si vzal Švédku a jejich děti mluví vlámsky. Asi je to trápí. Vždycky taky zdůrazní, že ale on (soused – pozn. autorky) se švédsky nenaučil. Asi to, že manžel mluví česky, vnímají negativně, nebo že nenaučil kluky vlámsky. Já to cítím jako takový dluh vůči nim a často to řeším.“*

9.6.4 Knihy a televize

Informátorky také uváděly, že při osvojování jazyků často využívají různé knihy, hry a také programy v televizi.

Kateřina: *„Hodně jejích kamarádů mluví anglicky a manžel se jí věnuje, jak to jen jde. Hodně spolu čtou. Hry a pohádky na iPadu jsou většinou v angličtině, máme anglické kanály v televizi ... Připadá mi, že si angličtinu osvojuje lehčeji.“*

Radka: *„My je podporujeme jak se dá, čteme vlámský knížky, koukáme na vlámskou televizi. Belgická televize má kvalitní pořady, takže je to dobrý nejen na to, že si ten jazyk naposlouchají, ale i se něco dozví.“*

9.6.5 Školka a škola

Výběr školky a školy ani jedna z informátorek nijak výrazně neřešila. Jejich děti navštěvují běžné školky a školy v místě bydliště. Z výzkumu ale není jasné, jak dalece je to ovlivněno nedostatečným výběrem vícejazyčných předškolních a školních zařízení.

Pouze Radka uvedla, že její dcery navštěvují speciální kurzy vlámstiny, jinak ale také chodí do běžné české školy.

Radka: „Holky chodí na kurzy vlámsštiny, aby byly gramotné. Nejde jen o to domluvit se, ale aby uměly ten jazyk používat, psát a tak. Naštěstí je v Praze taková organizace, NOPJE se to jmenuje, která zajišřuje výuku holandštiny a vlámsštiny. Je to pod zášřitou nizozemského ministerstva školství, dostávají na to i státní dotace. Je to dobrý v tom, že kdybychom se někdy chtěli vracet do Belgie, tak holky můžou nastoupit ve škole tam, kde to přerušily, prostě jim to uznají.“

9.6.6 Dominantní jazyk u dětí

Jazyková dominance se mění v různých životních fázích a situacích.

Kateřiny manžel vyrovnává to, že dcera je po většinu času vystavena češtině tak, že se jí snaží více věnovat.

Kateřina: „Většinu času tráví se mnou nebo v české školce, tak bych očekávala, že bude dominovat čeština, ale není tomu tak. Je to vyrovnané. Hodně jejích kamarádů mluví anglicky a manžel se jí věnuje, jak to jen jde.“

Marcely manžel se dceři momentálně věnuje méně a její jazyková dominance se změnila.

Marcela: „Ono se to mění. Když byla ve školce, tak já jsem pracovala na plný úvazek a vyzvedával ji manžel. Takže spolu trávili daleko víc času. To uměla dobře mařarsky. Jenže teď, jak je ve škole, tak u ní je čeština na prvním místě. Mařarštinu má tak na úrovni pětiletého dítěte (dceři je 7 let – pozn. autorky). Prostě jí chybí slovní zásoba. Oni prostě tátové tráví s dětma míň času než mámy – řekněme si to na rovinu ... Teď se právě dost vzteká a je z toho frustrovaná, když chce říct něco tátovi a neví jak, tak se mě ptá a překládáme to třeba anglicky. Ale ona dcera, když jsme v Mařarsku, tak jí stačí dva, tři dny a ona se krásně rozmluví. To úplně vidíte, ty dětský mozky, jak prostě fungují na ty jazyky.“

10. Reflexe interkulturního soužití

Informátorky přiznávaly určité nevýhody interkulturního soužití v určitých oblastech. Radka například reflektuje bilingvní výchovu svých dcer jako časově a finančně náročnou.

Radka: „Negativní stránka toho je, že to stojí spoustu času, úsilí a peněz.“

Celkově ale reflektují svoji zkušenost velmi pozitivně.

Radka: „Tenhle vztah, to je naprosto zásadní věc v mém životě, za kterou jsem nesmírně vděčná. Člověka to neuvěřitelně obohacuje. Já si prostě myslím, že čím víc řečí člověk umí, tím víc jakoby nasává kultur, názorů, pohledů, tím víc se vzdaluje češství. Je to to spojení protknuté tím jazykem. Člověk tím získá přístup k jiným zdrojům, spoustu věcí se učí a přebírá.“

ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala otázkou reflexe komunikace v jazykově smíšené rodině. Protože jazyk není jen prostředkem k dorozumívání, ale skrývá v sobě celý světonázor každého jednotlivce, zajímalo mne, jak tento fakt, že partneri pochází z kulturně odlišného prostředí a prošli více či méně odlišnou výchovou, a tudíž mají odlišné zvyky, hodnoty, tradice a celkové vidění světa, ovlivňuje postoje jednoho z partnerů – resp. českých manželek. Jak ony reflektují společné soužití, komunikaci, včetně komunikace s jejich dětmi. Identifikovala jsem oblasti běžného života ve vícejazyčné rodině, které ženy pokládaly za významné. Zajímalo mne, jak ženy o problém uvažují.

Z informací, které jsem během rozhovorů získala, vyplynulo, že volbu jazykové komunikace ženy přičítají vnějšímu prostředí. Nikdy nezmiňovaly, že by volbu jazyka s partnerem vyjednávaly. Berou ji jako fakt, k němuž došlo kdysi v průběhu budování vztahu.

Ženy, jejichž manželé neovládali češtinu, tedy jejich mateřský jazyk, také tento fakt přijímali jako danost. Většinou neznalost jazyka spojovali s osobní intencí manžela. Nikdy muže nereflektovaly jako nevstřícného i nekompetentního. Dokonce důsledky jazykové nekompetence manžela, které vyvstaly ve vztahu k okolí jako bariéra, interpretovaly jako chybu okolí. Jazykovou bariéru mezi manželem a českým prostředím maximálně reflektovaly ve smyslu omezené možnosti sdílení společných zážitků, informací popř. emocí.

Vysokoškolsky vzdělané ženy viděly jako pozitivum, že jejich děti mohou být bilingvní resp. multilingvní. Informátorky zdůraznily, že si velmi cení toho, že se jejich děti téměř bez námahy naučí dva jazyky. Zvládnutí jiného jazyka vidí jako dveře do jiného světa, kde získaly druhý domov pro sebe a své děti. Co se týče komunikace s dětmi, respondentky shodně uváděly, že jak ony, tak otcové dětí používají výhradně ke komunikaci svůj mateřský jazyk. O své mateřštině mluvila více než polovina respondentek jako o něčem „přirozeném“. Možnost, že by na své děti trvale mluvily jiným jazykem než svým mateřským, naprosto vyloučily.

Informátorky také bez výjimky shodně uvedly, že při bilingvní výchově svých dětí používají strategii, kdy jedna osoba (matka nebo otec) používá vždy ke komunikaci

s dítětem jeden jazyk (svou mateřštinu). Tato strategie je považována jako za nevhodnější (viz teoretická část str. 18).

Zajímavý jev, který se během rozhovorů objevil, nazvaly hned čtyři informátorky „tajným jazykem“. Informátorky popisovaly situace, kdy si oni, jako rodiče nepřáli, aby jim děti rozuměli, a proto použili ke konverzaci právě „tajný jazyk“, nebo-li jazyk, kterému dítě nerozumí. Tuto taktiku ale děti velmi rychle odkoukaly a pokoušely se ji napodobit, když si přály, aby jim jeden z rodičů nerozuměl. Jde o příklad toho, jak se děti učí používat jazyk nejen jako prostředek ke komunikaci, ale i jako nástroj, v tomto případě jako nástroj k získání určitých výhod.

Odlišný jazyk a znamená odlišnou kulturu. Proto jsem se zajímala i o to, jak ženy reflektují kulturní rozdíly. Nejdůležitějším faktorem byla země původu partnera a její kulturní blízkost nebo vzdálenost k české kultuře. Subjektivní vnímání kulturních rozdílů hraje samozřejmě důležitou roli. Informátorky však většinu kulturních rozdílů refletovaly jako obohacující. Často uváděly, že si vybírají z obou kultur to, co se jim zdá být v té či oné kultuře lepší, ať už jde například o přístup k mateřství nebo o stravování.

Jako symbolické propojení dvou kultur se mi jeví strategie výběru jmen pro děti. Kromě jednoho případu, se manželé snažili vybírat taková jména pro své děti, která se používají v obou kulturách. Hlavním kritériem výběru jmen byla také snadná výslovnost jména v obou jazycích i pro širší rodinu

Pouze jedna informátorka uvedla, že jazykovou bariéru, která je mezi ní a rodinou manžela, vidí jako ochranu a prevenci konfliktů, které by mohly pramenit jak z osobnostních, tak kulturních rozdílů.

Odlišný jazyk a kultura partnerů ovlivňují každý aspekt rodinného života. Ačkoliv respondentky často neviděly jazyk jako klíčový a v rozhovoru odbíhaly k žitým zkušenostem, přesto se jazyk objevoval jako silný nástroj, který rodinu spojuje i odděluje. Všechny informátorky připustily v některé oblasti komunikace, větší či menší těžkosti, které podle nich pramení právě z faktu, že žijí v interkulturním manželství.

Zároveň ale uvádějí, že pozitiva tyto těžkosti zdaleka převyšují. Také velmi pozitivně hodnotí to, že díky odlišné kultuře svého partnera, jsou schopné vidět vlastní hodnoty, postoje i kulturu v jiném světle.

Z rozhovorů vyplývá, že si informátorky jasně uvědomují důležitost jazyků a komunikace v rodině. Informátorky volí vhodnou strategii podle toho, jak se vyvíjí jejich vztah a mění se životní situace. Uvědomují si, že tím, jak se učily vzájemné komunikaci s partnerem, musely poznat jeho kulturu, myšlení a souvislosti, bez kterých by svému partnerovi nemohly plně porozumět. Na této společné cestě se naučily mnohé i samy o sobě. Celkově reflektují interkulturní soužití a komunikaci jako cestu osobního růstu a tolerance.

LITERATURA:

BARBARA, Augustin. 1989, *Marriage across frontiers*, Bristol: WBC Print Ltd, ISBN 1-85359-041-X
pbk

BUDIL, T. Ivo. 2003, *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, Praha: TRITON, ISBN 80-7254-321-0

DE VITO, A. Joseph. 2001, *Základy mezilidské komunikace*, Grada Publishing, ISBN: 80-7169-988-8

ERIKSEN, Thomas Hylland. 2007, *Antropologie multikulturních společností - Rozumět identitě*, Praha: Triton, ISBN 978-80-7254-925-2

ERIKSEN, Thomas Hylland. 2008, *Sociální a kulturní antropologie*, Praha Portál, ISBN: 978-80-7367-465-6

GORDON, M. Milton. 1964, *Assimilation in American Life*, New York: Oxford University Press, ISBN-13: 978-0195008968

HAGÉGE, Claude. 1998, *Člověk a řeč*, Praha Karolinum, ISBN 80-7184-331-8

HENDL, Jan. 2005, *Kvalitativní výzkum*, Praha Portál, ISBN 80-7367-040-2

KRAUS, Jiří a kol. 2007, *Nový akademický slovník cizích slov*, Praha: ACADEMIA, ISBN 978-80-200-1351-4

LAWLESS, Robert. 1996, *Co je to kultura?*, Praha, Votobia, ISBN 80-7198-106-0

MORGENSTERNOVÁ, Monika, ŠULOVÁ, Lenka a kol. 2009, *Interkulturní psychologie Rozvoj interkulturní senzitivity*, Praha Karolinum, ISBN 978-80-246-1361-1

MORGENSTERNOVÁ, Monika, ŠULOVÁ, Lenka, SCHÖLL, Lucie. 2011, *Bilingvismus a interkulturní komunikace*, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., ISBN 978-80-7357-678-3

MÜLLEROVÁ, Marie, SCHÖNHERR POLÁČKOVÁ Lysann a kol. 2013, *Evropský koncept vícejazyčnosti*, Červený Kostelec: Pavel Merart, ISBN 978-80-7465-085-7

MURPHY, F. Robert. 1998, *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha, SLON, ISBN 978-80-8642-925-0

POSPÍŠIL, Leopold. 1994, *Kultura. Český lid, suplement, Národopisný časopis, Ročník 80/1993*, Praha: Academia

PRŮCHA, Jan. 2010, *Interkulturní komunikace*, Praha: Grada Publishing, a.s., ISBN 978-80-247-3069-1

REICHL, Jiří. 2009, *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*, Praha: Grada, ISBN 978-80-247-3006-6

SOKOL, Jan. 2002, *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*, Praha: Portál, ISBN 80-7178-627-6

SOKOL, JAN. 2008, *Kultura českého prostoru, prostor české kultury*, Praha: ERMAT s.r.o., ISBN 978-80-87178-03-4

ŠVAŘIČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára a kol. 2007, *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, Praha : Portál,ISBN 978-80-7367-313

SZALÓ, Csaba. 2007, *Transnacionální migrace: Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Brno: CDK, ISBN 80-7325-136-9

TOLLAROVÁ, Blanka, KLVAČOVÁ, Petra. 2009, Strategie zvládnání nerovností imigrantů žijících v České republice. In Jadwiga Šanderová, Olga Šmídová a kolektiv. *Sociální konstrukce nerovností pod kvalitativní lupou*, Praha: Sociologické nakladatelství, ISBN 978-80-7419-015-5

INTERNETOVÉ ZDROJE:

EZZEDDINE, Petra, HEŘMANSKÝ, Martin, NOVOTNÁ, Hedvika, SEIDLOVÁ, Gabriela, ŠŤOVÍČKOVÁ, Magdalena, VAŇKOVÁ, Markéta. *E_Úvod do společenskovedních metod* [online]. [cit. 2014-01-04]. 2009. Dostupné z < <http://moodle.fhs.cuni.cz/course/view.php?id=614>

PORTÁL ČSÚ (ČESKÉHO STATISTICKÉHO ÚŘADU):

Český statistický úřad (2009) [18] Sňatky v České republice. [on-line]. [cit. 2013-04-14]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/B700359FFD/\\$File/111809.pdf](http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/t/B700359FFD/$File/111809.pdf)